

Leerplanuitbreiding
0 tot 2,5

zill.katholiekonderwijs.vlaanderen
juni 2020

Beste leraar

Op vraag van onze gebruikers publiceren we een pdf met een afdrubbare versie van de uitbreiding 0–2,5 als aanvulling bij het leerplanboek *Zin in leren! Zin in leven!*. In deze versie hebben we ook de eerste ontwikkelstappen van de goedgekeurde leerlijnen (2,5–12) opgenomen. Zij waren richtinggevend om te bepalen waar er opstapjes nodig waren, ontwikkelstappen van 0–2,5 die zicht geven op de onderliggende ontwikkeling.

De uitbreiding 0–2,5

Vanaf midden augustus 2019 zijn de leerlijnen bij *Zin in leren! Zin in leven!* (Zill) uitgebreid met ontwikkelstappen voor leerlingen met een ontwikkelingsniveau van 0 tot en met 2,5 jaar. Deze ontwikkelstappen zijn apart aanklikbaar (icoon) , waarna ze zich boven de goedgekeurde leerlijn van het gemeenschappelijk curriculum ontvouwen. Dit laat toe dat leraren uit beide leerlijnen die ontwikkelstappen kunnen selecteren die passen bij de ontwikkeling van hun leerling of groep.

Waarom een uitbreiding?

Leerlingen kunnen vanaf de leeftijd van 2,5 instappen in het basisonderwijs. Dat impliceert niet dat zij daarom functioneren op de ontwikkelleeftijd van een 2,5-jarige. Om leraren te ondersteunen bij het selecteren van ontwikkelstappen in de zone van de naaste ontwikkeling van deze leerlingen, beschrijven we met de uitbreiding de vroegste ontwikkeling van 0–2,5.

Voor deze ontwikkelstappen werd ook de normale ontwikkeling als richtinggevend genomen, met die nuance dat we ons steeds bewust waren dat onze leerlingen wel allemaal een kalenderleeftijd hebben tussen de 2,5–12 jaar.

Er is dus een discrepantie tussen ontwikkelleeftijd, emotionele leeftijd en kalenderleeftijd. De ontwikkeling van deze leerlingen is om één of andere reden vertraagd, grillig of anders waardoor ze onderwijs- en opvoedingsbehoeften hebben die zich in die jongere ontwikkelleeftijd situeren.

De uitbreiding is er gekomen om te kunnen inspelen op zorgnoden en opvoedings- en onderwijsbehoeften die zich situeren op een ontwikkelleeftijd 0–2,5. Zo schetst Zill in de leerlijnen de ontwikkeling van 0 tot en met 12 jaar en kunnen alle leerlingen in het basisonderwijs, ongeacht de plaats waar ze les krijgen, onderwijs krijgen vanuit eenzelfde visie en ordeningskader. Voor het buitengewoon onderwijs is het gebruik van Zill een keuze van de school, geen verplichting

De uitbreiding 0–2,5 gebruiken in het gewoon onderwijs

In het gewoon onderwijs streven we het gemeenschappelijk curriculum na, het goedgekeurd leerplan. De uitbreiding is NIET goedgekeurd, dit zijn opstapjes om waar nodig in te zetten als voorbereiding op de ontwikkelstappen van 2,5 +. De ontwikkelstappen geven richting aan ontwikkeling, inspiratie om leerlingen te begrijpen, om in ons achterhoofd te houden en ons handelen op af te stemmen.

Wil je meer achtergrondinformatie bij de uitbreiding, heb je vragen of bedenkingen, contacteer dan els.vanschelvergem@katholiekonderwijs.vlaanderen.

1.1. SOCIO-EMOTIONELE ONTWIKKELING

(SErv)

Ik kan op een warme en communicatieve wijze in relatie treden met mezelf en met anderen

SErv1

Zich engageren in relaties, daar deugd aan beleven en zich daarover uitdrukken

0 - 6m

In contact met de vertrouwde volwassene* ervaren hoe interne spanningen gereguleerd worden en hiervan genieten

3m - 2,5

Actief aandacht (durven) trekken met geluid, gebaren of mimiek ... - vanuit een behoefte aan veiligheid, zekerheid en duidelijkheid, frequent en repetitief opzoeken van contact met vertrouwde volwassene*.

6m - 18m

Het opmerken van en reageren op andere personen – vanuit bepaalde lichaamssensaties ontstaan voor toenadering of vermijden van andere personen – begrijpen dat de ander in interactie wil gaan, dat een boodschap voor hem bedoeld is – ontwikkelen van sociale gerichtheid – actief uitwisselen van informatie

Beginnende interesse tonen voor leeftijdsgenoten in de vertrouwde omgeving

Onderscheid maken tussen bekende en onbekende personen

6m - 2,5

Contact maken met dieren binnen de vertrouwde omgeving - genieten van de aanwezigheid van dieren in de vertrouwde omgeving

Intentioneel contact opnemen met vertrouwde volwassenen* - in contact met de vertrouwde volwassene* wederkerigheid ervaren - komen tot interactie met vertrouwde volwassene en leeftijdsgenoten

18m - 2,5

Contact maken met dieren buiten de vertrouwde omgeving

Contact maken met mensen binnen en buiten de vertrouwde omgeving zoals andere volwassenen op school, de dokter, de buschauffeur, winkeliers, priester

2,5 - 12

Ervaren hoe vriendschapsrelaties tegemoetkomen aan het verlangen van mensen om zich te verbinden met anderen - ontdekken dat er verschillende vormen van vriendschap zijn - ontdekken en ervaren dat men ook vriendschap kan sluiten met dieren ...

Stilstaan bij wat vrienden voor hen betekenen, dit doorvoelen en daar uitdrukking aan geven - dankbaar zijn voor de vriendschap die men in zijn leven ervaart - in vriendschappen een diepere dimensie van het leven op het spoor komen

2,5 - 4

Ervaren dat er ook anderen aanwezig zijn in de klas en op school - interesse tonen voor leeftijdsgenoten en speelkameraden - samen met anderen spelen en werken - voorkeur ervaren voor sommige leeftijdsgenoten

2,5 - 4

Actie ondernemen om tot interactie te komen binnen een vertrouwde relatie - zich uitgedaagd voelen om buiten het eigen gezin relaties aan te gaan

De behoefte ervaren om gezien en geaccepteerd te worden door anderen - gebruik maken van luistervaardigheden om de gevoelens en het perspectief van anderen te kunnen bepalen - ervaren hoe belangrijk vrienden en vriendschap zijn voor zichzelf en voor anderen - een sterke sociale interactie met vrienden ontwikkelen

In het contact met mensen met een beperking of handicap aandacht hebben voor hun specifieke noden en verwachtingen

SErv2

De verscheidenheid van mensen als een rijkdom ervaren en deze benutten.

18m - 2,5

Ervaren hoe vertrouwde volwassenen* model staan in het omgaan met verschillen in de groep - ervaren dat de vertrouwde volwassene* oog heeft voor de verschillen en gelijkenissen tussen leerlingen en hier taal aan geeft

2,5 - 4

Ervaren door ontmoetingen met mensen uit een andere cultuur en door informatie uit media dat mensen een andere levenswijze hebben dan zichzelf

Interesse tonen voor anderen - bereidheid tonen om rekening te houden met de anderen - gelijkenissen en verschillen tussen mensen zien en (indien mogelijk) illustreren

SErv3

Samenwerken met anderen en zo bijdragen aan het realiseren van een gemeenschappelijk doel

3m - 2,5

Alleen spelen – participeren aan interactiespel met vertrouwde volwassenen*

12m - 2,5

Naast elkaar hetzelfde spel spelen met eigen materiaal

18m - 2,5

Naast elkaar hetzelfde spel spelen met gedeeld materiaal - samen spelen met eenvoudige regels onder begeleiding van vertrouwde volwassenen*

Korte tijd samen spelen met leeftijdsgenoten in de buurt van volwassenen

2,5 - 4

Alleen spelen - toekijken wanneer andere kinderen spelen - naast elkaar hetzelfde spel spelen (parallel spel) - samen spelen met eenvoudige regels - samenspelen gebaseerd op duidelijke afspraken en regels

3 - 5

Bij het spelen en werken (associatief spel en werk) materiaal kunnen delen met elkaar - tijdens het spelen en werken met elkaar ervaringen over het spel en het werk uitwisselen - onder begeleiding samen spe-

len en werken naar een gemeenschappelijk doel (coöperatief spel en werk) - samenwerken met leeftijdsgenootjes - andere kinderen helpen bij het uitvoeren van een taak

Spelenderwijs onder elkaar komen tot eenvoudige afspraken en regels

SErv4

Bewust sociale rollen opnemen die zowel het individueel als het groepsbelang ten goede komen in diverse situaties en contexten

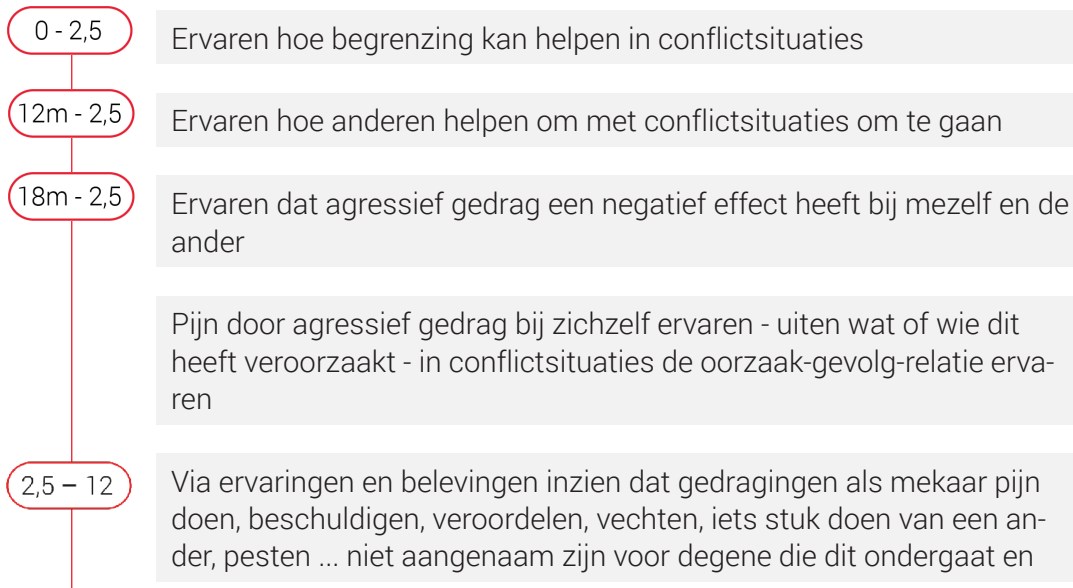

- **Leiding geven**
- **Leiding aanvaarden en opvolgen**
- **Hulp bieden**
- **Hulp vragen en aanvaarden**
- **Zich present stellen**
- **Zich openstellen voor een ander**
- **Zich kritisch opstellen ten opzichte van zichzelf en de ander**
- **Opkomen voor zichzelf en zich weerbaar opstellen**
- **Zich discreet opstellen**
- **Tot zichzelf komen**

SErv5

Oplossingsgericht omgaan met conflictsituaties, in respect voor zichzelf en de ander(en)

---

niet bijdragen tot een fijne sfeer in de groep

Gevoelens van boosheid (h)erkennen en aanvaarden bij zichzelf en anderen - verschillende manieren ontdekken en toepassen om bij boosheid en agressie tot rust te komen - bij boosheid vertellen wat er gebeurd is, zonder de ander te beschuldigen of te verwijten - luisteren naar het verhaal van de andere en aanvaarden dat dit verhaal anders kan klinken dan het eigen verhaal - eventuele misvattingen en verkeerd begrepen situaties bijsturen

Beroep doen op een derde wanneer een conflict uit de hand loopt of escaleert tot een peetsituatie - met behulp van een volwassene de reden van eigen boosheid ontdekken en verwoorden wat men nodig heeft om weer tot rust te komen - luisteren naar wat de andere nodig heeft - met behulp van een volwassene verschillende strategieën (mogelijkheden) ontdekken om tegemoet te komen aan eigen behoeften en deze van de andere

In staat zijn een conflictsituatie op te lossen zonder de aanwezigheid van een volwassene - kiezen voor geweldloze oplossingen voor conflicten

Omgaan met gevoelens en behoeften (SEgb)

Ik kan omgaan met gevoelens en behoeften van mezelf en anderen.

SEgb1

Gevoelens en behoeften bij zichzelf en anderen beleven, aanvaarden, herkennen en in taal uitdrukken

0 - 6m

Opwinding en ontspanning* in zichzelf ervaren – functioneren vanuit innerlijk spanningsniveau - uiten van opwinding (lust en onlust) en ontspanning – via voorspelbaarheid, regelmaat, herkenbaarheid, duidelijkheid en begrenzing van een vertrouwde volwassene* (externe regulatie*) rust vinden en veiligheid ervaren

6m - 18m

Ervaren van duidelijk onderscheid tussen lust (plezier/liefde) en onlust (woede/angst). Uiten van positieve reacties (affectie, genegenheid) bij aanwezigheid van vertrouwde volwassene* en negatieve reacties wanneer de vertrouwde volwassene weggaat – uiten van onrust vanuit primaire behoeften en opmerken dat de vertrouwde volwassene hier al dan niet op reageert - genegenheid en affectie tonen

6m - 2,5

Via modeling* ervaren dat gevoelens en behoeften in taal worden uitgedrukt

18m - 2,5

In het zoeken naar evenwicht tussen meer zelf doen en afhankelijkheid van de vertrouwde volwassene* tonen van emoties zoals trots (kijk naar mij), jaloezie (ik wil jouw aandacht), boosheid (ik krijg niet wat ik wil), (verlatings-)angst en verdriet vanuit behoefte aan bevestiging en/of controle

Basisemoties ervaren in lichamelijke gewaarwordingen en beleven via lichaamsexpressie - via modeling* taal geven aan de basisgevoelens blij, bang, boos en verdrietig

2,5 – 12

De basisemoties ontdekken in de eigen lichaamsexpressie en lichaamshouding en deze op een eenvoudige wijze uitdrukken - lichaamstaal die emoties uitdrukt herkennen bij zichzelf en de ander - taal geven aan (de gradatie) van deze emoties

De basisgevoelens: blij, bang, boos en verdrietig beleven, bij zichzelf en anderen (h)erkennen en benoemen - aanvoelen hoe gevoelens elkaar kunnen opvolgen onder invloed van veranderende omstandigheden - ervaren hoe eenzelfde situatie verschillende gevoelens kan oproepen - de behoeften achter emoties en gevoelens herkennen en benoemen

SEgb2

Bewust omgaan met gevoelens en behoeften en deze binnen aanvaardbare grenzen uiten. Zelfbeheersing ontwikkelen

0 - 6m

Door externe regulatie* zoals gewiegd worden en huidcontact of zelfstimulatie zoals wiegen en duimen de lichamelijke opwinding (arousal) controleren - Door het toenemend vermogen om binnenkomende prikkels te verwerken, meer evenwicht ervaren tussen Opwinding en ontspanning*

0 - 18m

Ervaren dat emoties je kunnen overspoelen - ervaren dat in een crisis vertrouwde volwassenen* helpen door te begrenzen

6m - 18m

Verbaal of non-verbaal aangeven wat men wil/niet wil

Door externe regulatie*, aanpassingen aan de omgeving, aanwezigheid van de vertrouwde volwassene* beginnend impulsen controleren en behoeften uitstellen

6 - 18m

Uitstellen van behoeftebevrediging door het ervaren van de vertrouwde structuur en beleefde routine

18m - 2,5

Emotioneel welbevinden ontwikkelen door een evenwicht te ervaren tussen zelfbepaling en sturing door vertrouwde volwassene* – Beginnende impulscontrole ontwikkelen vanuit wilskracht en motivatie door aandacht en stimulatie van de vertrouwde volwassene

2,5 – 12

Verschillende manieren ontdekken om op een respectvolle wijze om te gaan met eigen gevoelens en behoeften

Behoeften en gevoelens bij zichzelf bewust ervaren - bij eigen belevingen of verhalen uitdrukken waarom iemand zich blij, bang, boos of verdrietig voelde - vaststellen hoe gevoelens een impact hebben op het lichaam en daar op een zorgzame manier mee omgaan

Gepaste interne regulatie van gedrag

SEgb3

Zoeken naar mogelijkheden om, in respect voor zichzelf en de ander, aan eigen behoeften en die van anderen tegemoet te komen

---

18m - 2,5

Voor het vervullen van eigen verlangens en behoeften in interactie gaan met anderen

2,5 – 12

Opkomen voor eigen behoeften - afwegen in welke mate de eigen behoeften die van anderen respecteren of geweld aan doen - in respect voor zichzelf en anderen handelen

Meerdere oplossingen bedenken om in een bepaalde situatie aan eigen behoeften en die van anderen tegemoet te komen

Wensen op een concrete wijze uiten - verzoeken en eisen van elkaar onderscheiden - 'neen' van anderen kunnen aanvaarden en daar gepast mee omgaan

Inlevingsvermogen (SEiv)

Ik kan me inleven in anderen, in andere standpunten en situaties.

SEiv1

Zich inleven in anderen, andere standpunten en situaties, zonder de eigen identiteit te verliezen

6m - 2,5

Joint attention* ontwikkelen door:

- volgen van beweging, geluid
- volgen van de ander zijn blikrichting
- volgen van het veranderen van de blikrichting van de ander
- focussen op wat de ander toont, aanwijst en hierdoor gemeenschappelijke focus ervaren
- doelgericht aandacht trekken
- betrokkenheid op elkaar ervaren en samen aandacht richten op gemeenschappelijke focus

12m - 2,5

Door te anticiperen op terugkerende interactiepatronen (routines) voorspellen van de reactie van de ander en hierop inspelen

18m - 2,5

Door reacties op eigen gedrag, expressie ... in de toekomst dit gedrag inzetten om voor zichzelf of de ander iets te bekomen

Betekenis geven aan expressie van anderen en hierop inspelen - betekenis geven aan emotie/gedrag/opmerkingen ... van de ander en hierop anticiperen door het eigen gedrag hierop af te stemmen

2,5 - 12

Zich inleven in anderen in situaties die dicht bij de eigen belevingswereld liggen - ervaren hoe men eenzelfde situatie op dezelfde wijze of anders kan beleven en er verschillend op kan reageren

2,5 - 5

Onderscheid maken tussen eigen persoon met gevoelens, gedachten, ervaringen ... en de ander met eigen gevoelens, verlangens, gedachten ...

SEiv2

De eigenheid en grenzen van anderen respecteren

18m - 2,5

Via fysieke ondersteuning en modeling* ervaren dat mensen grenzen aangeven hier onder begeleiding mee omgaan

2,5 – 12

Onbevangen en respectvol omgaan met elkaar - wanneer iemand zijn grenzen aangeeft, deze respecteren

SEiv3

In het eigen gedrag rekening houden met de gevoelens en de behoeften van anderen zonder zichzelf te verliezen

---

Seksueel bewustzijn

Ik word me bewust van mijn seksuele ontwikkeling. Ik respecteer mijn seksuele identiteit en die van anderen.

SEsb1

Ervaren hoe mensen met de mogelijkheden van hun lichaam uitdrukking geven aan liefde en tederheid

SEsb2

Gezond en liefdevol fysiek contact ervaren en erkennen als een basisbehoefte

0 - 2,5

Ervaren van nabijheid, warmte en huidcontact in nabijheid van vertrouwde volwassene*

Onderscheid ervaren tussen prettige en minder prettige lichaamsensaties bij aanrakingen - signalen geven wanneer een gewaarwording als aangenaam of niet aangenaam wordt ervaren

Zelf aangename ervaringen opzoeken - zelf initiatief nemen tot knuffelen en zelf ontdekken zoals tijdens een verzorgmoment

12m - 2,5

In veilige en gepaste omgeving interesse tonen in en verkennen van het eigen lichaam / eigen geslachtsdelen

Fysiek contact als prettig of troostend ervaren

18m - 2,5

Laten merken wanneer een ander te dichtbij komt, wanneer men genoeg heeft van knuffelen of andere nabijheid

2,5 - 12

Genieten van een aanraking of fysieke nabijheid aanvaarden - beseffen dat mensen kussen, strelen, elkaar aanraken ... omdat ze van iemand houden - gaandeweg leren wat waar en wanneer kan met betrekking tot de eigen interesse voor naakte mensen en het tonen van de eigen geslachtsdelen - schaamtegevoel bij zichzelf en anderen aanvaarden en respecteren - beleven van eerste gevoelens van verliefdheid

Eigen grenzen met betrekking tot de persoonlijke ruimte en aanrakingen kunnen aangeven - ongewenste handelingen van anderen signaleren bij vertrouwenspersonen

SEsb3

Respectvol en met de gepaste taal communiceren over seksualiteit

---

0 - 2,5

Ervaren hoe anderen taal geven aan het lichaam - bij verzorgingsmomenten ervaren hoe de vertrouwde volwassene* taal geeft aan lichaamsdelen en geslachtsdelen

Ervaren hoe anderen taal geven aan seksueel getint gedrag zoals kussen, knuffelen, strelen, verliefdheid, trouwen

2,5 - 12

Ervaren en weten dat er verschillende gewoonten en opvattingen bestaan over 'bloot' - gevoelens van verliefdheid en verlangen naar fysiek contact aanvaarden en er zonder gêne en met een gepaste taal over communiceren

SEsb4

Genderbewust zijn, gendervriendelijk handelen en verschillende relatievormen (h)erkennen

---

2 - 4

Besef van ontluikende genderidentiteit doordat anderen dit taal geven

Beginnend zien van genderverschillen op basis van uiterlijke kenmerken

1.2. ONTWIKKELING VAN EEN INNERLIJK KOMPAS (IK)

In dialoog met de a/Andere(n) leer ik mezelf en waartoe ik word uitgenodigd kennen. Ik kan richting geven aan mijn leven. Ik reageer veerkrachtig.

Identiteit (IKid)

Ik ontdek wie ik ben, waartoe ik word uitgenodigd en wie ik wil worden in een groter geheel. Ik durf en mag mezelf zijn.

IKid1

Basisvertrouwen ontwikkelen

0 - 6m

Via externe regulatie* van prikkels en via regelmaat (routines, vaste volwassene, afgestemde aanpak) wennen aan voeding, waak/slaap, geluiden, aanraking, bewegen worden, temperatuurverschillen ... die het innerlijk spanningsniveau beïnvloeden - in de vertrouwde en aangepaste omgeving ervaren van bestaande structuren van tijd, ruimte en personen

Innerlijke rust vinden door fysiek contact – innerlijke rust vinden door primaire behoeftebevrediging - innerlijke rust vinden door het ervaren van nabijheid van vertrouwde volwassene* vanuit het onderscheiden van stem, geur, huidcontact

6m - 18m

In de vertrouwde en aangepaste omgeving ontdekken van bestaande

structuren van tijd, ruimte, activiteiten en personen (IKvk3)

Via routines en interactiepatronen binnenkomende prikkels reguleren en zo innerlijke rust bewaren en basisveiligheid ervaren

In een vertrouwde en aangepaste omgeving uiten van basisbehoeften naar de vertrouwde volwassene* via verschillende zintuigen*, lichaamstaal (spanning/ontspanning), huilen ... - opmerken dat dit tot afgestemde interactie leidt en vervullen van basisbehoeften – hierdoor ontwikkelen van basale emotionele veiligheid als basis voor een beginnende positieve hechting*

In niet voorspelde situaties (tijd, ruimte, persoon) binnenkomende prikkels reguleren en zo innerlijke rust bewaren of terugvinden

- door interactie met vertrouwde volwassenen*
- door terugvallen op vertrouwde routines en interactiepatronen
- door genieten van de momenten van bijtanken zoals een knuffel geven, even op de schoot, een vertrouwd voorwerp bij zich houden

Ervaren dat de vertrouwde volwassene* weggaat en terugkomt (in afstand, in ruimte, in tijd) – via kiekeboespelletjes beseffen dat de ander/ een voorwerp ... er nog is, ook al kun je hem/het niet zien - object- en persoonspermanentie ontwikkelen (IVzv2)

18m - 2,5

Loskomen van het vertrouwde voorwerp of de vertrouwde volwassene* - ervaren en aanvaarden dat ook andere volwassenen de rol innemen van de vertrouwde volwassene* en bereidheid tonen om mee te werken en te spelen

In de vertrouwde en aangepaste omgeving genoeg veiligheid ervaren (o.a. door beschikbaarheid vertrouwde volwassene*) om op ontdekking te gaan - actief op zoek gaan naar vertrouwde volwassenen*

Evenwicht tussen zelfbepalen en grenzen (eerste regels en afspraken) ervaren

Via modeling* en erkenning van de vertrouwde volwassene* zelfvertrouwen opbouwen

2,5 - 12

Ontdekken dat vertrouwen soms klein is en soms groot - ontdekken dat vertrouwen ook in moeilijke situaties kan blijven bestaan - vertrou-

wen opbouwen en verder voeden

Vertrouwen hebben in zichzelf - zichzelf aanvaarden met zijn mogelijkheden en beperkingen - zichzelf durven zijn, alleen en tussen volwassenen - voor zichzelf opkomen

Vertrouwen hebben in de volwassene(n) en de volwassene - vertrouwensrelaties met mensen opbouwen - zich geborgen voelen bij vertrouwenspersonen - samenhang ervaren

Vertrouwen hebben in de hen omringende wereld - ontdekken dat de wereld een plaats kan zijn waar het mooi en goed is om te leven

IKid2

Een positief, realistisch zelfbeeld opbouwen

0 - 2,5

Ervaren geaccepteerd en gewaardeerd te worden door vertrouwde volwassenen*

0 - 18m

Erkenning voelen doordat een ander je gedrag imiteert

Eigen lichaam ervaren en de mogelijkheden ervan ontdekken (MZIb1)

12m - 2,5

Bewust worden van eigen persoon, eigen wil en ideeën - ervaren van het onderscheid tussen zijn persoon en de volwassenen (scheiding ik-niet ik) - eigen naam noemen of wijzen op zichzelf om aan te geven dat hij iets wil of dat iets van hem is - groeien in eigenwaarde door te groeien in zelfredzaam en zelfstandig handelen - zichzelf herkennen op spiegel of foto

18m - 2,5

Via fysieke begeleiding, imitatie en modeling* ervaren wat lukt en wat nog niet lukt en dit uiten - vertrouwen krijgen in zichzelf en in nieuwe vaardigheden zoals leren stappen door de bevestiging van een volwassene - genieten van succeservaringen

2,5 - 12

Ervaren wie men is, hoe men zich daarbij voelt en hoe men daarmee omgaat - hierover nadenken en er over communiceren - op basis van ervaringen het zelfbeeld bijsturen - de eigen identiteit uitdrukken

Zich bewust zijn van de eigen lichaamskenmerken, - mogelijkheden

en - beperkingen

Ontdekken en aanvaarden dat het leven mooie kanten én schaduwkanten heeft - ondanks negatieve ervaringen een hoopvolle kijk op het leven handhaven - ervaren hoe men als mens voortdurend evolueert

Inzien en aanvaarden dat mensen verschillen in hun talenten, hun mogelijkheden en beperkingen - ontdekken hoe mensen op verschillende manieren omgaan met grenzen en beperkingen - de eigen grenzen leren kennen en daar respectvol en mild mee omgaan

Zich bewust worden van de eigen mogelijkheden en talenten en die verder verkennen en ontwikkelen - genieten van de eigen groei en ontwikkeling - ervaren hoe men door volwassenen (en mogelijk de Ander) gedragen wordt

IKid3

Zichzelf worden in verbondenheid met anderen

0 - 6m

Verbondenheid met vertrouwde volwassenen* ervaren via basale stimulatie* (aanraking, vibratie, geluiden, licht...)

Opwinding en ontspanning* uiten naar vertrouwde volwassene* en zich hierin door de reactie van de ander (spiegelen, imiteren, reageren) erkend weten/voelen - kalmeren door fysiek contact en nabijheid van vertrouwde volwassenen*

6m - 18m

In het spiegelen en imiteren van houdingen en bewegingen, verbondenheid met vertrouwde volwassenen* ervaren - signalen geven die de ander ertoe aanzetten de handeling te herhalen

Plezier beleven in knuffelen, aanraken, kietelen ...

Vertrouwde materialen, dieren, personen ... binnen de eigen leefwereld herkennen

De aandacht trekken van de ander - wederkerigheid ervaren met de vertrouwde volwassene* in contactspelletjes - intentioneel communiceren met de bedoeling om reactie uit te lokken en invloed uit te oefenen op de ander

18m - 2,5

Verbondenheid met vertrouwde volwassenen* ervaren en beleven via hoofd, hart, handen en geest

Ervaren hoe volwassenen die hen omringen bezorgd om hen zijn - contact leggen met volwassenen buiten de vertrouwde klasomgeving en groeien in vertrouwen – via materialen contact leggen met vertrouwde volwassenen*

2,5 - 12

Verbondenheid met anderen ervaren en beleven via hoofd, hart, handen en geest

Ervaren hoe mensen die hen omringen bezorgd om hen zijn en hoe men zelf bezorgd is om volwassenen - zich verbonden voelen met de mensen om hen heen - ervaren wat mensen uit de eigen omgeving voor hen betekenen en dit uitdrukken - stapsgewijs het net van relaties uitbreiden

Levensbeschouwelijke grondhouding (IKlg)

Ik sta stil bij levensvragen en ga daarover in dialoog met de christelijke geloofstraditie en andere levensbeschouwingen.

IKlg1

Dieper ingaan op de eigen levensbeschouwelijke en spirituele ontvankelijkheid en groei

0 - 2,5

Via fysieke ondersteuning, imitatie en modeling* kennis maken met levensbeschouwelijke rituelen - verwondering delen, van daaruit samen rituelen beleven

Speels en onder begeleiding openheid, vertrouwen, dankbaarheid ... tegenover de wereld ervaren

Via modeling* kennis maken met symbolen om diepte-ervaringen uit te drukken

2,5 - 12

De eigen openheid voor een overstijgende dimensie in het dagelijks leven (in de ontmoeting met mensen, in de natuur, in verdriet en pijn ...) verder verkennen en voeden - gericht zijn op het zoeken naar en het vinden en ontvangen van betekenis en zin - ontdekken en leren kennen van bronnen van hoop en betekenisverlening

Spiritualiteit beleven met de totale persoon - met anderen communiceren over het eigen zin zoeken - gevoelig zijn voor en verlangen naar de authenticiteit van mensen in wat ze zeggen en doen

Existentiële vragen stellen - open filosoferen en theologiseren zonder sluitende antwoorden te verwachten

IKlg2

De eigen levensbeschouwelijke en spirituele kijk verruimen door in ontmoeting en in dialoog te treden met anderen

Waardengevoeligheid en normbesef (IKwn)

Ik ben gevoelig voor en kan nadenken over wat waardevol is voor mezelf, voor anderen en mijn omgeving. Ik handel gewetensvol.

IKwn1

Gevoelig zijn voor wat zinvol, goed, schoon, waardevol ... is voor zichzelf én voor anderen. Een persoonlijk geweten ontwikkelen

6m - 2,5

Ervaren van zinvolle, fijne momenten en uiten van de plezierbeleving

Ervaren dat anderen voor hen zorgen in het ervaren van rust, veiligheid, behoeftebevrediging

18m - 2,5

Ervaren wat goed of slecht, juist of fout, mooi of lelijk ... is door het model van de vertrouwde volwassene*

Beginnend besef ontwikkelen van iets dat goed of verkeerd gegaan is, door de reactie van anderen

2,5 - 12

Ontdekken wat je zelf als goed en zinvol beleeft - vanuit die ervaringen ontdekken wat goed en zinvol is om te doen - zich uitgenodigd voelen (door anderen, door de Andere, een overstijgende dimensie van het leven ...) om goede, zinvolle dingen te doen

IKwn2

Gewetensvol en verantwoord handelen

12m - 2,5

Via fysieke begrenzing, imitatie en modeling* kennis maken met regels en afspraken - in regels en afspraken duidelijkheid en voorspelbaarheid ervaren

18m - 2,5

Door herhaling een beginnend besef van regels en afspraken opbouwen en er naar handelen

2,5 - 12

Zich laten leiden door voorleefgedrag en bijsturingen van de vertrouwde volwassene*

Ervaren hoe mensen kunnen bijdragen aan het welzijn van anderen, van een groter geheel - ervaren hoe men zelf een bijdrage kan leveren aan het welzijn van anderen, van een groter geheel

Ontdekken dat gewetensvol handelen een samenspel is tussen hoofd (nadenken over positieve alternatieven), hart (meevoelen) en handen (concreet handelen) - het goede doen omdat het goed is, omdat het op zich de moeite waard is het goede te doen

Interesse tonen in de wijze waarop het samenleven thuis, op school, met vrienden... wordt geregeld - gevoelig zijn voor regels en afspraken: bij het spelen, in het verkeer ... - kiezen voor waarden als eerlijkheid en fair-play, wederkerigheid (ieder zijn bijdrage), rechtvaardigheid ...

Begrijpen dat afspraken en regels het welzijn van zichzelf, van anderen, van een groter geheel kunnen bevorderen - waarden en normen kunnen hanteren als bijdrage aan het welzijn van zichzelf, van anderen, van een groter geheel

Ervaren dat het goede doen soms een keuze inhoudt tussen handelen ten voordele van het eigen welzijn, dat van anderen of dat van het grotere geheel - ervaren dat het goede doen niet altijd lukt en hier verantwoordelijkheid over opnemen - ervaren dat men nieuwe kansen kan krijgen, ook wanneer men in de fout ging - zelf nieuwe kansen kunnen geven aan anderen - geweldloze en gewelddadige oplossingen voor conflicten herkennen en onderscheiden

Kennismaken met eenvoudige afspraken, (spel)regels en omgangsvormen - onder begeleiding tot afspraken en regels komen - zich onder begeleiding aan regels en afspraken houden - nagaan en aangeven in welke mate anderen regels en afspraken nakomen

Met concrete voorbeelden uit de eigen omgeving illustreren hoe mensen die samenleven, zich organiseren via regels en afspraken

IKwn3

Ervaren hoe waarden en normen kunnen verschillen naar gelang de context en de levensbeschouwelijke traditie

Veerkracht (IKvk)

Ik geloof in mijn ontwikkelkracht en durf genieten. Ik ben op een passende manier weerbaar. Ik geloof dat ik ondanks tegenslag en ontmoediging steeds weer kan opstaan.

IKvk1

Plezier beleven en voldoening ervaren bij spelen, leren en leven

0 - 18m

Genieten van spel en interactie met een vertrouwde volwassene* - uiten van plezierervaringen

6m - 18m

Beleven van succeservaring door reactie van anderen - genieten van succeservaring door interactie met een vertrouwde volwassene*

18m - 2,5

Bewust beleven van succeservaring en ervan genieten

Succeservaringen zelfstandig opzoeken om eigen behoeftes te vervullen en/of om de erkenning van een vertrouwde andere te krijgen

IKvk2

Hoopvol geloven in en vertrouwen op de eigen leef-, leer- en ontwikkelkracht

6m - 2,5

Via fysieke ondersteuning, imitatie en modeling* ervaren wat wel of niet lukt - bereid zijn om met de steun van een vertrouwde volwassene* nieuwe zaken te proberen of opnieuw te proberen

In onzekere, onduidelijke situaties de steun van een vertrouwde volwassene* ervaren en doorzetten

18m - 2,5

Loskomen van vertrouwde volwassenen* en zelfstandig stappen zetten

2,5 - 12

Zich bewust worden van de eigen kwetsbaarheid en daarmee kunnen omgaan - ontdekken dat eigenschappen en mogelijkheden niet vastliggen en hoe die ontwikkeld kunnen worden - binnen de beperkingen ook de mogelijkheden zien

Ervaren hoe mensen elkaar kunnen steunen en motiveren om zich te ontwikkelen - steun en aanmoediging van anderen toelaten - ervaren hoe men zelf steun kan bieden aan anderen en anderen kan motiveren - ontdekken hoe belangrijk het is voor alle mensen om innerlijk vrij te kunnen zijn

Ervaren hoe mensen in bepaalde bronnen kracht vinden om in de eigen leer-en ontwikkelkracht te (blijven) geloven

IKvk3

Flexibel omgaan met veranderende omstandigheden

● Omgaan met ruimte

0 - 6m

Basisveiligheid ervaren door vaste structuren en relaties in de ruimte (vaste plaats aan de tafel, sober en aangepaste decoratie op vaste plaats ...) – basisveiligheid vinden in de 'nieuwe' ruimte doordat de begeleider herkenbare elementen toevoegt aan een ruimte in functie van de nieuwe activiteit zoals de geur en de lichteffecten die bij een snoezelbad de badkamer tot een nieuwe ruimte maken

6m - 2,5

Aanpassingen aan de ruimte opmerken - de ruimte nog blijvend herkennen – begrijpen dat een ruimte of een deel van een ruimte voor meerdere doeleinden gebruikt wordt

Met ondersteunende en voorspelbare communicatie de overgangen van de ene naar de andere ruimte maken

● Omgaan met tijd

6m - 18m

Basisveiligheid ervaren in het aangeboden dagritme

12m - 2,5

Via modeling* of aangepaste ondersteuning opeenvolging ervaren in de activiteit die aangeboden wordt

Omgaan met bewust ingebouwde wissels in het dagprogramma

18m - 2,5

Via aangepaste ondersteuning zelfstandig overgangen maken

Omgaan met onverwachte wissels in het dagprogramma

12m - 2,5

Via een aangepaste ondersteuning overgangen van de ene naar de andere activiteit maken

● Omgaan met personen

0 - 6m

Basisveiligheid ervaren in de aanwezigheid van vertrouwde volwassenen*

6m - 2,5

Een relatie opbouwen met nieuwe volwassenen door een activiteit uit te voeren

- met een vertrouwde volwassene* in aanwezigheid van nieuwe volwassene
- met een nieuwe volwassene in aanwezigheid van een vertrouwde volwassene
- met een nieuwe volwassene

18m - 2,5

In een aangepaste omgeving bijvoorbeeld met visuele ondersteuning, voorspelbaarheid ervaren wanneer een begeleider wisselt

● Omgaan met materiaal en activiteiten

0 - 6m

Basisveiligheid ervaren in een herkenbare opeenvolging van handelingen

6m - 2,5

Door herkenbaar begin en einde binnen een activiteit, of herkenbare structuur, begrijpen wat er verwacht wordt en bereidheid tonen om nieuwe onderdelen aan te vatten, nieuwe materialen te ontdekken ...

12m - 2,5

Door interactie en verduidelijking van de vertrouwde begeleider veranderingen in materiaal en activiteit begrijpen en hierdoor er voor openstaan

● FLEXIBEL DENKEN

IVzv2 Op een efficiënte manier informatie en leerervaringen opnemen, verwerken, weergeven(delen) en deze onthouden en in zetten bij nieuwe ervaringen en in complexere situaties

IKvk4

Situaties die als moeilijk ervaren worden en frustraties ombuigen door te zoeken naar mogelijkheden om er bevrijdend mee om te gaan

6m - 2,5

Hulp van een vertrouwde volwassene* aanvaarden om innerlijke rust te vinden in een moeilijke situatie

Via fysieke ondersteuning, nabijheid en aanmoediging steun ervaren van een vertrouwde volwassene* in een lastige situatie - bereidheid tonen om iets samen met de vertrouwde volwassene opnieuw te proberen

12m-12

Ervaren dat lastige situaties bestaan en dat er vertrouwde volwassenen* zijn die kunnen helpen ermee om te gaan - stressregulatie* toelaten door de vertrouwde volwassenen* bij frustratie en onrust – in stresssituaties ervaren en toelaten dat leren moeilijk loopt - aangeven dat je rust of hulp nodig hebt - in dialoog met vertrouwde volwassenen een manier vinden om met stress om te gaan

2,5 - 12

Situaties waarvan men weet dat ze voor hen moeilijk zijn herkennen en waar aangewezen vermijden - zien hoe anderen met lastige situaties en frustraties omgaan en daar uit leren - aanvaarden dat lastige situaties bestaan en dat ook daarvoor oplossingen bestaan

Bij lastige en moeilijke situaties de hulp inroepen van anderen om het probleem aan te pakken - steun aanvaarden

IKvk5

Grensoverschrijdend gedrag herkennen en er weerbaar mee omgaan

18m - 2,5

Situaties die anderen of henzelf schade of pijn berokkenen aanvoelen - via modeling* van vertrouwde volwassenen* taal en betekenis geven aan situaties waarin grenzen worden overschreden

Uiten van wat men ervaart als aangenaam, minder of niet aangenaam - uiten van wat men wil of niet wil

2,5 - 5

Situaties die anderen of henzelf schade/pijn berokkenen aanvoelen

en beoordelen als grensoverschrijdend - deze melden bij een vertrouwenspersoon

Aangeven wat men ervaart als aangenaam, minder of niet aangenaam - duidelijk communiceren over wat men wil of niet wil

Afwijzing en waardering voor mensen die anders zijn herkennen

1.3. ONTWIKKELING VAN INITIATIEF EN VERANTWOORDELIJKHEID (IV)

Ik neem verantwoordelijkheid op voor mezelf en voor anderen. Ik neem initiatief en kan vrij en zelfstandig functioneren. Ik ontwikkel kritische zin, kan dingen onderzoeken en ben creatief.

Zelfregulerend vermogen (IVzv)

Ik ervaar hoe ik mezelf kan aansturen. Ik kan zelfredzaam en efficiënt handelen en leren.

IVzv1

Keuzes willen, durven en kunnen maken door betekenis te geven aan die keuzes en daar de verantwoordelijkheid voor opnemen

3m - 12m

Op eigen wijze 'iets willen' of 'iets niet willen' uitdrukken

0 - 2,5

Betekenis geven aan keuzeopties en uiten van voorkeur binnen een aangepast keuzeaanbod:

- van lust of onlust, basale behoeftebevrediging (intuïtief voorkeur/afkeer) tot gaan voor (eigen) doelen (bewust)
- van concrete voorwerpen in het hier en nu of zintuiglijke sensaties tot meer abstracte keuzes (afhankelijk van communicatieniveau)
- van kiezen voor iets of niets, twee of meer keuzes tot een uitgebreider keuzeaanbod
- van keuzes die totaal verschillend zijn (eetbaar of niet-gekend of niet) tot keuzes binnen hetzelfde keuzepalet. (bv. stukken fruit/verschillende puzzels)
- van passief kiezen (bv. wijzen, kijken naar) tot actief kiezen (bv. zelf nemen uit de keuzekast)

2,5 – 4

Keuzemogelijkheden exploreren - bewust worden van eigen voorkeuren - met hulp een keuze maken uit een groot aanbod - zelfstandig kiezen uit een beperkt aanbod - een gezamenlijke keuze maken

IVzv2

Op een efficiënte manier informatie en leerervaringen opnemen, verwerken, weer-geven (delen) en deze onthouden en inzetten bij nieuwe ervaringen en in complexere situaties

MZzo1 Gericht en intens waarnemen met de zintuigen*

MZzo2 Adequaat reageren op zintuiglijke impulsen

0 - 2,5

Via conditionering komen tot onthouden van handelingen en gedrag

0 - 18m

Relaties leggen tussen het handelen en de effecten daarvan op jezelf en op de omgeving - herhalen van ervaringen om effect opnieuw te ervaren en hierdoor leerervaringen opdoen

6m - 2,5

Komen tot reproduceren en zelfstandig handelen door imiteren van handelingen en acties van anderen en hier via modeling* taal aan geven

6m - 18m

Beginnende objectpermanentie en persoonspermanentie* ontwikkelen door:

- beginnende intentionaliteit ontwikkelen bij het zoeken naar voorwerpen/mensen op hun vertrouwde plaats
- bewust op zoek gaan naar voorwerpen/mensen
  - die gedeeltelijk werden verstopt
  - die verstopt werden in hun bijzijn
  - ook als de voorwerpen/mensen uit het zicht verdwenen zijn
- mentale representatie ontwikkelen en hierdoor begrijpen dat voorwerpen/mensen die niet zichtbaar zijn toch ergens nog bestaan

18m - 5

Objectpermanentie en persoonspermanentie* ontwikkelen door:

- een mentale voorstelling een gebeurtenis voorspellen en hierdoor tot betere oplossingen of uitvoering van acties komen (voorwaarde om tot mentaliseren te komen)
- een groeiend symboolbewust zijn, zich kunnen voorstellen dat een symbool (foto, tekening, woord, gebaar) verwijst naar de echte wereld
- taal te geven aan mentale beelden van objecten en gebeurtenissen

6m - 2,5

Begrip over dagelijkse routines ontwikkelen door beginnend inzicht in actie-reactie relaties

6m - 2,5

Begrip over dagelijkse routines ontwikkelen door beginnend inzicht in middel-doel relaties

Begrip over dagelijkse routines ontwikkelen door beginnend inzicht in oorzaak-gevolg relaties

12m - 2,5

Sorteren, indelen op basis van overeenkomsten en verschillen

Relaties leggen tussen de verwijzer (het woord, het voorwerp, de foto of pictogrammen) en de activiteit of voorwerp

Via modeling* beginnend ontwikkelen van concepten als eten, drinken, dieren, voertuigen ...

Terug kunnen uitvoeren van een bepaald patroon in een aangepaste omgeving

2,5 - 12

Ervaren wanneer en dat men leert - met vertrouwde personen communiceren over wat men heeft geleerd

Het werkgeheugen* en het geheugen ontwikkelen en inzetten bij het leren - relevante informatie memoriseren

IVzv3

Doelgericht en efficiënt handelen door taken te plannen, uit te voeren, erop te reflecteren en waar nodig bij te sturen in functie van zelfredzaam en zelfstandig functioneren

9m - 2,5

Via fysieke begeleiding, imitatie of modeling* één of meerdere stappen van een stappenplan ervaren, verkennen en uitvoeren

Eén of meerdere stappen zo zelfstandig mogelijk uitvoeren

12m - 2,5

In een aangepaste (werk-)omgeving een activiteit starten en stoppen

18m - 2,5

Onder begeleiding een spel, een activiteit of opdracht begrijpen en uitvoeren zoals bedoeld

Een spel, een activiteit of opdracht gedurende een korte tijd volhouden

2,5 - 4

Aan een activiteit beginnen wanneer men daartoe uitgenodigd wordt - in een aangepaste omgeving proberen om dingen zelf te doen

Aan een activiteit beginnen wanneer men daartoe uitgenodigd wordt - proberen om dingen zelf te doen

Een spel, een activiteit of opdracht begrijpen en uitvoeren zoals bedoeld - een spel, een activiteit of opdracht gedurende een korte tijd volhouden

Een activiteit of een korte, voorgestructureerde opdracht zonder onderbreken afwerken

Via modeling* gedrag imiteren en zich eigen maken

IVzv4

Specifieke strategieën inzetten om vragen, opdrachten, uitdagingen en problemen efficiënt aan te pakken

9m - 2,5

Door imitatie, herhaling en het ervaren van effect van een actie, strategieën ontwikkelen en deze gepast inzetten in spel - leer- en leefsituaties

2,5 - 12

Al doende probleemgevoeligheid ontwikkelen

Zicht krijgen op een vraag, een opdracht, een uitdaging, een probleem

Strategieën inzetten om informatie te verkrijgen, te verwerken en te delen

IVzv5

Op een constructieve manier met feedback omgaan

12m - 2,5

De koppeling tussen directe feedback en de actie maken - gedrag herhalen na positieve bekrachtiging - gedrag bijsturen na begrenzing of correctie

2,5 - 12

Waardevolle en effectieve feedback waarderen

Aanwijzingen en correcties van begeleiders aanvaarden en opvolgen

Onderzoekscompetentie (IVoc)

Ik ben nieuwsgierig en kritisch. Ik wil en kan de wereld rondom mij onderzoeken.

IVoc1

Nieuwsgierig zijn naar en bereidheid tonen om het nieuwe te ontdekken en erover te leren

0 - 2,5

Zich in een vertrouwde en aangepaste omgeving veilig genoeg voelen om zich open te stellen voor nieuwe ervaringen

De wereld motorisch en sensorisch* exploreren en daarbij ervaringen opdoen - hierdoor vertrouwd worden met en nieuwsgierig worden naar de omringende wereld

3m - 15m

Openstaan voor nieuw (spel-)materiaal dat door vertrouwde volwassene* geïntroduceerd wordt, dit verder exploreren en de mogelijkheden verkennen

6m - 2,5

Nieuw (spel-)materiaal exploreren en verschillende mogelijkheden van materialen ontdekken

Door toenemende motorische mogelijkheden, de omringende wereld verder durven verkennen

2,5 - 12

Zich onbevangen en spontaan openstellen voor het nieuwe - zich laten inpalmen door verrassende dingen rondom hen - zich in het verkennen en beoordelen van nieuwe dingen niet laten leiden door clichés en vooroordelen

De wereld aandachtig en met een gerichte interesse tegemoet treden - zich verwonderen over elke nieuwe ontdekking - op zoek gaan naar vertrouwde herkenningspunten en houvast

(Aangeboden) kansen om te exploreren en te experimenteren aangrijpen

Nieuwe ervaringen met anderen delen

IVoc2

Exploreren en experimenteren in de wereld rondom zich

---

0 - 2,5

Speels en onder begeleiding experimenteren en variëren met gedrag en acties om nieuwe ervaringen op te doen

- verkennen via de mond
- visuele verkenning
- toevallige manipulatie
- gerichte manipulatie
- relationele manipulatie

6m - 2,5

Eenvoudige problemen oplossen door te experimenteren en te variëren tot het doel is bereikt

0 - 2,5

Genieten van exploreren en experimenteren - een onderzoeksgerichte houding aannemen

2,5 - 12

Genieten van exploreren en experimenteren - een onderzoeksgerichte houding aannemen

De wereld rondom zich speels, fantasierijk en onbevangen exploreren - bereidheid tonen om met het eigen lichaam, materialen, voorwerpen en technieken en technische systemen te experimenteren om er de mogelijkheden van te ontdekken - zich verwonderen over de mogelijkheden die men ontdekt door actief te exploreren en te experimenteren

Actief exploreren vanuit een innerlijke drang om te weten en te leren - vanuit een intentie experimenteren (om iets te weten te komen)

IVoc3

Onderzoeksvragen formuleren, naar een antwoord zoeken en bevindingen formuleren

---

IVoc4

Alleen en met anderen kritisch reflecteren op ervaringen en bevindingen en daaruit leren

---

IVoc5

Informatiebronnen hanteren

Ondernemingszin (IVoz)

Ik zoek naar creatieve oplossingen. Ik neem initiatief en durf iets teweeg brengen dat voor mezelf vernieuwend en grensverleggend is.

IVoz1

Initiatief nemen. Een eigen idee, beweging, project of activiteit enthousiast en volhardend vorm en inhoud geven

IVzv1 Keuzes willen, durven en kunnen maken door betekenis te geven aan die keuzes en daar de verantwoordelijkheid voor opnemen

IKid1 Basisvertrouwen ontwikkelen

IVoz2

Creatief denken en daarbij nieuwe paden durven bewandelen

2,5 - 12

Oog hebben voor wat nieuw, origineel is - originele oplossingen bedenken - durven afstappen van het gewone, van wat anderen denken en doen - gericht zijn op originaliteit

Mogelijkheden zien - enthousiast zijn om nieuwe taken aan te pakken, samen dingen te doen met leeftijdsgenoten

4 - 12

De vindingrijkheid van anderen ervaren - meegaan in de creativiteit van anderen - observeren hoe anderen creatief te werk gaan - eigen creatieve oplossingen bedenken voor kleine problemen

Vertrouwde oplossingswijzen gebruiken als opstap naar nieuwe mogelijkheden - onder begeleiding nieuwe paden bewandelen - na uitnodiging daartoe of spontaan iets creatiefs toevoegen aan wat gewoon is

IVoz3

Noden en uitdagingen detecteren en er mogelijkheden en innovatieve oplossingen voor bedenken

2,5 - 12

Op verschillende manieren in contact komen met noden en uitdagingen en deze als dusdanig ervaren - onder begeleiding op zoek gaan naar innovatieve oplossingen

Gezonde en veilige levensstijl (IVgv)

Ik leef gezond. Ik heb oog voor mijn eigen veiligheid en die van anderen.

IVgv1

Zorg dragen voor de eigen mentale, sociale en fysieke gezondheid en veiligheid, en die van anderen en daarbij aandacht hebben voor:

● **Beweging, houding, sedentair gedrag, rust en slaap**

0 - 18m

Meebewegen met vertrouwde volwassenen* - bewegen en wisselende houdingen aannemen onder impuls van vertrouwde volwassene

0 - 2,5

Onder impuls van een vertrouwde volwassene* rust vinden in de aangepaste ontspanningsmomenten

2,5 - 12

Langdurige periodes van sedentair gedrag beperken - wisselende houdingen aannemen

Ervaren en inzien hoe momenten van ontspanning doorheen de dag helpen om tot rust te komen - bereid zijn om doorheen de dag voor zichzelf momenten van rust te creëren

Ervaren en inzien dat voldoende slaap noodzakelijk is voor de ontwikkeling

2,5 - 6

Weten over het belang van veel bewegen en streven naar drie uur per dag bewegen aan lichte, matige of hoge intensiteit

● **Genotsmiddelen en medicatie**

● **Gezondheid en milieu**

2,5 - 12

De kansen die zich aandienen om in open lucht en in de natuur te vertoeven aangrijpen - op een gepaste wijze en genietend in interactie gaan met de omgeving

● Lichaamshygiëne

0 - 2,5

Ervaren dat vertrouwde volwassenen* tijdens verzorgingsmomenten zorg dragen voor mijn lichaamshygiëne en er via modeling* betekenis aan geven

6m - 2,5

Een kam, washandje, tandenborstel, zakdoek ... herkennen en associëren met de handelingen van het verzorgen - handelingen imiteren zonder effect

9m - 2,5

Aangeven wanneer hij verschoond wil worden - uiten van onprettige ervaringen als vuile pampers, vieze neus, vuile handen ... en actief vragen om reactie van vertrouwde begeleider i.f.v. lichaamshygiëne

12m - 6

In toenemende mate participeren aan verzorgingsmomenten - via fysieke begeleiding, imitatie of modeling* uitvoeren van (deel)handelingen die bijdragen tot een goede lichaamshygiëne zoals handen wassen, toiletbezoek, aan- en uitkleden, tanden poetsen ...

2,5 - 12

Aandacht hebben voor een goede lichaamshygiëne: handen wassen, neus snuiten en niet elkaars zakdoek gebruiken, verzorging bij toiletbezoek, tanden poetsen, aangepaste kledij en schoeisel ...

Huid, ogen en oren beschermen waar en wanneer nodig

● Mentaal welbevinden

● Relaties en seksualiteit

● Veiligheid en eerste hulp

9m - 2,5

In de aangepaste omgeving ervaren dat vertrouwde volwassenen* grenzen stellen in functie van mijn veiligheid en hier via modeling* betekenis aan geven - via fysieke begeleiding, imitatie en modeling* leren omgaan met duidelijke regels in functie van de eigen veiligheid zoals afblijven van giftige planten, wat niet eetbaar is niet in de mond steken

2,5 - 8

Weten wanneer iemand ziek, gezond of gewond is

Weten dat sommige planten en producten giftig zijn en dat men ziek kan worden door ze in te nemen - giftige planten en producten in de eigen omgeving herkennen

● Voeding

9m - 2,5

Ervaren dat vertrouwde volwassenen* gezonde keuzes maken voor mij en hier via modeling*, imitatie en fysieke begeleiding betekenis aan geven

2,5 - 12

Bewust kiezen voor evenwichtig eten en drinken - voldoende water drinken - voldoende fruit en groenten eten

IVgv2

Inschatten hoe gedrags- en omgevingsfactoren de gezondheid en veiligheid beïnvloeden en op basis daarvan, binnen veilige grenzen, risico's durven nemen

9m - 2,5

Via fysieke begeleiding, imitatie en modeling* in concrete situaties omgevingen en gedragingen herkennen die bevorderlijk of schadelijk zijn voor de gezondheid

Preventief bedoelde aanwijzingen die het risico op ziekte of ongeval verminderen, opvolgen onder impuls van een vertrouwde volwassene*

2,5 - 6

In concrete situaties omgevingen en gedragingen herkennen die bevorderlijk of schadelijk zijn voor de gezondheid

Preventief bedoelde aanwijzingen die het risico op ziekte of ongeval verminderen begrijpen en opvolgen

IVgv3

Bereid zijn steun te vragen en/of te geven om de eigen gezondheid en veiligheid, en die van anderen te bewaken

Engagement voor duurzaam samenleven (IVds)

Ik denk na over en werk aan een leefbare wereld, nu en in de toekomst, voor mezelf en anderen hier en elders op de planeet.

IVds1

De complexiteit van gebeurtenissen in de wereld ervaren, vaststellen en uitdrukken welke de gevolgen ervan zijn hier en elders, nu en later

---

2,5 – 12

De onmiddellijke gevolgen van eigen handelingen op de omgeving en op anderen ervaren

Gelijkenissen en verschillen aantonen tussen hier en elders, vroeger en nu - ervaren dat onze wereld en ons leven voortdurend verandert

IVds2

Beseffen dat wat we nu en hier doen gevolgen heeft voor later en voor anderen elders op de wereld

---

IVds3

Bijdragen aan een zinvolle samenleving waar een plaats is voor iedereen en respectvol omgaan met en zorgen voor de kwetsbare ander

---

0 - 2,5

In de eigen leefwereld zorg dragen voor elkaar onder impuls van en naar het voorbeeld van de vertrouwde volwassene*

2,5 – 12

Nadenken over een samenleving waarin plaats is voor iedereen - vaststellen en uitdrukken hoe men zelf en hoe anderen niet altijd dezelfde kansen krijgen - oog hebben voor de sterktes en kwetsbaarheden van de anderen en daar respectvol mee omgaan

Op hun niveau opkomen voor gelijke kansen voor zichzelf en voor anderen - zich laten inspireren door anderen die in hun omgeving ijveren

voor gelijke kansen - oog en zorg hebben voor de behoeften van anderen en voor mensen die anders zijn

IVds4

Zorgzaam omgaan met de schepping, zich inzetten voor een leefbare planeet

---

0 - 2,5

In de eigen leefwereld zorg dragen voor de natuur onder impuls van en naar het voorbeeld van de vertrouwde volwassene*

2,5 - 12

Alert zijn voor de schoonheid van de schepping - nadenken over een samenleving die in harmonie leeft met de schepping

Oog hebben voor de waarde en de kwetsbaarheid van de planeet - er zelf en samen met anderen zorgzaam mee omgaan - zich laten inspireren door anderen die respectvol omgaan met de planeet - respect opbrengen voor de natuur en het milieu

Zorg dragen voor de natuur in de eigen leefomgeving

IVds5

Bewust omgaan met consumeren

1.4. MOTORISCHE EN ZINTUIGLIJKE ONTWIKKELING (MZ)

Ik beschik over voldoende (psycho)motorische en zintuiglijke basisvaardigheden om zelfredzaam te functioneren.

UITBOUWFACTOREN

Wat bepaalt nu net of iets eenvoudig of complex is? Het vereenvoudigen of vermoeilijken van de aangeboden activiteiten kan door wijzigingen aan te brengen aan de aangeboden materialen, de speelruimte, de wijze van uitvoeren, het aantal spelers en hun interactie ... Dit noemen we de uitbouwfactoren.

We maken gebruik van drie soorten uitbouwfactoren:

- ten aanzien van de organisatie: de aangeboden materialen, de speelruimte ...
- ten aanzien van de uitvoeringswijze
- ten aanzien van de sociale interactie: alleen of samen met

Zintuiglijke ontwikkeling (MZzo)

Ik kan mijn zintuigen* optimaal gebruiken.

MZzo1

Gericht en intens waarnemen met de zintuigen*:

- **Zien**
- **Horen**
- **Voelen**
- **Ruiken**
- **Proeven**

0 - 2,5

Ervaringen opdoen met intens waarnemen met alle zintuigen* – beginnend waarnemingsgeheugen ontwikkelen

0 - 18m

Zintuiglijke stimulatie opmerken, er voor openstaan en erop reageren:

- van nabij naar veraf
- van onbewust naar bewust
- met een toenemende aandachtsspanne

Herkennen van en reageren op vertrouwde en niet-vertrouwde zintuiglijke prikkels zoals aanrakingen, parfum van vertrouwde volwassene*, geluid en beweging van draaiende mobiel - volgen van zintuiglijke prikkels binnen het gezichtsveld

3m - 18m

Volgen van zintuiglijke prikkels door het hoofd/ogen te draaien naar de bron - lokaliseren en volgen van zintuiglijke prikkel (geluiden en bewegende voorwerpen)

6m - 2,5

Basale verschillen opmerken zoals in smaken, in temperatuur op de huid, temperatuurverschillen in eten/drinken, in textuur - variatie in prikkels opmerken zoals in toonhoogte, in geluidsterkte, in klanken, in kleurtinten, variatie in reliëf

2,5 - 12

Ervaringen opdoen met intens waarnemen met alle zintuigen* - waarnemen met een toenemende aandacht voor zowel details als het geheel - een waarnemingsgeheugen ontwikkelen

2,5 - 4

De omgeving intens en geduldig waarnemen en beleven - op uitnodiging gericht observeren met oog voor het geheel, de delen en grote contrasten - intens en actief waarnemen met de zintuigen* door de tijd te nemen om te kijken, te luisteren, te betasten, te ruiken, te proeven, te beleven

Uitdrukken wat men waarneemt

4 - 6

Spontaan alle zintuigen* aanwenden bij het waarnemen - gericht waarnemen van details en nuances - typische beelden, klanken en geluiden, gewaarwordingen, vormen en texturen, geuren, smaken en belevingen (gevoelens) herkennen, onderscheiden en benoemen

Genuanceerder uitdrukken wat men heeft waargenomen

MZzo2

Adequaat reageren op zintuigelijke impulsen

0 - 18m

Reageren op zintuiglijke stimulatie

- van nabij naar veraf
- van onbewust naar bewust
- met een toenemende aandachtsspanne

Reageren via mimiek, geluiden, gebaren, spanning/ontspanning ... om te laten blijken of een prikkel vertrouwd of geapprecieerd wordt of niet (lekker, aangenaam, fijn ... of niet) - reageren op zintuiglijke prikkels door het hoofd/ogen te draaien naar de bron (geluidsbron, lichtbron, geurverspreider)

Nabootsen van geluiden die worden waargenomen en experimenteren en produceren van eigen geluiden en klanken

Reageren op basale verschillen (in smaken, in temperatuur op de huid, temperatuurverschillen in eten/drinken, in textuur ...) - herkennen en aangeven of prikkels hetzelfde zijn of niet

Prikkels herkennen en verbinden met de bron (het voorwerp/de persoon dat gevoeld, geproefd, gehoord, geroken of gezien werd)

Uitbreiden van zintuiglijke waarneming, via meerdere zintuigen* informatie opnemen

6m - 2,5

Waarnemen van zintuiglijke prikkels, er betekenis aan geven en deze associëren met een activiteit die plaats heeft of zal plaats vinden zoals geur van warm eten, muziekinstrumenten die worden klaargezet

In een aangepaste omgeving onder impuls van vertrouwde volwassenen* focussen op 1 zintuig en hierdoor gericht waarnemen

2,5 - 6

Gericht aandacht geven aan één of een paar zintuiglijke prikkels en er al dan niet op reageren

Lichaams- en bewegingsperceptie (MZIb)

Ik ken mijn lichaam en beschik over een goede lichaamscoördinatie.

MZIb1

Het eigen lichaam aanvoelen en rekening houden met zijn lichaamsgrenzen en – verhoudingen

0 - 2,5

Aanvoelen en uiten basale sensaties zoals koud en warm-gevoel, pijn-sensaties, hongergevoel, dorst, volle blaas ...

0 - 18m

Het lichaams-ik ontwikkelen via basale stimulatie*:

- via somatische stimulatie* zoals aanraking, verzorging, massage, ... het eigen lichaam waarnemen
- via vestibulaire stimulatie* zoals in beweging brengen, schommelen, rollen, ... zichzelf ervaren via het ervaren van zwaartekracht.
- via vibratorische stimulatie* zoals waarnemen van trillingen via de huid/beenderen, ... diepere gewaarwording van het lichaam beleven
- via accentueren van de ademhaling bewust worden van eigen ademhaling

Exploreren van lichaamsgrenzen en lichaamsdelen door bij het verken- nen van de ruimte al zittend, kruipend, sluipend ... verschillende steun- vlakken te gebruiken zoals handen, knieën, zitvlak, voeten ...

Via fysiek contact, modeling* doorheen concrete ervaringen zoals verzorging, spel, eetmoment, ... bewust worden van verschillende li- chaamsdelen

Het eigen lichaam onderscheiden t.o.v. de anderen - het onderschei- den van zichzelf t.o.v. de ruimte

Speels en onder begeleiding ontdekken dat het lichaam een entiteit vormt – ontdekken dat handen en voeten bij het lichaam horen, ermee spelen en beseffen dat er controle over mogelijk is- ervaren dat niet alles binnen eigen bereik is

18m - 12

Via proprioceptische* prikkels diepe druk ervaren en uiten of die prikkels als deugddoend of bedreigend worden ervaren (knuffelen, massage, materiaal als drukvest, verzwaarde dekens, kauwsieraden, stressbal, zitzak)

Proprioceptische* prikkels opzoeken en hierdoor zich meer bewust worden van eigen lichaam en lichaamsgrenzen

Lichaamsgebaarwordingen betekenis geven als een uiting van sensaties - de link leggen tussen de betekenis van interne gebaarwordingen in het lichaam en de emotiebeleving - woorden geven aan wat en hoe dit ervaren wordt - in letterlijke en figuurlijke taal uitdrukken wat de gebaarwordingen betekenen

18m - 2,5

Via imitatie en modeling* aanwijzen en benoemen van de belangrijkste delen van:

- het hoofd: ogen, neus, mond en oren
- de romp: buik en rug
- de ledematen: handen en vingers, voeten en tenen

2,5 - 4

Ervaren hoe lichaamsdelen met elkaar in verbinding staan

Zoeken in welke objecten en ruimten het eigen lichaam of lichaamsdelen passen, grootte en vorm ervaren van het lichaam en de lichaamsdelen

Aanwijzen en benoemen van de belangrijkste delen van:

- het hoofd: ogen, mond en oren
- de romp: buik en rug
- de ledematen: handen en vingers, voeten en tenen

MZlb2

Een goede lichaamshouding aannemen

MZlb3 Bewegingsenergie en spierspanning doseren en tot rust komen

MZlb4 Evenwicht behouden of herstellen en gecontroleerde aanpassingen maken

2 - 2,5

Exploreren van verschillende lichaamshoudingen - nabootsen van elementaire houdingen zoals zit, handen- of knieënsteun, buiklig aannemen of wijzigen - houdingswijzigingen opmerken en aannemen

MZlb3

Bewegingsenergie en spierspanning doseren en tot rust komen

0 - 2,5

Primaire reflexen* die omwille van stress moeilijk geïntegreerd werden of terug geactiveerd worden, controleren onder impuls van vertrouwde volwassenen* door specifieke, gerichte motorische activiteiten

0 - 9m

Door te oefenen oprichten automatiseren - ontwikkelen van controle op de hoofdbalans in buiklig/ruglig/zit - spiercontrole ontwikkelen - buig- en strekspieren versterken - hoofd, romp en ledematen strekken in buiklig

0 - 12m

Gedoseerde spiertonus ontwikkelen om spanning en ontspanning in spieren te realiseren in functie van harmonisch bewegen en hierdoor het lichaam gepast te laten reageren op de omgeving

6m - 18m

Houdingen automatiseren (tonusregulatie) om tot meer controle te komen bij het bewegen

Spierspanning zetten op specifieke lichaamsdelen om ze gericht te kunnen gebruiken zoals nekspier opspannen om gericht te kunnen waarnemen, armspieren opspannen om lepel naar de mond te brengen

9m - 2,5

De beweging automatiseren om tot gedoseerd bewegen te komen

12m - 2,5

Ervaren dat een lichaam ontspannen of gespannen is

2,5 - 4

Kunnen ontspannen en stil liggen

MZ1b4

Evenwicht behouden of herstellen en gecontroleerde aanpassingen maken

3m - 18m

● IN ZIT

IN KRUIPHOUDING

6m - 18m

● IN STAND

3m - 2,5

Evenwicht corrigeren, spieren aanspannen om tot meer controle te komen - door te experimenteren met evenwichtsverlies, evenwicht durven verliezen en evenwicht kunnen herstellen bij (dreigen tot) vallen

3m - 2

Bij het steunen ervaren dat armen en benen zich strekken en dat hierdoor steunen op het lichaamsgewicht mogelijk wordt - door deze ervaringen, durf ontwikkelen om zich op te drukken

Spierkracht ontwikkelen om in evenwicht te kunnen blijven

Ontwikkelen van stabiliteit en evenwicht in houdingen:

- van een groot contact-vlak (lig, zijlig) naar houdingen met steeds minder contactvlakken (stand)
- van met ondersteuning van begeleider over zelf steun zoeken naar zelfstandige en stabiele uitvoeringen
- van in de houding gebracht worden tot gecontroleerd uit een houding gaan en gecontroleerd terug de houding aannemen

6m - 2,5

Vlot wisselen tussen houdingen (liggen, zitten, staan en kruiphouding) en hierbij het evenwicht bewaren - evenwicht durven verliezen en hierop anticiperen door bijbewegingen

18m - 3

Het evenwicht controleren door voor- en achterwaartse bewegingen te maken met het lichaam, waarbij bijbewegingen toegelaten zijn

MZlb5

Bewegen op en rond de lichaamsassen

MZlb3 Bewegingsenergie en spierspanning doseren en tot rust komen

MZlb4 Evenwicht behouden of herstellen en gecontroleerde aanpassingen maken

0 - 12m

Ervaren van rotatie in het onder begeleiding omrollen - ervaren van gewichtsverplaatsing bij omrollen door fysieke ondersteuning

3m - 18m

Rollen van ruglig tot buiklig en terug

0 - 2,5

Speels en onder begeleiding verkennen van verschillende lichaamsvlakken en bewegen op de lichaamsassen

2,5 - 4

Exploreren van de richting onder en boven door te klimmen en te klauteren

Vlot voorwaarts bewegen en oefenen met het achterwaarts bewegen

Rollen van buik- naar rugzijde vanuit halfzit, met afduwen van de armen

MZ1b6

De voorkeurslichaamszijde, -bewegingsrichting en –bewegingsrotatie aanvoelen en deze efficiënt gebruiken

0 - 9m

Liggend alternerend bewegen zoals door te trappelen met de benen - omgaan met de tegenbeweging van de andere lichaamshelft zoals bij het grijpen en loslaten van voorwerpen

6m - 2,5

Beginnend overkruisen van de middellijn zoals doorgeven van voorwerpen van links naar rechts en omgekeerd - speels en onder begeleiding tweehandige en tweebeenige bewegingen ervaren

2,5 - 3

Eenvoudige enkelvoudige symmetrische houdingen en bewegingen imiteren

MZ1b7

Bewegingen gelijktijdig, opeenvolgend en afwisselend uitvoeren

- **Lichaamsdelen afzonderlijk bewegen**
- **Meerdere lichaamsdelen gelijktijdig bewegen**
- **Een bewegingspatroon zoals hinken, huppen, huppelen, galopperen, klappen ononderbroken uitvoeren**
- **Bewegingen aan elkaar schakelen tot een nieuw bewegingsgeheel**

Omgaan met bewegingsruimte en -tijd (MZrt)

Ik kan mijn bewegingen afstemmen op tijd en ruimte.

MZrt1

Aleen of samen, een plaats innemen tegenover objecten, ruimteaanduidingen of personen en daarbij rekening houden met de ruimtelijke begrenzingen

0 - 18m

Dichtbij en veraf beleven door vertrouwde volwassenen* die in hun nabijheid/blikveld komen en zich terug verwijderen - speels en onder begeleiding ruimtelijke begrippen beleven in het hier en nu

12m - 18m

De fysieke grenzen van de ruimte om zich heen ervaren — objecten in de ruimte opmerken, er zich naartoe begeven en het object verplaatsen in de ruimte

12m - 2,5

Speels en onder begeleiding ruimtelijke begrippen ervaren hier, via imitatie en modeling* taal aan geven

Met eigen lichaam ruimtelijke begrippen ervaren en erop reageren

18m - 2,5

Objecten t.o.v. elkaar manipuleren en hierbij ruimtelijke begrippen toepassen

2,5 - 4

Objecten een plaats geven ten opzichte van zichzelf

Onderzoeken van de begrippen in, op, boven, onder, naast, voor, achter, eerste, laatste, tussen, schuin, op elkaar, ver weg, dicht bij, binnen, buiten, omhoog en omlaag door actief ervaringen op te doen

MZrt2

De eigen bewegingen aanpassen aan statische en dynamische objecten door af te remmen, te stoppen, te vertragen, te versnellen en/of door van richting te veranderen, al dan niet met een voorwerp

---

12m - 2,5

Speels en onder begeleiding versnellen en vertragen, veranderen van richting en starten en stoppen ervaren

2,5 - 4

'Stop' als signaal begrijpen - de intentie om te stoppen tonen ook al lukt stoppen niet altijd goed

MZrt3

Afstanden, bewegingsrichtingen en -banen juist inschatten en de meest efficiënte kiezen

---

MZrt4

De eigen bewegingen afstemmen op duur, tempo, tijdsvolgorde, metrum en ritme

---

Grootmotorisch bewegen (MZgm)

Ik beweeg vlot en behendig.

MZgm1

Balanceren op:

- **Stabiel vlak**

MZ1b4 Evenwicht behouden of herstellen en gecontroleerde aanpassingen maken

0 - 12m

Gaandeweg kunnen omgaan met steeds complexere bewegingsproblemen en/of samenwerkingscontexten door te spelen met de uitbouwfactoren stabiel vlak, uitbouwfactoren onstabiel vlak en uitbouwfactoren rijdend en glijdend materiaal

Organisatie:

- van brede naar smalle vlakken
- van horizontale naar schuine vlakken
- van lage naar hoge vlakken
- van korte naar lange vlakken
- van platte naar ronde vlakken
- van zonder naar met obstakels
- van rechte lijnen naar gehoekt of gebogen opstellingen

Uitvoeringswijze:

- van schuifelen naar voet voor voet verplaatsen
- van een onregelmatig tempo naar een regelmatig tempo van lopen
- van met hulpmiddelen naar zonder hulpmiddelen balanceren
- van niet naar wel richtingsveranderingen op het balanceervlak
- van opdrachten met ogen open naar ogen toe

Sociale interactie

- van met hulp naar zonder hulp balanceren
- van individueel naar gezamenlijk balanceren

● **Onstabiel vlak**

Organisatie

- van stabiele naar labiele vlakken
- van veel naar weinig materiële steunpunten bij de opbouw
- van brede naar smalle steunvlakken

Uitvoeringswijze

- van schuifelen naar voet voor voet verplaatsen
- van een onregelmatig tempo naar een regelmatig tempo van lopen
- van met hulpmiddelen naar zonder hulpmiddelen balanceren
- van niet naar wel richtingsveranderingen op het balanceervlak
- van opdrachten met ogen open naar ogen toe
- van kortdurend naar langdurend een pose aanhouden
- van enkelvoudige naar samengestelde vormen

Sociale interactie

- van met hulp naar zonder hulp balanceren
- van individueel naar gezamenlijk balanceren
- van kleine naar grote groepen

● **Rijdend en glijdend materiaal**

Organisatie

- van stabiele naar meer balans vragende rijtuigen

Uitvoeringswijze

- van zittend naar staand rijden/glijden
- van sturen door duwer naar sturen door rijder
- van weinig naar meer zelf vaart maken

Sociale interactie

- van met hulp naar zonder hulp
- alleen naar met meerdere op ...

MZgm2**Een voorwerp in beweging brengen en/of houden:**

- **Tikken, toetsen, slaan, werpen, stoten, slingeren, schoppen, dribbelen, drijven**
- **Vangen of stoppen en doorspelen**

0 - 2,5

Oog-handcoördinatie*/oog-voetcoördinatie* ontwikkelen door het reiken naar voorwerpen en deze gericht aan te raken of te grijpen - gericht sturen van handen en voeten door betere lokalisatie via waarneming

Gaandeweg kunnen omgaan met steeds complexere bewegingsproblemen en samenwerkingscontexten door te spelen met de uitbouwfactoren van oog-handcoördinatie* en oog-voetcoördinatie*

Organisatie

- Van nabije voorwerpen en voorwerpen binnen het gezichtsveld tot voorwerpen buiten het gezichtsveld
- Van eenvoudig tot moeilijk te hanteren materiaal (groot-klein, hard-zacht, langzaam-snel) (ballon, bal)
- Van kleine naar grotere te overbruggen afstanden
- Van één voorwerp tot meerdere voorwerpen manipuleren

Uitvoeringswijze

- Van onbewust naar bewust
- Van tweehandig naar eenhandig
- Vanuit verschillende houdingen (buiklig, zit, staan)
- In verschillende overbruggingsbewegingen (bij het kruipen, stappen, lopen)
- Van vrije naar voorgeschreven uitvoering

- Van langzaam naar snel

Sociale interactie

- Van met ondersteuning van en verbale ondersteuning naar zelfstandig manipuleren
- Van alleen en vrij manipuleren naar in interactie met volwassene en andere leerlingen

2 – 12

Gaandeweg kunnen omgaan met steeds complexere bewegingsproblemen en/of samenwerkingscontexten door te spelen met de uitbouwfactoren bal- en dingvaardigheden

Organisatie

- van 'langzame' voorwerpen naar 'snelle' voorwerpen
- van grote naar kleine ballen/dingen
- van eenvoudige naar moeilijk aan de gang te houden voorwerpen
- van eenvoudig naar moeilijk te hanteren materiaal (groot-klein, hard-zacht, langzaam (ballon, strandbal) - snelle bal) al dan niet met hantermiddelen (bv. racket)
- van kleine naar grotere te overbruggen afstanden
- van kleine naar grote afstand t.o.v. een richtpunt
- van te raken naar om te gooien trefvlakken
- van raken van een groot trefvlak naar richten op een richtpunt
- van gebruik van één voorwerp naar meerdere voorwerpen

Uitvoeringswijze

- van langzaam naar snel
- van tweehandig naar eenhandig
- van voorkeurshand(voet) naar andere hand (voet)
- van stilstaand naar bewegend
- van uitvoering 1 beweging naar uitvoering koppeling van beweging (vb dribbel en werpen; drijven en schoppen, jongleren en weg-slaan,...)
- van zonder trucjes naar het jongleren uitvoeren met trucjes

- van vrije naar voorgeschreven uitvoeringswijze
- van zacht naar krachtig werpen, schoppen, ...

Sociale interactie

- van zonder tegenactie tot met tegenactie
- van individueel naar samen

MZgm3

Doelmatig en veilig voortbewegen in het water

5 – 12

Ongeremd en spelend bewegen in het water

MZgm4

Zitten, staan of hangen aan/op een (meebewegend) toestel om de zwaai te starten, te vergroten, te onderhouden of af te remmen

- **Hangen**
- **Schommelen (in zit of stand)**
- **Slingeren**

MZgm5

Heffen, dragen en verplaatsen op een veilige en rugsparende manier

MZgm6

Klimmen en afdalen, kruipen, klauteren of klimmen op en over stabiele en onstabiele vlakken en toestellen

MZlb4 Evenwicht behouden of herstellen en gecontroleerde aanpassingen maken

6m - 18m

In kruiphouding met de hand een voorwerp grijpen om driepuntsteun te ervaren en hierin evenwicht te vinden

De basisbeweging van kruipen ontwikkelen - kruipen door overgang te maken van vierpuntsteun naar tweepuntsteun door een herhaalde gekruiste arm- en beenbeweging uit te voeren

2,5 – 12

Gaandeweg kunnen omgaan met steeds complexere bewegingsproblemen en/of samenwerkingscontexten door te spelen met:

- de uitbouwfactoren kruipen
- de uitbouwfactoren klauteren
- de uitbouwfactoren klimmen

● Kruipen

Organisatie:

- van recht horizontaal naar schuin vlak
- van effen naar oneffen vlak
- van stabiel naar onstabiel vlak
- van breed naar smal vlak

Uitvoeringswijze:

- van langzaam naar snel kruipen
- van voorwaarts naar achter- of zijwaarts kruipen

Sociale interactie:

- van alleen kruipen naar samen kruipen

● Klauteren

Organisatie:

- van laag naar hoog klautervlak
- van schuin naar recht verticaal vlak
- van recht naar overhangend vlak
- van grote naar kleine steun-/grijpvlakken
- van kleine naar grote afstanden tussen de klautervlakken
- van stabiele naar labiele klautervlakken
- van veel voetsteunvlakken naar weinig voetsteunvlakken

Uitvoeringswijze:

- van aansluitend naar alternerend klauteren
- van vooruit naar achteruit klauteren

- van langzaam naar snel

Sociale interactie:

- van niet durven passeren naar wel durven passeren op het klauter-
vlak
- van rekening houden met andere klimmers naar elkaar helpen bij
het bereiken van de 'top'
- samenwerken bij het vervoeren van materialen over klautervlakken

● **Klimmen**

Organisatie:

- van klimmen in een touw met knopen naar klimmen in een touw
zonder knopen

Uitvoeringswijze:

- van een vrije uitvoering naar een voorgeschreven techniek
- van laag naar hoog klimmen

Sociale interactie:

- van klimmen met hulp naar klimmen zonder hulp

MZgm7

Zich lopend verplaatsen en daarbij:

- **de basisbeweging ontwikkelen**
- **Lage, opeenvolgende hindernissen overschrijden**
- **Loopstijl en -tempo aanpassen aan de afstand**

12m - 4

Zich gaandeweg de basisbeweging van stappen en lopen eigen maken

- van zijdelings stappen met steun langs een rand naar stappen met
steun van volwassene (volledig ondersteund, 2 handen, 1 hand)
naar zelfstandig voorwaarts en achterwaarts stappen
- van stappen met brede basis (breedgangspoor) tot stappen met
kleinere basis en grotere stabiliteit

- stappen met steeds minder bijbewegingen
- stappen met meer steeds meer rotatie van de romp
- van stappen met volle voetzolen naar stappen met meer controle en afwikkelen van de voet tijdens het stappen
- van korte afstanden naar steeds langere afstanden
- stappen op gevarieerde ondergronden en over gevarieerde hindernissen
- stappen met gevarieerde snelheid
- van lopen zonder zweeffase tot lopen met zweeffase
- van rechtdoor lopen tot gevarieerd loopparcours

12m - 12

Zich gaandeweg steeds vlotter verplaatsen door de ruimte

- met behulp van hulpmiddelen zoals rollator, krukken, rolstoel
- van sterk geleid tot zelfstandig

18m - 4

Zich gaandeweg het alternerend traplopen eigen maken

12m - 12

Een eigen manier van verplaatsen automatiseren

2,5 - 12

Gaandeweg kunnen omgaan met steeds complexere bewegingsproblemen en/of samenwerkingscontexten door te spelen met de uitbouwfactoren lopen

Organisatie:

- van korte naar langere afstanden/ van korte naar langere tijden
- van wisselen met aantikken naar wisselen met estafettestokje
- van speelse vormen naar wedstrijdvormen
- van grote naar kleine afstanden tussen de hindernissen
- van smalle naar brede sloten
- van lage naar hogere hindernissen van twee naar meer hindernissen

Uitvoeringswijze:

- van een inefficiënte starthouding naar een efficiënte starthouding
- van een rustige wissel naar een vliegende wissel op tempo
- van onregelmatig naar vast ritme
- van een even aantal naar een oneven aantal passen ritme (wisselend afstoten)

Sociale interactie:

- van individueel lopen naar lopen in groep (tempo aanpassen) / figurenloop
- van individueel lopen naar lopen met partner(s) met wissel: rustige wissel / vliegende wissel op tempo
- van alleen naar synchroon met één of meerdere springers

MZgm8

Rond toestellen draaien met een aangepaste lichaamshouding

MZlb5 Bewegen op en rond de lichaamsassen

MZgm9

Voldoende basisvaardigheden beheersen om een bewegingsspel te spelen en daarbij eenvoudige spelideeën kunnen toepassen en slim spelen

18m - 2,5

Vrij spelen:

- experimenteren met verschillende soorten bewegingsspel
- speels bewegen met materialen – materialen functioneel inzetten tijdens een bewegingsspel

2,5 – 6

Vrij spelen:

- experimenteren met verschillende soorten bewegingsspel
- speels bewegen met materialen - materialen functioneel inzetten tijdens een bewegingsspel

Speelse opdrachten uitvoeren:

- open opdrachten zonder aanduiding van de bewegingsvorm
- gesloten opdrachten met uitlokkende factoren, suggesties tot uit-

voeren tot aanduiden van de bewegingsvorm

Geleid spelen:

- met beperkt aantal regels

Vanuit individueel spel komen tot samen spelen met een beperkt aantal deelnemers

● Reactiespel

18m - 2,5

Gaandeweg kunnen omgaan met steeds bewegingsproblemen en/of samenwerkingscontexten door te spelen met uitbouwfactoren reactiespel

2,5 – 12

Gaandeweg kunnen omgaan met steeds complexere bewegingsproblemen en/of samenwerkingscontexten door te spelen met uitbouwfactoren reactiespel

Organisatie:

- van 1 signaal of prikkel naar meerdere waarop een verschillend bewegingsantwoord te geven
- van eenvoudige bewegingsantwoorden (bijv. beperken tot start – stopopdrachten) naar meer complexe uitvoeringen

Uitvoeringswijze:

- van 1 globale beweging (vb lopen) naar samengestelde beweging (rechtkomen en lopen of eerst sprong dan grond tikken + loop).

Sociale interactie:

- van voorspelbaar door zelf signaal te geven naar onvoorspelbaar door timing andere medeleerling
- van klein aantal deelnemers naar meerdere deelnemers waarop te letten
- van individueel naar samen gelijktijdig reageren en beweging afstemmen

● Verstopspelen

18m - 2,5

Gaandeweg kunnen omgaan met steeds bewegingsproblemen en/of samenwerkingscontexten door te spelen met uitbouwfactoren verstopspelen

Gaandeweg kunnen omgaan met steeds complexere bewegingsproblemen en/of samenwerkingscontexten door te spelen met uitbouwfactoren verstopspelen

Organisatie:

- van grotere obstakels naar kleiner obstakels om zich achter te verstoppen
- van obstakels in 1 richting naar obstakels over verschillende richtingen geplaatst om zich te verschuilen

Uitvoeringswijze:

- van eenvoudige lichaamshouding om verstopplaats in te nemen (staan, liggen, zitten op grond) naar moeilijker aangepaste houding met ledematen (smal, in hoogte, durf vragend, uithouding ...)

Sociale interactie:

- van individueel zich verstoppen naar zich met meerdere verstoppen
- van individueel samen in overleg

- **Loop- en tikspelen**
- **Coöperatieve spelen**
- **Stoeispelen**
- **Pas- en afgooispelen**
- **Doelspelen**
- **Terugslagspelen**
- **Veld- en slagbalspelen**

MZgm10

Vlot springen en landen

● Basisbeweging springen

12m - 2,5

Via fysieke begeleiding ervaren van op en neer bewegen, de basisbeweging van springen, ergens afspringen en landen

Op en neer hoppen

Zich gaandeweg de basisbeweging van springen eigen maken

- van sterk geleid en samen springen tot zelfstandig uitvoeren
- van huppen tot tweevoetig springen
- bij afstoot door de knieën gaan en hierdoor steeds hoger springen
- landen op één of twee voeten
- van éénmalig springen tot herhaald springen
- van ter plaatse springen tot voorwaarts of achterwaarts springen
- van lage tot hogere hindernissen springen

● Vrije sprongen (o.a. dieptesprongen)

2,5 – 12

Gaandeweg kunnen omgaan met steeds complexere bewegingsproblemen en/of samenwerkingscontexten door te spelen met de uitbouwfactoren vrije sprongen

Organisatie:

- van een laag naar een hoog afzetvlak
- van kort naar lang aanloopvlak
- van geringe naar ruime zweeffase
- van weinig naar meer balans in de zweeffase
- van een niet verend naar een verend afzetvlak

Uitvoeringswijze:

- van minder naar een meer gestileerde sprong
- van weinig naar meer tempo in de aanloop

- van geen trucs naar wel trucs tijdens de zweeffase

Sociale interactie:

- synchroon springen
- helpfunctie

- **Steunsprongen**
- **Hoog- en verspringen**
- **Touwtje springen**

MZgm11

Het eigen lichaamsgewicht dragen en steunen in diverse houdingen en bewegingen en op diverse lichaamsdelen

---

MZgm12

Voldoende kracht, lenigheid, uithouding en snelheid ontwikkelen

---

0 - 2,5

Mzlb3 Bewegingsenergie en spierspanning doseren en tot rust komen

De natuurlijke vitaliteit en lenigheid opbouwen en behouden - bereidheid tonen om fysieke inspanningen te leveren - fysieke inspanningen een tijdlang volhouden

Kleinmotorisch bewegen (MZkm)

Ik ben behendig in manipulatieve handelingen en kan functionele grepen* gedifferentieerd gebruiken. Ik beheers mijn spraak- en gezichtsmotoriek en schrijf vloeiend.

MZkm1

Zelfredzaam zijn in het uitvoeren van manipulatieve handelingen in verschillende situaties; deze handelingen nauwkeurig, gedoseerd en ontspannen uitvoeren

MZlb3 Bewegingsenergie en spierspanning doseren en tot rust komen

MZlb4 Evenwicht behouden of herstellen en gecontroleerde aanpassingen maken

MZlb6 De voorkeurslichaamszijde, -bewegingsrichting en -bewegingsrotatie aanvoelen en deze efficiënt gebruiken

3m - 2,5

Zich gaandeweg verschillende manipulatieve handelingen eigen maken:

- van samen uitvoeren, uitvoeren met hulp(-middelen) tot zelfstandig uitvoeren
- van uitvoeren met de volledige hand, tot meer controle over pols, hand en vingers
- ervaren van een variatie aan materialen die verschillen in grootte, in gewicht, in fragiliteit, in uit te oefenen druk, ...

Exploreren, experimenteren en manipuleren van verschillende materialen om uiteindelijk tot gericht en verfijnde uitvoering te komen

9m - 2,5

Ontwikkelen van de oog-handcoördinatie* in klein-motorische handelingen - het sturen van beide handen zodat ze samenwerken (gelijktijdig en apart) in het uitvoeren van manipulatieve handelingen

MZkm2

Functionele grepen* gedifferentieerd gebruiken voor het hanteren van voorwerpen

9m - 5

Zich gaandeweg het gebruiken van verschillende functionele grepen* zoals cilindergreep, bolgreep, pincetgreep, schaargreep bij het hanteren van voorwerpen eigen maken::

- van vuistgreep naar meer gerichte grepen
- met toenemende controle
- met gepaste kracht en druk
- van grote naar steeds kleinere voorwerpen

18m - 5

Combineren van functionele grepen* om complexere handelingen uit te voeren zoals knopen sluiten en openen

MZkm3

Spraak- en gezichtsmotoriek beheersen

0 - 6m

De slikreflex aanvoelen via fysieke begeleiding

3m - 2,5

In functionele situaties zoals snackmoment, middagmaal primaire mondfuncties ontwikkelen:

- van vloeibaar en gepureerd voedsel naar alle soorten voedsel
- met toenemende kauwbewegingen
- met toenemende speekselcontrole
- met toenemende slikbewegingen

0 - 6m

Om beurten vocaliseren met vertrouwde volwassenen*

3m - 2,5

Brabbelen met gevarieerde klanken: klinkers, medeklinkers, vreemde klanken, klankencombinaties

6m - 2,5

Sociaal brabbelen met toenemende controle over het strottenhoofd - spelen met toonhoogte en geluidsterkte

Ontwikkelen van ongericht blazen naar ronden van de lippen en gericht blazen zoals in spel- of crea-activiteiten

12m - 5

Via imitatie, voorleven en modeling* verwerven van een steeds uitgebreider klankenrepertoire in functionele contexten

2,5 - 12

Een steeds grotere controle over de lip-, kaak- en tongbewegingen ontwikkelen

De ademhaling bewust controleren in functie van blazen en aanzuigen

MZkm4

Vloeiend schrijven

18m - 2,5

Opmerken dat door de zwaaibewegingen met schrijfmateriaal op papier, er krassen achterblijven

Experimenteren met krassen op papier (horizontale krassen, verticale krassen en krassen in het rond) - toename in het beheersen van de bewegingen op papier (krassen worden krabbels en punten)

2,5 - 4

Plezier beleven aan het ritmisch bewegen, krabbelen op zich

Experimenteren met en imiteren van allerlei lijnen en eenvoudige vormen

Experimenteren met allerlei soorten schrijfmateriaal

2.1. ONTWIKKELING VAN ORIËNTATIE OP DE WERELD (OW)

Ik ben nieuwsgierig naar de wereld waarin ik leef. Ik exploreer mijn omgeving en verwerf inzicht in de wereld in al zijn dimensies.

Oriëntatie op de samenleving (OWsa)

Ik ben nieuwsgierig naar en draag bij tot het samenleven van mensen. Ik zie in hoe samenlevingen functioneren.

OWsa1

Ervaren, onderzoeken, vaststellen en illustreren hoe mensen op verschillende manieren samenleven en groepen vormen

SErv1 Zich engageren in relaties, daar deugd aan beleven en zich daarover uitdrukken

6m - 2,5

Genieten van het samenhangsgevoel met vertrouwde volwassenen* binnen de eigen leefomgeving - ervaren van een vertrouwdheid met de andere aanwezigen binnen de eigen leefomgeving - ervaren van dagelijkse routines

2,5 – 12

Herkennen:

- van de eigen vertrouwde leefomgeving en de mensen die er deel van uit maken van de foto/ symbool van zichzelf, de klas en andere leerlingen uit de eigen leefwereld ...

Herkennen

- van het samenhangsgevoel binnen kleine en grotere groepen
- van gelijkenissen en verschillen in leefwijzen van groepen en de meerwaarde hiervan
- dat niet alle kinderen in een zelfde samenlevingsvorm leven en daarmee rekening houden
- dat groepen eigen tradities hebben en die belangrijk vinden

2,5 – 4

Herkennen:

- groepen uit de eigen leefwereld (gezin, klas ...)
- symbool van zichzelf, de klas en andere groepen uit de eigen leefwereld...

OWsa2

Ervaren, onderzoeken, vaststellen en uitdrukken hoe mensen in hun levensomstandigheden voorzien

0 – 18m

Vertrouwdheid opbouwen met zintuiglijke* prikkels die bij een beroep horen zoals de geur van versgebakken brood, het gevoel van een stethoscoop op de huid

18m - 2,5

Via basale prikkels kennis maken met verschillende aspecten van een beroep - linken leggen tussen de prikkels en het bijhorende personage (beroep) of voorwerp zoals de stethoscoop hoort bij de dokter, een sirene hoort bij een politiewagen/ziekenwagen

2,5 – 4

Vanuit de eigen leefwereld kennismaken met verschillende beroepen en verschillende vormen van werk en vrijetijdsbesteding

OWsa3

Ervaren, onderzoeken, vaststellen en uitdrukken hoe mensen goederen en diensten produceren, verhandelen en consumeren en hoe dit hun leven beïnvloedt

3m - 12m

Zintuiglijk* beleven en verkennen van voorwerpen, geluiden, geuren... uit de winkel in de vertrouwde omgeving - Vertrouwd worden met de zintuiglijke prikkels waardoor transfer naar de echte omgeving mogelijk wordt

6m - 18m

Zintuiglijk kennis maken met de winkels / supermarkt uit de schoolomgeving

12m - 2,5

Ervaren, onderzoeken en vaststellen dat de verkende voorwerpen thuishoren en functioneel zijn binnen een echte winkel

18m - 2,5

Via fysieke begeleiding, imitatie, modeling* kennis maken met de routines en sociale concepten van winkelen zoals begroeten, op je beurt wachten, fruit wegen, betalen

2,5 - 4

Vanuit de eigen leefwereld ervaren dat er een verschil is tussen geven en krijgen en dat je geld nodig hebt om iets te kopen

OWsa4

Ervaren en vaststellen welke aspecten ondernemen duurzaam maken en zich daarover uitdrukken

OWsa5

De ongelijke verdeling van welvaart en het onderscheid tussen welvaart en welzijn onderzoeken en illustreren en solidariteit waarderen

OWsa6

Ervaren, onderzoeken, vaststellen en uitdrukken hoe migratie een rol speelt bij de ontwikkeling van onze multiculturele samenleving en de meerwaarde hiervan inzien

2,5 - 12

Ervaren en vaststellen hoe divers de afkomst van mensen in de eigen omgeving is - nieuwsgierig zijn naar die diversiteit

OWsa7

Het nut en het belang ervaren, onderzoeken en illustreren van instellingen, organisaties en verenigingen die de kwaliteit van het samenleven bevorderen

---

OWsa8

Het belang van de fundamentele rechten van de mens en de rechten van het kind illustreren en daarbij ervaren en inzien dat rechten en plichten complementair zijn

---

OWsa9

Weten dat Vlaanderen, België en de Europese Unie elk een eigen bestuur hebben waar beslissingen worden genomen

---

2,5 – 7

Ervaren en vaststellen hoe in een groep taken worden verdeeld en hoe mensen of groepen mensen de leiding nemen en gezag uitoefenen

Oriëntatie op bewegingscultuur (OWbc)

Ik ben geïnteresseerd in bewegingscultuur. Ik speel, sport en beweeg.

OWbc1

Kennismaken met en proeven van een waaier aan bewegingsdomeinen

---

OWbc2

Kennismaken met verschillende organisatievormen om deel te nemen aan de bewegingscultuur

---

OWbc3

Inzien hoe de bewegingscultuur functioneert in de samenleving en hoe mensen daarmee omgaan

---

OWbc4

Weten waarom men zelf of anderen participeren aan de bewegingscultuur

---

Oriëntatie op tijd (OWti)

Ik ben nieuwsgierig naar evolutie en ontwikkel historisch besef. Ik kan tijd inschatten, plannen en ordenen.

OWti1

Zich bewust worden van de persoonlijke en culturele beleving van tijd

2,5 - 12

Ervaren en vaststellen hoe de tijd lijkt te vliegen bij aangename gebeurtenissen en voorbij lijkt te kruipen wanneer men ergens op wacht of wanneer iets moeilijk gaat

OWti2

Tijdsbegrippen en verschillende soorten kalenders functioneel gebruiken

0 - 6

Dag- en nachtritme ervaren

0 - 2,5

Opeenvolging ervaren in het ritmisch karakter van een dag

Opeenvolging ervaren in aangeleerde en vertrouwde routines

6m - 2,5

Opeenvolging ervaren binnen activiteiten door vaste structuur - het begin en einde van een werksessie of activiteit herkennen door duidelijke en terugkerende zintuiglijke prikkel/activiteit/muzische aanbod - overgang maken naar een volgende activiteit met concreet voorwerp of verwijzer

18m - 2,5

In het hier en nu betekenis geven aan concrete tijdbegrippen zoals volgende, eerst, erna, nu

Opeenvolging binnen een dagdeel (kwart/half) overzien m.b.v. een tijdslijn opgebouwd uit voorwerpen, foto's, prenten, picto's ... ondersteund door woorden, gebaren ...

2,5 - 12

Ervaren, vaststellen en uitdrukken dat tijd een ritmisch karakter heeft

2,5 - 4

Opeenvolging ervaren in het verloop van de dag - de regelmaat van de structuur van een lesdag ondervinden - een voorstelling herkennen van een regelmatig terugkerende gebeurtenis

Begrijpen dat 'gisteren' voorbij is en dat 'morgen' nog moet komen

OWti3**Gebeurtenissen uit het eigen leven en uit de geschiedenis verkennen en in de tijd situeren**

18m - 2,5

Aan de hand van concrete voorwerpen, beelden en filmpjes terugblikken op gebeurtenissen in het eigen leven

2,5 – 12

Belangstelling tonen voor het verleden, heden en de toekomst, hier en elders

OWti4**Vaststellen en uitdrukken hoe de geschiedenis doorwerkt in de samenleving van vandaag en morgen en hoe men als mens deel uitmaakt van de geschiedenis**

OWti5**Ervaren, onderzoeken, vaststellen en uitdrukken hoe de werkelijkheid verandert en de kennis erover evolueert in de tijd**

OWti6**Zich ervan bewust worden dat er een verschil is tussen wat er historisch is gebeurd en meningen over wat er is gebeurd**

OWti7**Ervaren, onderzoeken, vaststellen en uitdrukken waarom mensen sporen en verhalen uit hun leefwereld, die inzicht geven in en herinneren aan een gedeeld verleden, bewaren**

Oriëntatie op de ruimte (OWru)

Ik verken en waardeer mijn omgeving en ontwikkel geografisch besef. Ik beweeg me veilig in het verkeer.

OWru1

Zich bewust worden van de persoonlijke beleving van ruimte en zich daarover uitdrukken

0 - 2,5

Beleven en uiten van persoonlijke ruimte - via fysieke begrenzing, modeling* ervaren dat de vertrouwde volwassene* zijn persoonlijke ruimte aangeeft

2,5 - 12

Ervaren en vaststellen hoe iedereen een zekere afstand tegenover anderen wil bewaren - de persoonlijke ruimte van zichzelf bewaken en die van anderen respecteren

2,5 - 4

Ver en dichtbij exploreren

2,5 - 7

Ervaren in welke ruimtes men wel of niet graag is en waarom - ervaren en vaststellen hoe mensen een persoonlijke toets willen geven aan een ruimte door schikking, kleur, aanplanting ...OWru2

De eigen omgeving inrichten in functie van een beoogd doel

3m - 2,5

In een aangepaste ruimte (prikkel dosering) rust of stimulering vinden afhankelijk van het vooropgestelde doel

0 - 2,5

Herkenbaarheid van de ruimte ervaren en associëren met de functie van de ruimte - de veiligheid en geborgenheid van een ruimte ervaren

2,5 - 4

De veiligheid en geborgenheid van een ruimte ervaren

OWru3

De aarde waarderen als een plaats om te leven en dit uitdrukken; levenswijzen hier en elders met elkaar vergelijken

12m – 2,5

Via modeling* kennismaken met gelijkenissen en verschillen tussen het eigen leven en het leven van een ander in dagelijkse situaties

2,5 - 12

Ervaren, onderzoeken, vaststellen en uitdrukken welke gelijkenissen en verschillen er zijn in het dagelijks leven tussen het eigen leven en het leven in andere (cultuur)gebieden

OWru4

Ervaren, onderzoeken, vaststellen en uitdrukken hoe mensen ruimtes afbakenen en begrippen voor grenzen in de juiste context hanteren

0 - 2,5

Ervaren van afbakeningen van ruimtes in de eigen leefwereld binnen en buiten - openen en sluiten van afsluitingen ervaren en verkennen -aanvaarden dat voor de eigen veiligheid sommige grenzen of ruimtes gesloten blijven

2,5 – 7

Ervaren vaststellen en uitdrukken op welke wijze ruimtes worden afgebakend en waarom mensen dit doen

OWru5

Een landschap gericht waarnemen en op eenvoudige wijze onderzoeken waarom het er zo uit ziet

OWru6

Kaartbegrip, oriëntatie- en kaartvaardigheid ontwikkelen

● Algemene oriëntatie- en kaartvaardigheid

6m – 18m

Via fysieke begeleiding, modeling* of met visuele ondersteuning in vertrouwde omgeving de overgangen ervaren van de ene ruimte waar een activiteit plaats vindt naar de andere zoals van toiletruimte naar de klas of van eettafel naar speelruimte binnen de klas

12m – 2,5

Via fysieke begeleiding, modeling* of met visuele ondersteuning in vertrouwde omgeving de overgangen maken van de ene ruimte naar de andere - in een vertrouwde omgeving anticiperen op een vertrouwde overgang en zo aangeven dat de weg bekend terrein is

18m - 2,5

Zelfstandig verplaatsen van punt A naar punt B binnen de vertrouwde omgeving zoals van de eettafel naar de werk- of speelhoek

2,5 - 4

Zelfstandig de weg in een vertrouwde omgeving vinden

Zelfstandig de weg in een vertrouwde omgeving vinden

● Situering op kaart

OWru7

Als vaardige voetganger of fietser de verkeersregels kennen en toepassen en de veiligheid van verkeerssituaties in de omgeving inschatten

---

18m - 2,5

Via fysieke begeleiding, imitatie, modeling* participeren aan het verkeer en kennis maken met de verkeersregels in het hier en nu

2,5 - 12

De verkeersregels en aanwijzingen van een gezagsdragende figuur begrijpen en correct naleven

OWru8

Een reisweg volgen, uitstippelen en begrijpelijk verwoorden

OWru9

De voor- en nadelen van duurzame en niet-duurzame manieren om mensen, dieren en goederen te verplaatsen vergelijken en illustreren

---

Oriëntatie op natuur (OWna)

Ik verken de natuur en ben er dankbaar voor. Ik wil meer te weten komen over de natuur en de kosmos.

OWna1

De natuur actief opzoeken en waarderen

---

0 - 2,5

Via de verschillende zintuigen* de natuur ervaren en verkennen - speels en onder begeleiding genieten van de natuur

Genieten van het spelen, aangepast bewegen en aanwezig zijn in de natuur - ervaren dat veel mensen zich goed voelen in de natuur - kansen om in de natuur te vertoeven aangrijpen

0 - 12

Genieten van het spelen, aangepast bewegen en aanwezig zijn in de natuur - ervaren, vaststellen en uiten dat veel mensen zich goed voelen in de natuur – kansen om in de natuur te vertoeven aangrijpen

2,5 - 12

Het waardevolle van de natuur ervaren – zich verwonderen over de natuur en er zich over uitdrukken

OWna2

In verschillende biotopen vaak voorkomende organismen waarnemen, onderzoeken, benoemen en ordenen

---

0 - 2,5

Speels en onder begeleiding kennismaken met organismen uit de leefwereld - via modeling* benoemen van organismen uit de leefwereld

2,5 - 12

Vaak voorkomende organismen uit de eigen omgeving waarnemen, herkennen en onderzoeken

OWna3

Ervaren, onderzoeken, vaststellen en uitdrukken hoe mensen voor hun levensbehoeften sterk afhankelijk zijn van de natuur

---

OWna4

Ervaren, onderzoeken en vaststellen en uitdrukken hoe levende organismen groeien en zich voortplanten

12m – 2,5

In de eigen leefwereld kennismaken met voorbeelden van nieuw leven

2,5 – 7

Vaststellen en uitdrukken hoe levende organismen ontwikkelen en groeien

Zich ervan bewust worden en uitdrukken dat mensen en dieren voortkomen uit een ander levend wezen van dezelfde soort

2,5 - 12

Verwondering en bewondering tonen voor elke vorm van nieuw leven en dit beschermen en respecteren

OWna5

Ervaren, onderzoeken, vaststellen en uitdrukken hoe levende organismen door een specifieke (lichaams)bouw, houding of handeling aangepast zijn om in hun omgeving te functioneren en te overleven

2,5 - 12

Ervaren, vaststellen en uitdrukken welke effecten een fysieke activiteit of een specifieke omgeving heeft op het eigen lichaam - het effect ervaren van opwarming vóór en tot rust komen na fysieke activiteiten

OWna6

Het weer en het klimaat waarnemen, onderzoeken, beschrijven en vergelijken; aantonen hoe leefgewoonten mee bepaald worden door het weer en het klimaat

0 - 2,5

Speels en onder begeleiding ervaren van weersomstandigheden op/ met het eigen lichaam - via modeling* ervaren hoe weersomstandigheden in de directe omgeving van de leerling invloed hebben

2,5 - 4

Verschillende weersomstandigheden waarnemen

2,5 - 12

De invloed van weersomstandigheden op de omgeving, op mens en dier, planten ... ervaren en illustreren

Natuurlijke verschijnselen, waaronder weersomstandigheden, die een bepaald seizoen kenmerken waarnemen en illustreren

OWna7

Ervaren, onderzoeken, vaststellen en illustreren hoe mensen de natuur en het milieu zowel op een positieve als negatieve wijze beïnvloeden

6m - 2,5

Via fysieke begeleiding, imitatie, modeling* participeren aan het verzorgen van dieren of planten in de eigen leefomgeving

2 - 2,5

Via fysieke begeleiding, imitatie, modeling* participeren aan het sorteren van afval

2,5 - 12

Verantwoordelijkheid opnemen voor de verzorging van dieren en planten uit de omgeving

Afval sorteren aan de hand van eenvoudige criteria: papier, glas, PMD ...

OWna8

Natuurlijke verschijnselen en gangbare materialen waarnemen, onderzoeken en herkennen in de omgeving

2,5 - 7

veel voorkomende materialen herkennen en sorteren volgens gemeenschappelijke kenmerken

2,5 - 12

een explorerende en experimenterende aanpak tonen om meer te weten te komen over de natuur

OWna9

Onderzoeken en illustreren hoe de aarde om de eigen as draait en hoe de aarde, de zon en de maan ten opzichte van elkaar bewegen

2,5 - 12

Bewondering en verwondering ervaren en uitdrukken voor het onmetelijke van de kosmos

Nieuwsgierig zijn naar (de verwezenlijkingen van) de ruimtevaart

Oriëntatie op techniek (OWte)

Ik ben nieuwsgierig naar technische systemen en processen en pas ze toe. Ik zie in hoe techniek, wetenschap en samenleving elkaar beïnvloeden.

OWte1

Ervaren, onderzoeken en vaststellen hoe eenvoudige technische systemen gemaakt zijn van grondstoffen, ingrediënten, materialen en/of onderdelen

18m - 2,5

Speels en onder begeleiding vaststellen dat constructies uit onderdelen bestaan en dat die kunnen worden opgebouwd en afgebroken - speels en onder begeleiding ervaren dat ingrediënten verwerkt worden tot een bereiding

2,5 - 4

Bij het hanteren en (de)monteren van constructies ontdekken dat ze bestaan uit verschillende onderdelen

2,5 - 7

Waarnemen en vaststellen uit welke grondstoffen technische systemen uit de eigen omgeving gemaakt zijn - ervaren en vaststellen hoe een bereiding wordt gemaakt van ingrediënten en hoe daarbij wordt rekening gehouden met dingen zoals voorkeur, gezondheid, smaak ...

OWte2

Onderzoeken en illustreren volgens welke technische principes en natuurlijke verschijnselen eenvoudige technische systemen gemaakt zijn

12m - 2,5

Speels en onder begeleiding verkennen van allerlei hechtingsmateriaal zoals knopen, ritsen, velcro

2,5 - 7

Onderzoeken op welke wijze onderdelen aan elkaar kunnen verbonden of gehecht worden - specifieke kenmerken van courante verbindingen en hechtingen herkennen – deze verbindingen en hechtingen gebruiken

OWte3

Eenvoudige bestaande technische systemen uit de omgeving hanteren, begrijpen, vergelijken, (de)monteren, evalueren en onderhouden

---

6m - 2,5

Speels en onder begeleiding eenvoudige technische systemen hanteren, monteren en demonteren zoals een brooddoos openen en dicht

2,5 - 12

Eenvoudige technische systemen hanteren, monteren en demonteren
- veilig, nauwkeurig, hygiënisch en zorgzaam werken met materialen, producten en gereedschappen

OWte4

Vanuit een behoefte een technische oplossing bedenken voor een probleem. Daarbij de verschillende stappen van het technisch proces doorlopen

---

OWte5

Vaststellen en uitdrukken hoe wetenschap, techniek en de samenleving elkaar beïnvloeden

---

OWte6

In toepassingsgebieden van techniek eenvoudige technische systemen, het technisch proces, hulpmiddelen en keuzes herkennen

---

18m - 2,5

Speels en onder begeleiding kennis maken met verschillende vormen van techniek binnen de vertrouwde omgeving

2,5 - 12

Actief kennismaken met verschillende toepassingsgebieden van techniek

OWte7

Verschillende energiebronnen herkennen. Weten waarom energie nodig is

---

OWte8

De relatieve waarde van techniek ervaren, vaststellen en hierover in interactie gaan

---

OWte9

Vaststellen en uitdrukken dat technische systemen nuttig, duurzaam, gevaarlijk en/of schadelijk kunnen zijn voor zichzelf, anderen, natuur of milieu

---

2.2. MEDIAKUNDIGE ONTWIKKELING (ME)

Ik ga op een enthousiaste, zelfredzame en kritische manier om met media en mediacontent.

Mediawijsheid (MEMw)

Ik sta open voor en ga wijs om met media.

MEMw1

Media enthousiast en positief aanwenden

6m–2,5

Speels en onder begeleiding de mogelijkheden van de media verkennen

Via fysieke begeleiding, imitatie en modeling* kennismaken met mediatoepassingen in de eigen leefwereld

2,5 – 12

Nieuwsgierig zijn naar media en genieten om er mee bezig te zijn – de wereld van de media met een open houding exploreren

De mogelijkheden van media op een positieve, verantwoorde en waardevolle manier aanwenden

Interesse en verwondering tonen voor technologieën en ontwikkelingen binnen de mediawereld - bereid zijn om op een genuanceerde en toekomstgerichte wijze mee te evolueren met de ontwikkelingen van media

Bereid zijn om eigen mediatalent te tonen en in te zetten bij het eigen leren en spelen en dat van anderen

MEmw2

Mediacontent en mediagebruik van zichzelf en anderen kritisch beoordelen naar vorm en inhoud

---

MEmw3

Media doordacht en zorgzaam aanwenden

2,5 – 12

Bij zichzelf ervaren wanneer men deugd beleeft aan mediamiddelen, mediatoepassingen en mediacontent

Beseffen dat gedrag beïnvloed wordt door reclame en media

Mediageletterdheid (MEge)

Ik ben me bewust van de eigenheid van verschillende media en hun toepassingen. Ik zet media creatief en doelgericht in.

MEge1

De eigenheid en mogelijkheden van verschillende mediamiddelen en hun toepassingen ontdekken en begrijpen

0 – 2,5

Speels en onder begeleiding ervaringen opdoen met mediamiddelen in de eigen leefwereld - kennis maken met mediamiddelen die toekomstgericht kunnen ondersteunen bij zelfredzaam en zelfstandig functioneren zoals touchscreen bij communicatie

Via fysieke begeleiding, imitatie en modeling* de mogelijkheden van mediamiddelen ontdekken in de eigen leefomgeving

2,5 – 6

Ervaren welke media in de eigen leefomgeving aanwezig zijn - ontdekken welke mogelijkheden deze media bieden -voor hun bedoelde mediamiddelen aanwenden waar mogelijk en aangewezen

MEge2

Passende mediamiddelen kiezen, gebruiken en combineren in functie van een beoogd doel

18m – 2,5

Ondersteunende technische hulpmiddelen inzetten om zelfredzaam en zelfstandig te functioneren

2,5 – 12

De mogelijkheden van de mediamiddelen ontdekken en gebruiken om eigen ideeën, gevoelens, gebeurtenissen en informatie vorm te geven en te verwerken

Voor hen bedoelde mediamiddelen creatief aanwenden

Mediamiddelen inzetten bij logisch en algoritmisch denken - oefenen en leren met ondersteuning van ICT

MEge3

Mediacontent verwerken

- **Mediacontent ontdekken en er gepast op reageren**
- **Mediacontent herkennen en selecteren**
- **Mediacontent ordenen, verbinden en samenvatten**

2,5 – 4

Mediacontent binnen de eigen leefwereld waarnemen en er zich over verwonderen

Ontdekken waarover bepaalde mediacontent gaat door bijvoorbeeld:

- het hoofdpersonage en zijn handelingen te ontdekken
- de hoofdgedachte te ontdekken

MEge4

De audiovisuele bouwstenen van media herkennen, onderzoeken en hanteren

---

- **Geluid**

0 – 5

Speels en onder begeleiding beleven van:

- alledaagse (digitale) geluiden
- contrastrijke effecten van geluid
- richting van geluid

- **Licht**

0 – 5

Speels en onder begeleiding beleven van:

- alledaagse lichtbronnen
- contrastrijke effecten van licht

- **Kader**

2,5 – 5

Speels en onder begeleiding beleven van:

- voor en achter in een beeld
- binnen en buiten beeld
- dichtbij en veraf

- **Montage**

2,5 – 5

Speels en onder begeleiding beleven van:
(contrastrijke) opeenvolgingen van beelden, geluiden ...
het samengaan van beeld en geluid

Ervaren hoe door de volgorde van een reeks voorwerpen, prenten,
beelden, klanken, geluiden ... te schikken en te herschikken een (nieuw)
verhaal ontstaat

- **Beeldbewerking**

2,5 – 5

Speels en onder begeleiding beleven van:
beeldsignalen
opvallende vervormingen van beelden
het effect van verkleinen en vergroten van beelden

MEge5

De functie en de waarde van media in de eigen leefwereld ervaren en illustreren

---

2,5 – 12

Ervaren welke rol media in de eigen leefwereld en in het dagelijks ge-
bruik spelen

Mediavaardigheid (MEva)

Ik gebruik mediamiddelen efficiënt.

MEva1

Technische en instrumentele computervaardigheden ontwikkelen

6m–2,5

Opmerken van reacties op niet-gerichte aanrakingen/oog-bewegingen van mediamiddelen - door herhaling groeien in gerichtere aanrakingen/bewegingen om zo doelgerichter met het mediamiddel om te gaan (bv. De foto op het beeldscherm wordt volledig zichtbaar)

1 – 2,5

Via fysieke begeleiding, imitatie en modeling* kennis maken met de bediening van mediamiddelen uit de eigen omgeving en leefwereld zoals joystick, touchscreen, aangepaste muis, oogbesturing, swipen op tablet en smartphone

Via eenvoudige apps zich eenvoudige computervaardigheden eigen maken zoals gericht kijken, swipen, klikken, aanraken - aangeleerde computervaardigheden ook in nieuwe apps en spelomgevingen gebruiken

2,5 – 12

Onder begeleiding experimenteren met de bediening van mediamiddelen uit de eigen omgeving en leefwereld

MEva2

Digitale audiovisuele vaardigheden ontwikkelen

6m–18m

Door de reactie op niet-bewust bedienen van bijvoorbeeld one-touchschakelaars zich stilaan bewust worden van de eigen invloed op audio-visuele media - onder begeleiding experimenteren met de bediening van audio-visuele mediamiddelen uit de eigen omgeving en leefwereld zoals one-touchschakelaar, drukknop, volumeregelaar, dimmer

12m–2,5

Eenvoudige audio-visuele mediamiddelen gebruiken in concrete leef- en leersituaties

2,5-8

Audiovisuele mediamiddelen waarnemen en er zich over verwonderen

MEva3**Digitale informatievaardigheden ontwikkelen**

MEva4**Digitale communicatievaardigheden ontwikkelen**

6m-2,5

Door te experimenteren met mediamiddelen die reageren op het produceren van geluiden beginnende communicatievaardigheden zoals wederkerigheid en beurt nemen ontwikkelen

12m-2,5

Via fysieke begeleiding, imitatie of modeling* gebruik maken van aangepaste, digitale communicatiemiddelen om basiswoordenschat te ondersteunen

18m - 2,5

Gebruik maken van aangepaste, digitale communicatiemiddelen om eenvoudige boodschappen (bv. behoeften) over te brengen en te ontvangen - basiswoordenschat inzetten in communicatie door bijhorende foto's of picto's aan te raken of aan te klikken

2,5 - 12

Onder begeleiding kennismaken en experimenteren met digitale mediamiddelen om met anderen te communiceren

2.3. MUZISCHE ONTWIKKELING (MU)

Ik geniet van kunst en expressie en kan me muzisch en kunstzinnig uitdrukken.

Muzische grondhouding (MUgr)

Ik sta open voor het kunstzinnige. Ik durf verbeelden en creatief vorm geven.

MUgr1

De wereld open benaderen met aandacht voor en goesting in het kunstzinnige, de verbeelding, de creativiteit en het esthetische

0 – 2,5

Verwonderd zijn door en ontvankelijk zijn voor een gevarieerd aanbod van muzische prikkels - deze onbevangen exploreren en produceren

2,5 – 6

Het kunstzinnige in de omgeving onbevangen exploreren – verwonderd zijn door en plezier beleven aan kunst – ervaren dat smaken verschillen

MUgr2

Durven fantaseren en verbeelden

0 – 2,5

Plezier beleven aan verzonden situaties - de werkelijkheid speels benaderen en opgaan in de eigen fantasie

2,5 – 6

Plezier beleven aan verzonden situaties – de werkelijkheid speels benaderen en opgaan in de eigen fantasie

MUgr3

Zich bewust worden van de eigen muzische en creatieve mogelijkheden (talenten) en die tonen

---

2,5 – 8

Zich bewust worden van interesse in expressievormen en dit aangeven of laten blijken in (spontane) persoonlijke keuzes – bij zichzelf ervaren wat goed lukt en dit uitdrukken – met ondersteuning een (eigen) creatie presenteren voor vertrouwde personen in een veilige omgeving

In spontane expressie zichzelf zijn – een persoonlijke stijl tonen

MUgr4

Overall muzische mogelijkheden zien en benutten

3m – 2,5

Spontaan muzische prikkels uit de omgeving ervaren, exploreren en meebelevan

2,5 – 6

Openstaan voor muzische kansen in de omgeving – onder stimulans van anderen zich muzisch uiten

MUgr5

Inspelen op de muzische beleving van anderen: de uitvoerder of publiek

---

12m–2,5

Spontaan meegaan in de verbeelding van vertrouwde volwassenen*

2,5 – 4

Spontaan meegaan in de verbeelding en de opzet van de uitvoerder (kunstenaar, andere kinderen) – ervaren dat muzische expressie reacties losmaakt bij anderen

Muzische geletterdheid (MUge)

Ik ben me bewust van de eigenheid van beeld, muziek, dans en drama. Ik kan muzisch uitdrukken wat in me leeft.

MUge1

De wisselwerking tussen muzisch beschouwen en creëren illustreren

MUgr1 De wereld open benaderen met aandacht voor en goesting in het kunstzinnige, de verbeelding, de creativiteit en het esthetische

2,5 – 5

Het verschil ervaren tussen muzisch beschouwen en creëren - door het beschouwen ideeën opdoen voor het eigen creëren

MUge2

De muzische bouwstenen beleven, herkennen, onderzoeken en hanteren

- **Beeld**
  - ◆ *Licht*
  - ◆ *Ruimte*
  - ◆ *Lijn*
  - ◆ *Vorm*
  - ◆ *Kleur*
  - ◆ *Textuur*
  - ◆ *Compositie*
- **Muziek**
  - ◆ *Klankkleur*
  - ◆ *Ritme*
  - ◆ *Melodie*

- ♦ *Tempo*
- ♦ *Dynamiek*
- ♦ *Structuur/vorm*
- ♦ *Samenklank*

- **Dans**

- ♦ **Tijd**
(duur, tempo, cadans)
- ♦ **Structuur**
(Volgorde en frasering)
- ♦ **Kracht**
(spanning, gewicht, energie)
- ♦ **Vorm**
(vorm en grootte van de beweging)
- ♦ **Ruimte**
(Vloerpatronen, richtingen, plaats, ruimtelagen)
- ♦ **Relatie**
(samen bewegen en dansen)

- **Drama**

- ♦ **Rol**
(inleving, transformatie, rolvastheid, oogcontact, présence en focus)
- ♦ **Handeling en taal**
(mimisch uitbeelden)
- ♦ **Structuur**
(spelinhoud verzinnen, verhaalopbouw, spanning en sfeer)
- ♦ **Tijd**
(verbeelde tijd, timing)
- ♦ **Ruimte**
(ruimtebewustzijn, ruimtesuggestie, ruimteverdeling, open spelen, mise-en-scène)
- ♦ **Samenspel**
(interactie, aandacht geven, acceptatie, generositeit)

MUge3

Boodschappen en symboliek in kunst en muzische expressie begrijpen en verwerken

---

2,5 – 5

Associëren bij de betekenis van een kunstwerk - duidelijke verhalen, emoties of onderwerpen herkennen en hierover communiceren - eigen emoties, ervaringen en ideeën in het muzisch handelen verwerken

MUge4

Diverse (kunstzinnige) cultuurervaringen opdoen en verwerken; de waarde en functie van kunst in de samenleving ervaren

---

2,5 – 6

Cultuurervaringen meemaken in beeld, muziek, dans en drama op school en in de omgeving - communiceren over cultuurervaringen en die speels verwerken - speels kennismaken met verschillende liederen, muziekstukken, verhalen, dansen, beeldende kunstwerken ...

MUge5

Muzische domeinen, hun werkvormen en vormgevingsmiddelen ontdekken, doelgericht kiezen en combineren om zich expressief te uiten

---

Muzische vaardigheid (MUva)

Ik beschik over voldoende technische en instrumentele kennis en vaardigheid om me creatief en kunstzinnig te uiten.

MUva1

Tot kwaliteitsvol muzisch samenspel komen

0 – 2,5

Speels en onder begeleiding plezier beleven aan muzisch samenspel - bereid zijn om met vertrouwde volwassenen* tot muzisch samenspel te komen

2,5 – 6

Samen een muzische opdracht uitvoeren in beeld, muziek, dans en drama

2,5 – 12

Plezier beleven aan samen muzisch bezig zijn en muzisch samenspel - zich aanpassen aan de regels van het muzisch samenspel - bereid zijn en geduld oefenen om tot harmonisch samenspel te komen

MUva2

Gericht beschouwen van beelden, muziek, dans en drama met oog voor de muzische bouwstenen, werkvormen en vormgevingsmiddelen

- **Beeld**
- **Muziek**
- **Dans**
- **Drama**

2,5 – 5

Speels en onder begeleiding waarnemen - opvallende elementen in een (kunst)werk waarnemen en zich daarover uitdrukken

MUva3

De technische en expressieve vaardigheden die nodig zijn om zich muzisch uit te drukken in beeld, muziek, dans en drama verfijnen

- **Beeld**
  - ◆ *Beeldspel*

18m-8

Een beeldspel spelen onder begeleiding – spontaan spelen met beeldend spel, bouw materiaal ... (individueel of in groep) – spelen met (constructie)materialen

♦ **Tekenen**

12m-2,5

Speels en onder begeleiding verkennen en exploreren van het krassen en krabbelen met verschillende materialen

2 – 5

Exploreren en experimenteren met het tekenen met verschillende materialen

♦ **Schilderen**

12m-2,5

Speels en onder begeleiding exploreren en experimenteren met verschillende schilder- en stempelmateriaal

2,5 – 6

Exploreren en experimenteren met het maken van afdrukken, stempelen met verschillende materialen.

Exploreren en experimenteren met het schilderen met verschillende materialen

♦ **Werken met plastische materialen**

12m-2,5

Speels en onder begeleiding exploreren en experimenteren met verschillende plastische materialen

2,5 – 6

Exploreren en experimenteren met het boetseren met plastische materialen

♦ **Collage, assemblage, constructie, beeldhouwen, textiel**

18m-2,5

Speels en onder begeleiding exploreren en experimenteren met scheuren en plakken met verschillende materialen

2,5 – 5

Exploreren en experimenteren met het knippen, scheuren en plakken met verschillende soorten papier - exploreren en experimenteren met constructiemateriaal, bouwen met stapelbare vormen - exploreren van en experimenteren met stof, draad en touwsoorten

● Muziek

◆ **Muziekspel**

0 – 2,5

Speels en onder begeleiding meedoen met muziekspel (individueel of in groep) door te imiteren, reageren, exploreren en te experimenteren met geluid, materialen, stem ... - speels en onder begeleiding een speellied beleven

2,5 – 8

Een muziekspel spelen onder begeleiding (en met ondersteuning) - spontaan spelen met stem, geluid, instrumenten, materialen ... (individueel of in groep) - actief meedoen bij een speellied (met of zonder begeleiding)

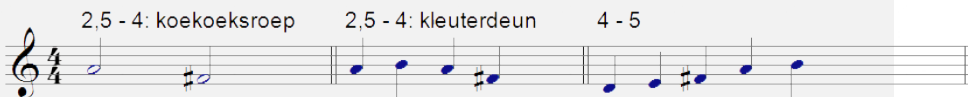
◆ **Musiceren met de stem**

6m–2,5

Mogelijkheden van de eigen stem exploreren

2,5 – 5

Zingen met aangepast stembereik

en goed stemgebruik – onder begeleiding experimenteren met eenstemmige, korte en ritmisch eenvoudige liedjes – oefenen op eenvoudige liedjes met duidelijke vorm/structuur

◆ **Musiceren met instrumenten en materialen**

6m–2,5

Speels exploreren van klankeigenschappen van materialen

2,5 – 4

Exploreren van en experimenteren met instrumenten en materialen – improviserend meespelen met een liedje of een muziekje

◆ **Musiceren met grafische partituren**

◆ **Ontwerpen van klank en muziek**

◆ **Muziek begrijpen door beweging**

- **Dans**

- ◆ **Bewegingsexpressie**

0 – 2,5

speels exploreren van (dans-)bewegingen

- ◆ **Dansspel**

- ◆ **Gestructureerde dans**

- ◆ **Dans ontwerpen**

- **Drama**

- ◆ **Dramaspel**

6m–2,5

"Doe-alsof"-situaties herkennen en meebeleven

2,5 – 8

Spontaan spelen met doen alsof (individueel of in groep) – handelingen nabootsen – herkenbare situaties en rollen spelen – fantasierollen spelen – een dramaspel spelen onder begeleiding – spelen met stem, mimiek, lichaam, attributen en verkleedmateriaal

- ◆ **Drama met materialen**

9m–2,5

"Doen-alsof"-materialen fantasierijke betekenis geven vanuit een gecreëerde context

2,5 – 6

Experimenteren met vertrouwde materialen – experimenteren met allerlei attributen – met poppen en figuren een (bestaand) verhaal spelen – experimenteren met aangepast stemgebruik

- ◆ **Verbaal drama**

- ◆ **Non verbaal drama**

2.4. TAALONTWIKKELING(TO)

Ik verken talen en talige diversiteit om me heen. Ik zet mijn talige vaardigheden steeds efficiënter in om betekenisvolle situaties met taal aan te pakken.

Talige grondhouding (TOtg)

Ik sta open voor talen en talige diversiteit. Ik durf en wil me zo goed mogelijk (meer)talig uitdrukken.

TOtg1

Plezier beleven aan taal en het spelen met taal.

TOtg2

Openstaan voor talige diversiteit en de gelijkwaardigheid van talen aanvaarden.

TOtg3

De meertalige identiteit van medeleerlingen erkennen en de eigen meertaligheid durven inzetten.

TOtg4

Mondeling en schriftelijk willen en durven communiceren en het nut daarvan inzien.

TOtg5

Bereid zijn om taal correct, verzorgd en gepast te gebruiken.

Mondelinge taalvaardigheid Nederlands (T0mn)

Ik begrijp en breng een mondelinge boodschap over in betekenisvolle situaties.

T0mn1

Een mondelinge boodschap verwerken.

0 – 6m

Merkt basale stimulatie* (aanraking, vibratie, smaak, muziek, licht ...) op - via sensorische* prikkels de wereld rond zich ervaren – reageren op de binnenkomende sensaties vanuit Opwinding en ontspanning*

0 – 12m

In terugkerende prikkels en sensaties, routines en patronen herkennen waardoor het hier en nu herkenbaar wordt

6m–18m

In vaste routines herkenbaarheid ervaren in het hier en nu, hierdoor verwachting opbouwen en anticiperen op de volgende stap (bv. mond openen wanneer lepel vertrekt, de leerling draait hoofd naar het washandje zodat de begeleider kan starten)

6m–2,5

Begrijpen van communicatie in omgang met vertrouwde volwassenen* in verschillende situaties in het hier en nu zoals verzorging, werksessies, eetmomenten, overgangen

12m–2,5

Door het herhaald aanbieden van concrete voorwerpen in overgangen naar een volgende activiteit, verwachtingen uitlokken en de relatie versterken tussen de prikkel en de reactie

De verwijfsfunctie van voorwerpen, foto's, picto's ... begrijpen en hierdoor het verband leggen tussen de aangeboden (verbale of non-verbale) prikkel en hetgeen waarnaar het verwijst

18m–2,5

Eenvoudige verbale boodschappen in het hier en nu met visuele, auditieve en/of tactiele ondersteuning opnemen, verwerken en hierop reageren

0 – 2,5

COMMUNICATIEVORMEN (passief)

Boodschappen verwerken onder de vorm van:

- sensorische prikkel (tactiel, auditief, visueel)
- gezichtsuitdrukkingen
- intonatie
- lichaamstaal
- fysieke handeling (wijzen, vastnemen, trekken ...)
- routines
- oogcontact

3m – 2,5

Boodschappen verwerken onder de vorm van:

- concrete voorwerpen
- vertrouwde en herkenbare woorden en klanken in het hier en nu

6m–2,5

Boodschappen verwerken onder de vorm van:

- voorwerpen
- foto's
- tekeningen
- picto's
- gebaren

Talige boodschappen verwerken:

- woorden
- 2- of 3-woord zinnen
- - uitgebreidere zinnen

0 – 2,5

FUNCTIES

Eenvoudige boodschappen in het hier en nu opnemen en verwerken die te maken hebben met:

- gewenning: aan vertrouwde en minder vertrouwde personen, dagstructuur, materialen, activiteiten ...
- zelfredzaamheid: reageren op vraag, aannemen/afwijzen activiteit of persoon, voorkeur uitdrukken, kiezen ...
- expressie: uitdrukken van gevoelens, behoeften ...
- omgaan met anderen: eigen naam en namen van klasgenoten, sociale routines, samen spelen en leren ...
- taak: opdracht, beginnen/stoppen ...

2,5 – 12

Via modeling* kennismaken met luisterstrategieën:

- voorspellen
- visualiseren
- verbinden met voorkennis over het onderwerp

2,5 – 4

- nadenken over woordbetekenissen
- terugblikken
- begrip controleren
- het luisterdoel voor ogen houden
- ...

Verwerken van eenvoudig boodschappen binnen het hier-en-nu met (audio)visuele ondersteuning:

- een- en tweeledige instructies met fysieke reactie
- korte vragen over voorwerpen, handelingen, opdrachten en concrete situaties
- uitleg over concrete gebeurtenissen en over afspraken
- allerlei muzische en mediaboodschappen binnen de leefwereld

Verwerken van informatie uit eenvoudige verhalen met (audio)visuele ondersteuning door

- het hoofdpersonage en zijn handelingen te ontdekken
- de hoofdgedachte te ontdekken

T0mn2

Een mondelinge boodschap overbrengen.

0 – 6m

Opwinding* (lust en onlust) uiten vanuit basale behoeften - zich beloofd weten in het uiten van basale boodschap door reactie van de vertrouwde volwassene*

6m–18m

Door herkenbaarheid van vaste patronen en routines initiatief nemen om te communiceren - in het hier en nu een boodschap uiten zoals grijpen naar beker op tafel om te drinken, wijzen naar knuffel omdat men hem wil hebben, deurknop vastnemen omdat men naar buiten wil, armen uitsteken om te worden geknuffeld

6m–2,5

Uitbreiden van communicatie in omgang met vertrouwde volwassenen* in verschillende situaties in het hier en nu zoals verzorging, werksessies, eetmomenten

12m–2,5

Door het gebruiken van verwijzers zoals voorwerpen, picto's, foto's een boodschap uiten waarbij de prikkel niet in het hier en nu aanwezig is

Eenvoudige verbale boodschappen uiten in het hier en nu eventueel

met ondersteuning van andere communicatievormen

0 – 2,5

COMMUNICATIEVORMEN (actief)

Boodschappen overbrengen onder de vorm van:

- gezichtsuitdrukkingen
- klanken en geluiden
- intonatie
- lichaamstaal
- fysieke handeling (wijzen, vastnemen, trekken ...)
- oogcontact

3m – 2,5

Boodschappen overbrengen onder de vorm van:

- concrete voorwerpen in het hier en nu"

6m–2,5

Boodschappen overbrengen onder de vorm van:

- concrete verwijzers zoals voorwerpen, foto's, tekeningen, picto's, gebaren
- woordnabootsingen, samentrekkingen

12m–2,5

Verbale boodschappen overbrengen onder de vorm van:

- Woorden
- 2- of 3 woord-zinnen

0 – 2,5

FUNCTIES

Eenvoudige boodschappen in het hier en nu overbrengen die te maken hebben met:

- gewenning: aan vertrouwde en minder vertrouwde personen, standaarduitdrukkingen zoals goedemorgen ...
- zelfredzaamheid: vragen (om hulp, om aandacht), aannemen/afwijzen activiteit of persoon, voorkeur uitdrukken, kiezen ...
- expressie: uitdrukken van gevoelens, behoeften ...
- omgaan met anderen: eigen naam en namen van klasgenoten, sociale routines, samen spelen en leren ...
- taak: opdracht, begin/einde ...

2,5 – 12

Via modeling* kennismaken met spreekstrategieën:

- voorkennis over het onderwerp oproepen
- materiaal verzamelen dat je nodig hebt om de boodschap over te brengen
- de inhoud van de boodschap vooraf bedenken
- de manier waarop je zal spreken vooraf bedenken

2,5 – 4

- het spreekdoel voor ogen houden
- ...

Zich begrijpelijk uitdrukken (verbaal én non-verbaal), eventueel met ondersteuning

Eenvoudige boodschappen binnen het hier-en-nu overbrengen die te maken hebben met

- gewenning: interactie aangaan met andere kinderen, meedoen met versjes, standaarduitdrukkingen zoals 'goedemorgen' gebruiken ...
- zelfredzaamheid: hulp inroepen, vragen beantwoorden over interesses en gevoelens ...
- omgaan met anderen: voorwerpen of handelingen beschrijven in spelsituaties, dingen over zichzelf vertellen aan bekende volwassenen en andere kinderen ...
- spelend leren: praten over meegemaakte gebeurtenissen, een eenvoudig verhaal navertellen met (audio)visuele ondersteuning ...

T0mn3

Actief deelnemen aan een gesprek.

- Tweegesprek
- Gesprek in kleine kring of groep
- Klasgesprek

SErv1 Zich engageren in relaties, daar deugd aan beleven en zich daarover uitdrukken

3m–18m

Door positieve ervaringen ontdekken en herhalen van tweerichtingsverkeer in een gesprek

6m–2,5

In 1-1-contact met vertrouwde volwassenen* in interactie gaan en boodschappen in het hier en nu uitwisselen - in een gesprek reageren op een vraag door te antwoorden, te wijzen, te grijpen ...

2,5 – 4

In spelsituaties of naar aanleiding van spel- en klassituaties gesprekken voeren met klasgenoten en bekende volwassenen:

- meedoen in het gesprek (verbaal of non-verbaal), reageren op een korte vraag, iets vertellen over zichzelf, iets beschrijven ...
- oefenen in beurten afwisselen, leren luisteren naar elkaar ...

Schriftelijke taalvaardigheid Nederlands (T0sn)

Ik begrijp en breng een schriftelijke boodschap over in betekenisvolle situaties.

T0sn1

Een schriftelijke boodschap verwerken

0 – 2,5

Via Multi-sensory-storytelling beleven van verhalen via alle zintuigen*

12m–2,5

De betekenis van eenvoudige verwijzers ontdekken

Foto's, beelden, prenten binnen het hier-en-nu 'lezen' en (her)gebruiken

Luisteren naar, kijken naar, voelen aan, genieten van, reageren op voorgelezen fictie en non-fictie

2,5 – 12

Luisteren naar, genieten van, praten over, nadenken over voorgelezen fictie en non-fictie

Via modeling* kennismaken met leesstrategieën:

- voorspellen
- visualiseren
- verbinden met voorkennis over het onderwerp
- nadenken over woordbetekenissen
- terugblikken en herlezen
- begrip controleren
- vragen bedenken bij de boodschap
- het leesdoel voor ogen houden
- ...

Boekenkeuze en leesbeleving bespreken en/of creatief uiten

2,5 – 4

Prenten bij eenvoudige verhalen binnen het hier-en-nu 'lezen'

De betekenis van eenvoudige frequente pictogrammen in de klasomgeving ontdekken

T0sn2

Voldoende vlot kunnen lezen om leeftijdsadequate teksten te begrijpen

---

0 – 12

Genieten van voorlezen

2,5 – 12

Exploreren van een ruime variatie aan tekstmateriaal

T0sn3

Een schriftelijke boodschap overbrengen

18m–2,5

Ervaren dat aan krassen en krabbelen betekenis gegeven wordt door anderen

2,5 – 12

Via modeling* kennismaken met schrijfstrategieën:

- voorkennis over het onderwerp oproepen
- materiaal verzamelen dat je nodig hebt om de boodschap over te brengen
- de inhoud van de boodschap vooraf bedenken
- de manier waarop je zal 'schrijven' vooraf bedenken
- het schrijfdoel voor ogen houden
- ...

2,5 – 4

Krabbelen – al tekenend iets proberen te vertellen – 'schrijven' vanuit eigen behoefte

Taalbeschouwing Nederlands (T0tn)

Ik denk in of vanuit een betekenisvolle situatie na over taal, over mijn taalgebruik en dat van anderen. Ik pas de inzichten toe in mijn talig handelen.

T0tn1

Nadenken over taalgebruik en de belangrijkste factoren van een communicatieve situatie. Daarbij taalbeschouwelijke termen gebruiken

---

T0tn2

Nadenken over de belangrijkste aspecten van het taalsysteem. Daarbij taalbeschouwelijke termen gebruiken

---

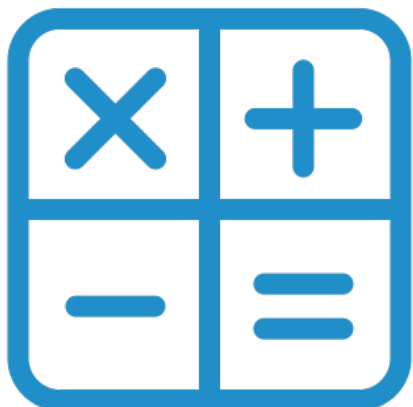
- **Betekenenissen van woorden en woordgroepen**
- **Klank en rijm**
- **Woorden en woordsoorten**
- **Zinnen en zinsdelen**
- **Teksten, tekststructuren en alfabetische ordening**
- **Spelling en interpunctie**

2.5. ONTWIKKELING VAN WISKUNDIG DENKEN (WD)

Ik bedenk hoe ik mijn wiskundige bagage kan gebruiken om een probleem aan te pakken.

Ik doe dit met vertrouwen en plezier.

Logisch en wiskundig denken (WDIw)

Ik kan logisch redeneren en zet wiskunde handig en inzichtelijk in.

WDIw1

Inzien en vaststellen hoe men wiskunde en logisch denken kan gebruiken om problemen uit het dagelijkse leven op te lossen en daarbij waardering opbrengen voor wiskunde als dimensie van menselijke inventiviteit.

WDIw2

Wiskundige kennis en vaardigheden efficiënt en met inzicht hanteren.

WDIw3

Wiskundige problemen oplossen in betekenisvolle situaties binnen en buiten de klas en de redeneringen daarbij onderbouwen, vergelijken, bijsturen, weergeven en beoordelen

12m-2,5

Via fysieke begeleiding, imitatie, modeling* kennismaken met een eenvoudig wiskundig probleem in betekenisvolle situaties - speels en onder begeleiding via vergelijken, gissen en missen, 1-1-relatie, ordenen ... een oplossingsweg verkennen voor wiskundige problemen

2,5 – 6

Een concreet wiskundig probleem oplossen

WDlw4**Redeneren over wiskundige patronen en verbanden****WDmk1** Inzicht verwerven in ruimtelijke oriëntatie en ruimtelijke relaties

12m–2,5

Via fysiek begeleiden, imitatie, modeling* patronen en verbanden verkennen en herkennen in de dagelijkse omgeving zoals hetzelfde matchen, opeenvolging in activiteit, één-op-éénrelatie

Via fysieke begeleiding, imitatie, modeling* ervaren dat je een bepaalde richting moet inslaan om op een bepaalde plaats uit te komen

Via fysieke begeleiding, imitatie, modeling* veranderingen in patronen of structuren zien - via fysieke begeleiding, imitatie, modeling* matchen, patronen naleggen en patronen verder zetten in een aangepaste omgeving

WDlw5**Wiskundige gegevens correct en nauwkeurig interpreteren en wiskundige redeneringen op verschillende manieren weergeven**● **Wiskundetaal****WDgk1** Inzicht verwerven in hoeveelheden**WDgk2** Inzicht verwerven in tellen

12m–2,5

"Via fysieke begeleiding, imitatie, modeling* in een aangepaste omgeving kennismaken met eenvoudige wiskundetaal

2,5 – 4

Eenvoudige wiskundetaal gebruiken

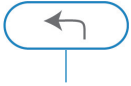
● **Grafische voorstellingen****WDgk1** Inzicht verwerven in hoeveelheden**WDgk2** Inzicht verwerven in tellen

WDlw6

Inzicht verwerven in de wiskundige gelijkheid en de basisbewerkingen

---

- Wiskundige gelijkheid
- Basisbewerkingen

WDgk1 Inzicht verwerven in hoeveelheden

WDlw7

Logisch en algoritmisch denken

12m-2,5

Via fysieke begeleiding, imitatie, modeling* in een aangepaste omgeving kennismaken met oorzaak-gevolg en als-dan-relaties in concrete situaties in de eigen leefwereld

2,5 - 4

Oorzaak-gevolg/als-dan relaties ervaren in concrete situaties

De betekenis van niet, en, of ervaren in concrete situaties

WDlw8

Geloven in de eigen wiskundige bekwaamheid en groeikracht door actief en constructief problemen op te lossen. Inzicht verwerven in het nut van wiskunde in studies en beroepen.

Getallenkennis (WDgk)

Ik ben thuis in de wereld van getallen.

WDgk1

Inzicht verwerven in hoeveelheden

- **Hoeveelheden vergelijken en sorteren**

0 – 18m

Via fysieke begeleiding, imitatie, modeling* ervaren van iets, niets, nog, veel, weinig, meer

18m–2,5

Via fysieke begeleiding, modeling* betekenis geven aan begrippen zoals veel, weinig, niets, nog, meer in concrete situaties - via fysieke begeleiding, imitatie, modeling* vergelijken van hoeveelheden in concrete situaties a.d.h.v. de 1-1-relatie

2,5 – 4

Onderzoeken van gestructureerde en ongestructureerde hoeveelheden door actief ervaringen op te doen

- **Een rangorde aangeven**

12m–2,5

Via fysieke begeleiding, imitatie, modeling* ervaren van de begrippen eerste, laatste, naast, achter ... in de dagelijkse realiteit

2,5 – 4

Onderzoeken van de begrippen 'naast', 'voor', 'na', 'tussen' door actief ervaringen op te doen

- **Hoeveelheden herkennen en vormen**

2,5 – 4

Verschillen in hoeveelheden onderzoeken door actief ervaringen op te doen

WDgk2

Inzicht verwerven in tellen

18m–2,5

Speels en onder begeleiding kennismaken met tellen - via fysieke begeleiding, imitatie, modeling* betekenis geven aan tellen en telwoorden door et ervaren van de 1-1-relatie tussen het telwoord en een te tellen voorwerp

2,5 – 6

De telrij opzeggen (akoestisch tellen) tot 10 en van 10 naar 0

Synchroon en resultaatief tellen en terugtellen binnen het bereik tot 10

Doortellen en terugtellen binnen het bereik tot 10

Verkort tellen

WDgk3**Inzicht verwerven in natuurlijke getallen**

WDgk4**Inzicht verwerven in breuken, kommagetallen, procenten en hun onderlinge relatie**

● **Breuken**

12m–2,5

Speels en onder begeleiding actief verkennen van begrippen delen, verdelen door actief ervaringen op te doen

2,5 – 4

Onderzoeken van de begrippen delen en verdelen door actief ervaringen op te doen

WDgk5**Schatten van hoeveelheden en afronden van getallen**

Rekenvaardigheid (WDrv)

Ik reken handig en kies de meest geschikte rekenwijze.

WDrv1

De meest geschikte rekenwijze kiezen

WDrv2

Schattend rekenen

WDrv3

De rekenmachine met inzicht gebruiken

WDrv4

Handig hoofdrekenen

WDrv5

Inzicht hebben in de eigenschappen van en de relaties tussen bewerkingen

---

WDrv6

Cijferen

Metten en metend rekenen (WDmm)

Ik ontwikkel maatbesef en ken referentiematen. Ik meet en reken met standaardmaateenheden.

WDmm1

Vergelijken en ordenen zonder maateenheden

12m-2,5

Speels en onder begeleiding ervaringen opdoen met verschillen in lengte, oppervlakte, gewicht, temperatuur, inhoud

18m-2,5

Via fysieke begeleiding, imitatie, modeling* in een aangepaste omgeving ervaringen opdoen rond kwalitatief vergelijken en hierbij kennismaken met rekentaal om verschillen en gelijkenissen te benoemen

2,5 - 4

Twee of meer dingen kwalitatief vergelijken volgens grootte, gewicht, lengte, volume, tijdsduur, temperatuur, snelheid ... – dingen sorteren op basis van een kwalitatieve vergelijking volgens één of meer gemeenschappelijke kenmerken

WDmm2

Inzicht verwerven in het meetproces

WDmm3

Schatten, meten en rekenen met maateenheden

● Gewicht

WDmm1 Vergelijken en ordenen zonder maateenheden

2,5 - 4

Onderzoeken van het begrip 'gewicht' als "hoe zwaar is iets" door actief ervaringen op te doen

● Inhoud en volume

WDmm1 Vergelijken en ordenen zonder maateenheden

2,5 - 4

Onderzoeken van het begrip inhoud als "hoeveel past er in" door actief ervaringen op te doen

- **Lengte en omtrek**

WDmm1 Vergelijken en ordenen zonder maateenheden

2,5 – 4

Onderzoeken van het begrip 'lengte' als "hoe lang is iets" door actief ervaringen op te doen

- **Oppervlakte**

WDmm1 Vergelijken en ordenen zonder maateenheden

2,5 – 4

Onderzoeken van het begrip 'oppervlakte' als "hoe groot is iets" door actief ervaringen op te doen

- **Temperatuur**

WDmm1 Vergelijken en ordenen zonder maateenheden

2,5 – 6

Onderzoeken van het begrip 'temperatuur' als "hoe warm is het" en "hoe koud is het" door actief ervaringen op te doen

- **Geld**

WDmm1 Vergelijken en ordenen zonder maateenheden

2,5 – 4

Onderzoeken van het begrip 'geld' door actief ervaringen op te doen zoals bij winkelen of winkelspel

- **Tijd**

OWti2 Tijdsbegrippen en verschillende soorten kalenders functioneel gebruiken

WDmm1 Vergelijken en ordenen zonder maateenheden

2,5 – 4

Onderzoeken van het begrip 'tijd' als "hoe lang duurt iets" door actief ervaringen op te doen

- **Hoekgrootte**

WDmm1 Vergelijken en ordenen zonder maateenheden

2,5 – 4

Onderzoeken van het begrip 'hoek' door te bewegen in de ruimte, te kijken naar en te handelen met voorwerpen

Meetkunde (WDmk)

Ik verwerf inzicht in de ruimte, in meetkundige objecten en in meetkundige relaties

WDmk1

Inzicht verwerven in ruimtelijke oriëntatie en ruimtelijke relaties

MZrt1 Alleen of samen een plaats innemen tegenover objecten, ruimteaanduidingen of personen en daarbij rekening houden met de ruimtelijke begrenzingen

MZrt3 Afstanden, bewegingsrichtingen en -banen juist inschatten en de meest efficiënte kiezen

OWru6 Kaartbegrip, oriëntatie- en kaartvaardigheid ontwikkelen

18m-2,5

Via fysieke begeleiding, imitatie of modeling* ruimtelijke relaties verkennen in concrete spel- en leefsituaties zoals torens bouwen, tafel dekken

2 - 2,5

Speels en onder begeleiding verkennen van verschillende gezichtspunten

2,5 - 6

Vanuit verschillende gezichtspunten die concreet worden ingenomen, verwoorden hoe eenzelfde object er telkens anders uitziet

Een concreet ruimtelijk probleem oplossen

Onderzoeken en vaststellen in de werkelijkheid wat men ziet vanuit diverse perspectieven bij concrete verplaatsing in de ruimte

Handelend ruimtelijk redeneren zoals bij plaatsbepaling, matrixen en logische reeksen

Een ruimtelijk patroon handelend in één dimensie verderzetten

Eenvoudige tweedimensionale blokconstructies nabouwen

WDmk2

Inzicht verwerven in meetkundige objecten

- Punten, lijnen en vlakken
- Hoeken
- Vlakke figuren
- Ruimtefiguren

WDmk3

Inzicht verwerven in meetkundige relaties

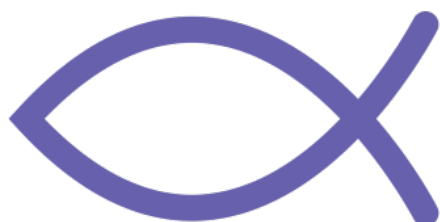

- Evenwijdigheid
- Loodrechte stand
- Spiegelingen en symmetrie
- Gelijkheid en gelijkvormigheid

2.6. ROOMS KATHOLIEKE GODSDIENST

Ik sta open voor een diepere dimensie in het leven. Ik maak kennis met en ga in dialoog met de katholieke geloofs-traditie. Ik groei op levensbeschouwelijk, religieus en/of godsdienstig vlak.

Levensbeschouwelijk, religieus en/of gelovig groeien (RKlg)

Ik oriënteer mij doorheen de ontmoeting met anderen in een proces van zin zoeken en zin ontvangen.

RKlg1

Attent worden voor de levensbeschouwelijke dimensie van de werkelijkheid en de uitnodiging tot een gelovige benadering van het leven

- De zintuigen* en geest oefenen om aandachtig aanwezig te zijn in de werkelijkheid
De eigen verwonderingskracht open houden en verder voeden
Leren 'stilstaan' om goed te kunnen zien wat er gebeurt
Nieuwsgierig de wereld en het leven van mensen breder en dieper leren kennen zodat de eigen kijk op het leven rijker wordt
- Ervaren dat mensen soms méér zien en aanvoelen dan wat direct kan worden benoemd of verbeeld, ruimte in de levens van mensen zien voor geloof
Oog krijgen voor wat zich in het leven als betekenisvol aandient, voor zichzelf

en voor anderen

Inzien hoe mensen in het leven 'zin' en betekenis ontdekken en dit mogelijk ook zelf ervaren

- Ontdekken dat mensen soms een diepere (spirituele en/of geloofs-) ervaring gewaarworden in hun dagelijkse leven en dit ook zelf ervaren
Ontdekken hoe mensen zoeken naar 'taal' en beelden om een diepere (spirituele en/of geloofs-) ervaring tot uitdrukking te brengen
Bij zichzelf en bij anderen ontdekken dat een diepere laag in de werkelijkheid kan worden ervaren via lichamelijke ervaringen, stiltemomenten, de omgang met sensorisch-tactiel materiaal, het gebruik van de zintuigen*, verwondering, het spelen, het ervaren van geborgenheid en verbondenheid, vanuit verontwaardiging ...
- Stilstaan bij hoe men zelf naar het leven kijkt, hierover reflecteren en communiceren
Stilstaan bij wat 'levensbeschouwing' is en hoe een levensbeschouwing werkzaam is in het leven van mensen, ook in het eigen leven
Zich bewust worden van de eigen levensbeschouwelijke identiteit en hoe die groeit en hierover communiceren
Inzien dat de levensbeschouwelijke identiteit nooit 'af' is, maar zich steeds verder blijft ontwikkelen
- Inzien hoe mensen vanuit hun levensbeschouwelijke identiteit gemeenschap stichten, stilstaan bij de dynamiek en innerlijke beleving die aan de basis hiervan ligt, ontdekken hoe men zichzelf daartoe verhoudt of wil verhouden

RKlg2

Komen tot communicatie op levensbeschouwelijk, religieus en/of godsdienstig vlak, verbaal of niet-verbaal

---

- Zich in eigen communicatie erkend weten door de vertrouwde volwassene* - respect ervaren van de groep en aanvoelen van erbij horen en mogen participeren met talenten en beperkingen
- Via modeling* het religieuze in ervaringen, belevingen, verhalen en beelden ... uitdrukken
- Ervaren dat iedereen op eigen manier mag groeien in het levensbeschouwelijk, religieus, godsdienstig beleven
- Verkennen en aanknopingspunten zoeken in de eigen leef- en belevingswereld: contact maken met, stilstaan bij, voelen, ruiken, horen, aanvoelen, meevoelen, zien, luisteren, lezen, in zich opnemen, herkennen, bewust worden, bespreken met elkaar.

- Verdiepen: ontdekken, zich inleven in, gevoelig worden voor, kennis maken, aandacht opbrengen, het nieuwe laten doordringen, in gesprek gaan, confronteren, zich laten interpellieren, begrijpen, vergelijken, verschillen zien, zich een beeld vormen, voorbeelden geven, taal vinden om zich uit te drukken, zich een basistaal eigen maken, lichamelijk ervaren van diepere betekenissen, gevoelig zijn voor symbolen.
- Verwerken: participeren, zich identificeren met, waarderen, bevragen, betekenis verlenen aan, erkennen, inzien, beseffen, kunnen hanteren, toepassen op het eigen leven.
- Verankeren: verwoorden, verbeelden, zin ontdekken en geven, gevoelig zijn voor symbolen, symbolen duiden en beleven, tot expressie brengen: visueel/ auditief/ dramatisch/ muzisch en/of liturgisch.
- Lager: integreren in groep: van meedoen, meebeleven in verbondenheid met zichzelf en anderen groeien naar integratie: samen bezinnen, bidden, vieren.
- Lager: individueel oriënteren: van meebeleven naar bewuster kiezen en levensbeschouwelijk, religieus en/of gelovig groeien, reflecteren op eigen beelden en voorstellingen, zich bezinnen, oriëntatie vinden.

RKlg3

In Bijbelverhalen, geloofsverhalen, geloofsbeelden en rituelen op het spoor komen wat christenen beluisteren als Gods woord voor mensen vandaag. Het eigen verhaal hiermee verbinden

---

- Verkennen:
  - ◆ Geprikkeld en nieuwsgierig worden om de verhalen en rituelen te leren kennen.
  - ◆ Contact maken met een verhaal, beeld of ritueel via basale stimulatie*, voorwerpen, kijktafels, prenten, kunst ...,
  - ◆ Jezusbeeld opbouwen via eenvoudige prenten, verhalen, handelingen, dramatisch spel.
  - ◆ Eigen associaties maken bij een Bijbelverhaal, figuur of beeld.
  - ◆ Vertrouwd worden met beelden in de Bijbel.
  - ◆ Via verschillende ervaringskansen het verhaal met zijn personages ontdekken.
  - ◆ Bijbelverhalen beluisteren, lezen, in zijn context plaatsen.
  - ◆ De eigen taal en het woordgebruik van de tekst begrijpen door mondelinge toelichting en/of opzoekwerk.
  - ◆ Levensbeschouwelijke elementen uit de actualiteit, eigen leven of omgeving

herkennen in de Bijbel.

- ◆ Kennis maken met wat mensen gelovig beleven in een Bijbelverhaal of ritueel.

- Verdiepen:

- ◆ Zich inleven in de figuren van een Bijbel- of geloofsverhaal.
- ◆ Gevoelens en behoeften associëren bij de figuren van een Bijbel- of geloofsverhaal.
- ◆ Ontdekken waarom figuren in een geloofsverhaal zo handelen.
- ◆ Jezelf confronteren met wat figuren uit verhalen denken, voelen en beleven en stilstaan bij de eigen beleving.
- ◆ In beelden en woorden in de tekst ontdekken wie God wil zijn voor mensen.
- ◆ Filosoferen en theologiseren rond de betekenis van een verhaal, beeld of ritueel.
- ◆ Op zoek gaan naar de symbolische betekenis van een verhaal, ritueel of beeld en jezelf daarmee confronteren.
- ◆ Ontdekken dat een geloofsverhaal, -beeld of ritueel meerdere lagen heeft.
- ◆ Stilstaan bij het mens- en Godsbeeld zoals die door verhalen en rituelen worden uitgedrukt.
- ◆ De tekst begrijpen in het licht van de bewogenheid van Christenen van vroeger en nu die er inspiratie in vinden.
- ◆ Figuren situeren op een Bijbelse tijdsband.

- Verwerken

- ◆ Nadenken over wat het verhaal, ritueel of geloofsbeeld met het eigen leven te maken heeft.
- ◆ Zichzelf verbinden met aspecten van een Bijbelverhaal.
- ◆ Zich identificeren met figuren uit geloofsverhalen.
- ◆ Muzisch uitdrukken en verbeelden wat een verhaal, beeld of ritueel met je doet en wat je treft.
- ◆ Groeien naar een persoonlijk Gods-en Jezusbeeld.
- ◆ In rituelen uitdrukken wat een verhaal met je doet.
- ◆ Verschillen ontdekken in de betekenis die je kan geven aan Bijbelverhalen.

- ◆ Groeien naar een levensbeschouwelijke keuze vanuit Bijbelverhalen.
- ◆ Kansen krijgen zich de tekst eigen te maken door gebed of meditatie, lied, viering.
- ◆ Hedendaags concreet engagement zien waartoe het Bijbelverhaal oproept en de link zien met eigen concrete belevingen en situaties.
- ◆ Geloofsverhalen actualiseren.

RKlg4

Groeien in interlevensbeschouwelijk ontmoeten en samen leven

- 0 tot 2,5: opmerken en ervaren dat er levensbeschouwelijke verschillen zijn tussen de leerlingen in de eigen (klas)groep
- Kleuter: vertrouwd worden met levensbeschouwelijke verscheidenheid
  - ◆ ***Ontdekken dat mensen samen een levensbeschouwelijke gemeenschap vormen (christenen, moslims, joden, vrijzinnigen,...)***
  - ◆ ***In verscheidenheid samen vieren***
  - ◆ ***Belangstelling en respect tonen voor geloofsuitingen van anderen***
  - ◆ ***Openstaan voor levensbeschouwelijke symbolen***
  - ◆ ***In levensbeschouwelijke verscheidenheid ervaren dat we verbonden zijn met elkaar***
  - ◆ ***De verscheidenheid in religieuze gebruiken en gebedshoudingen in de klas opmerken en bespreken***
  - ◆ ***Beleven hoe ze, ongeacht de levensbeschouwing, verbonden zijn met elkaar***
  - ◆ ***Wennen aan diversiteit binnen de eigen kleuterklas/-school (taal-gezin- levensbeschouwing-sociale achtergrond-gezondheidstoestand)***
  - ◆ ***Geprikkeld worden door het vreemde en onbekende***
  - ◆ ***In dagelijkse dingen ontdekken dat vanuit een levensbeschouwelijke diversiteit verschillende gewoontes binnenkomen in de klas.***

RKlg5

Ontdekken en zelf ervaren hoe de diepere kant van het leven wordt beleefd in een waaier van tekens, rituelen, belevings- en vieringsmomenten

---

- De sfeer aanvoelen van een christelijk gebruik of ritueel
- In concrete situaties beleven hoe voorwerpen en handelingen (bv een kaars)

een diepere, symbolische betekenis kunnen krijgen; het eigen religieus aanvoelen met eenvoudige symbolische handelingen en voorwerpen kunnen uitdrukken

- Het eigen religieus aanvoelen kunnen uitdrukken met eenvoudige symbolische handelingen en voorwerpen
- Het rustige, trage en/of repetitieve van een ritueel positief beleven
- Een afgebakende ruimte (gebouw, klaslokaal, speel- en leerzone ...) waarderen waarin mensen kunnen stilvallen, aanvoelen dat daar een andere sfeer hangt dan in de rest van de ruimte
- Ontdekken en zelf ervaren dat er een ruime verscheidenheid aan stiltemomenten, gebeds- en bezinningsvormen bestaat: met en zonder woorden, met bewegingen, door te tekenen, meditatie, via een mantra, een stiltespel, met behulp van sensorisch-tactiel materiaal ...
- Ontdekken en zelf ervaren dat er een ruime verscheidenheid bestaat aan mogelijkheden om tot vieren te komen
- Inzien en mogelijk zelf ervaren hoe mensen samenkomen om samen te vieren, de stilte te beleven, zich te bezinnen, te bidden ...

Vertrouwen en wantrouwen, mogelijkheden en beperkingen (RKvm)

Ik ontdek, doorheen mogelijkheden en beperkingen, dat vertrouwen kan groeien in mezelf en in andere mensen en dat dit voor christenen kan groeien dankzij een liefdevolle God.

RKvm1

Zich bemind weten zoals men is, betrouwvol openstaan voor de toekomst, in ontmoeting treden met het christelijk geloven in een liefhebbende God

● Kleuter: basisvertrouwen ervaren en ontwikkelen

- ◆ *Ervaren en beleven van basisvertrouwen: veiligheid, geborgenheid, aanvaarding, ...*

IKid1 Basisvertrouwen ontwikkelen

0 – 2,5

Onvoorwaardelijk vertrouwen ervaren in nabijheid en fysiek contact

Tijdens het vervullen van basisbehoefte (affectie, voeding, verzorging, rust, beweging ...) een vertrouwensband opbouwen met de leraar die 'als Jezus' nabij is

Zich veilig, geborgen voelen door opgebouwde routines (met personen, ruimte, tijd, activiteit) - zich veilig voelen in nabijheid van de vertrouwde volwassene*

2,5 – 6

Zich aanvaard weten en erbij horen vanuit welke thuis, cultuur of levensbeschouwelijke overtuiging men ook komt

Veiligheid ervaren als ze bang, onzeker, verdrietig, ... zijn en uitdrukken wanneer en bij wie ze zich geborgen weten

Vertrouwen ervaren door bevestiging in hun kunnen en zijn

Mogen ervaren dat je 'gezien' wordt door anderen

Vertrouwen in de buitenwereld ontwikkelen, ervaren dat de wereld een

plaats kan zijn waar het goed is om te wonen

In relaties ervaren dat mensen je warmte, vertrouwen, veiligheid, geborgenheid, troost, ... bieden en deze ervaringen uitdrukken

♦ **Ontdekken hoe geloofsverhalen, geloofsbeelden, godsbeelden, Jezusbeelden basisvertrouwen versterken**

0 – 2,5

Via verhalen, beelden, modeling* ... kennis maken met Jezus, Maria of God als iemand die nabij is

God ervaren in de vertrouwensrelatie met de leraar tijdens het dramatiseren/werken met symbolen en beelden uit (Bijbel)verhalen

In aangereikte symbolen/beelden/elementen uit (bijbel)verhalen ontdekken dat je graag gezien wordt door Jezus, Maria, God of figuren uit eigen levensbeschouwing

Via verhalen, beelden, modeling* ontdekken dat Jezus van mensen houdt

2,5 – 6

In Bijbel- en geloofsverhalen verkennen dat mensen zich bemind weten en zich kunnen toevertrouwen aan God

In Bijbelverhalen ontdekken dat God bevestigt dat elke mens uniek en beeld van God is

In Bijbelverhalen ervaringen van vertrouwen/wantrouwen ontdekken en dit met eigen ervaringen verbinden

Ontdekken dat het leven een geschenk is en dat het leven goed is

Ervaren dat je mag geloven dat je bemind en gedragen wordt, in alle omstandigheden

Zich in vertrouwen identificeren met inspirerende figuren

Maria leren kennen als vertrouwensvolle figuur

Vertrouwd worden met religieuze verscheidenheid: ervaren dat er verschillende manieren zijn om geloof te beleven en dit als veilig ervaren

In ervaringen van vertrouwen en geborgenheid een God op het spoor komen die van je houdt en je aanvaardt zoals je bent

Mogen ervaren dat God er altijd is en dat je niet bang hoeft te zijn

Jezus leren kennen als iemand die mensen helpt, troost, ... en vertrouwen schenkt

Ontdekken dat Jezus verhalen vertelt en vertrouwensvolle beelden gebruikt om over God te spreken (goede Herder, Vader, ...)

Ontdekken dat Jezus op God vertrouwt

♦ ***In klasrituelen, feesten, vieringsmomenten basisvertrouwen beleven en uitdrukken***

0 – 2,5

Deelnemen aan rituelen die vertrouwen uitdrukken en versterken

In viermomenten ervaren dat men God dankt voor het leven dat gegeven is, voor de nabijheid van mensen die hen graag zien en voor het unieke van ieder mens

2,5 – 6

Aanvoelen dat symbolen en rituelen vertrouwen in het leven kunnen uitdrukken

Vertrouwd worden met christelijke gebruiken, rituelen en symbolen die vertrouwen uitdrukken (zegening, handoplegging, kruisje op het voorhoofd, ...)

Ervaren dat men in rituelen en gebed kansen krijgt zichzelf toe te vertrouwen aan God, Jezus, Maria

Het eigen religieus aanvoelen van 'zich aanvaard' en 'zich gedragen weten' kunnen uitdrukken met eenvoudige symbolische handelingen en voorwerpen

Iets in vertrouwen aan God vertellen en dit ervaren als deugddoend

Samen vieren dat elke mens bemind wordt

Vertrouwd worden met religieuze verscheidenheid en zich in eigenheid aanvaard weten

RKvm2

Erop vertrouwen dat er over schijnbaar dode punten heen nieuwe kansen liggen en een nieuw begin maken. Ontdekken wat 'verrijzenis' kan betekenen in het leven van mensen en mogelijk in het eigen leven

● **Kleuter: mogelijkheden ontdekken en omgaan met beperkingen**

- ◆ ***In ervaringen en belevingen mogelijkheden, talenten ontdekken en positief leren omgaan met beperkingen***

IKid2 Een positief, realistisch zelfbeeld opbouwen

IKvk4 Situaties die als moeilijk ervaren worden en frustraties ombuigen door te zoeken naar mogelijkheden om er bevrijdend mee om te gaan

0 – 2,5

Via het meebeleven en de modeling* van vertrouwde volwassenen* genieten van wat men al kan en zich zo geleidelijk aan bewust worden van de eigen mogelijkheden

Via het meebeleven en modeling* van vertrouwde volwassenen* ervaren dat men nog niet alles moet kunnen, dat fouten maken mag en dat men vertrouwen mag hebben in je eigen groei

Via modeling* uitdrukking geven aan gevoelens bij verlieservaringen

Tijdens liefdevolle contacten met vertrouwde volwassenen* ervaren dat men op moeilijke momenten frustraties kan ombuigen en dat men niet in de steek wordt gelaten

2,5 – 6

Een positief, realistisch zelfbeeld opbouwen

Eigen mogelijkheden ontdekken en stilstaan bij 'wat ik al kan'

Vreugde en bevestiging krijgen voor wat 'ik kan, doe, probeer, ...'

Zich in zijn kwetsbaarheid durven tonen

Grenzen en beperkingen geleidelijk aan leren aanvaarden, bewust worden dat je niet alles kan

Durven hopen en geloven dat iets wat je nu niet kan ooit wel zal kunnen of durven

Zich bemind weten ondanks de eigen grenzen

Een positief zelfbeeld opbouwen ook al kan je nog niet alles of gaat er iets fout

In gesprek gaan over levensvragen rond ziekte, dood, leven en op zoek gaan naar hoop, troost, ...

Aanvoelen dat al is een leven soms gebroken, geschonden, anders, schijnbaar mislukt dan nog kan het waardevol zijn

♦ ***Ontdekken hoe geloofsverhalen, geloofsbeelden, Godsbeelden en Jezusbeelden mensen in hun mogelijkheden bevestigen ondanks hun beperkingen***

0 – 2,5

Jezus leren kennen als iemand die mensen deugddoend en genezend nabij is zoals in handelingen als handoplegging, de lamme optrekken, aanraken van ogen

In aangereikte beelden en elementen uit geloofs- en Bijbelverhalen God op het spoor komen die mensen graag ziet zoals ze zijn, met hun mogelijkheden en beperkingen

2,5 – 6

In Bijbelverhalen, Bijbelpersonages ontdekken dat God mensen nieuwe kansen geeft als het fout loopt in hun leven

In Bijbel- en geloofsverhalen ontdekken dat God van mensen houdt zoals ze zijn, met hun mogelijkheden en beperkingen

Hoopvolle en krachtige beelden ontdekken in Bijbelverhalen (opstaan, groeien, nieuw beginnen, omkeren of bekeren ...)

Antwoorden op diepere vragen rond leven en dood ontdekken in Bijbel- en geloofsverhalen

Zich bemind weten ondanks de eigen grenzen

Ervaren dat je bemind wordt nog voor je iets getoond of gepresteerd hebt

Erop vertrouwen dat je door anderen, de Andere gedragen wordt en kan opstaan (verrijzenisgeloof)

Ervaren dat je een nieuwe kans krijgt nadat het fout liep

Uitgenodigd worden om anderen een nieuwe kans te geven

Ontdekken dat over alle verschillen heen alle mensen gelijk en evenwaardig zijn, als kinderen van eenzelfde Vader, als broers en zussen

Zich identificeren met inspirerende figuren vroeger en nu die kiezen voor kwetsbare mensen

Ontdekken dat in moeilijke momenten God nabij komt

Jezus leren kennen die kwetsbare mensen (zieken en zondaars) opzoekt en hen nieuwe kansen geeft

Jezus leren kennen die mensen laat 'opstaan' uit wat hen klein maakt of onderdrukt

Ontdekken dat Jezus beelden gebruikt om over God te spreken zoals 'barmhartige Vader' en 'Heer die vergeeft'

Aanvoelen dat Jezus en andere geloofsfiguren mensen kracht geven om na tegenslag op te staan

Ontdekken dat Jezus beelden aanreikt om te geloven in de groeikracht van het kleine (gelijkenis mosterdzaad, parabel van de zaaier ...)

- ♦ ***In klasrituelen, feesten en vieringsmomenten dankbaarheid om hun mogelijkheden uitdrukken***

0 – 2,5

Meedoen met religieuze rituelen (gebaren, gebeden, symbolen ...) die veiligheid, vreugde, troost, veerkracht, hoop uitdrukken

Vertrouwd worden met religieuze verscheidenheid en respectvol leren omgaan met elkaar

2,5 – 6

Stil staan bij de eigen mogelijkheden en/of beperkingen, tot innerlijke rust komen, rustig deelnemen aan momenten van bezinning en gebed

Vertrouwd worden met symbolen en symboolhandelingen en aanvoelen dat ze iets uitspreken van dankbaarheid voor het eigen kunnen of van vertrouwen ondanks grenzen

Vertrouwd worden met rituelen en symbolen die de vreugde om het leven vieren en de kwetsbaarheid van het leven mee een plaats geven

Meedoen met religieuze rituelen (gebaren, gebeden ...) die vreugde, troost, veerkracht ... uitdrukken

Succeservaringen of ontgoochelingen aan God vertellen en ontdekken dat dit deugd kan doen

Verbondenheid met zichzelf, anderen, gemeenschappen, natuur en cultuur (RKve)

Ik ontwikkel een cultuur van innerlijkheid. Ik groei in verbondenheid met mezelf, anderen en gemeenschappen en ontdek hoe God voor christenen bron van liefde is. Ik kom tot bewondering voor het scheppingswerk van God en mens.

RKve1

Contact maken met de eigen binnenkant en zich van daaruit laten inspireren voor de keuzes die men maakt. Verschillende vormen van verstillings, meditatie, (christelijk) gebed en bezinning ontdekken

● Kleuter: verbondenheid met zichzelf ervaren en beleven

- ◆ *Ervaren en beleven van verbondenheid met zichzelf rond gevoelens, uniek zijn, stilte, gebed, ...*

SEgb1 Gevoelens en behoeften bij zichzelf en anderen beleven, aanvaarden, herkennen en in taal uitdrukken

IKid2 Een positief, realistisch zelfbeeld opbouwen

0 – 2,5

In nabijheid van vertrouwde volwassenen* tot rust komen en hierdoor stilte/rust ervaren

Ontdekken dat men via lichamelijke gewaarwordingen emoties beleeft - via modeling* taal geven aan deze gewaarwordingen - gevoelens herkennen en benoemen in concrete situaties

2,5 – 6

Gevoelens en behoeften bij zichzelf en anderen beleven, aanvaarden, herkennen en in taal uitdrukken

Bewust omgaan met gevoelens en behoeften en deze binnen aanvaardbare grenzen uiten. Zelfbeheersing ontwikkelen

Experimenteren met verschillende manieren om tot verstillings en rust te komen

Een gevoel voor stilte ontwikkelen

Ervaren dat stilte ook innerlijke rust, verbondenheid en ontspanning kan brengen

Via sfeerschepping genieten van stilte waarbij de zintuigen* worden geprikkeld

Stilstaan bij de eigen innerlijke beleving van wat rondom ons gebeurt of door situaties die gebeuren

In gesprek gaan over levensvragen rond wie ik ben, wat ik voel ...

Zich verwonderen over de verscheidenheid aan gevoelens in een mens

Filosoferen rond gevoelens

Eigen gevoelens en behoeften verkennen en stilstaan bij wat het met je doet

Het unieke van zichzelf leren ontdekken

♦ ***In geloofsverhalen, geloofsbeelden, godsbeelden, Jezusbeelden ontdekken hoe mensen verbonden zijn met zichzelf.***

0 – 2,5

Opmerken dat mensen zich in een gebed aan iemand toevertrouwen

2,5 – 6

Symbolen, beelden, elementen uit (Bijbel)verhalen aangereikt krijgen die kansen bieden om bewuster met zichzelf om te gaan

Ontdekken hoe mensen in de stilte 'iets diepers' op het spoor komen

Ontdekken hoe gelovigen bidden in verschillende godsdiensten

Zien hoe volwassenen formulegebeden als Onzevader en Weesgegroet bidden

Ervaren hoe God, Jezus, inspirerende gelovige figuren, Bijbelse verhalen en beelden bron kunnen zijn van verstillings, meditatie of gebed

Ervaren dat je als een uniek persoon en kind van God wordt benaderd

Ontdekken dat christenen in hun gebed God als Vader aanspreken

Geleidelijk ontdekken dat voor gelovigen verwondering, verontwaardiging ... iets te maken hebben met God

Ontdekken hoe Jezus, geloofsfiguren en mensen vandaag de stilte opzoeken om tot zichzelf en tot gebed te komen

Stilteplekken in het leven van Jezus verkennen, zoals de woestijn, de boot, de berg ...

Verkennen van de gevoelens van Jezus

Jezus leren kennen als iemand met aandacht voor de binnenkant van elke mens

Jezus leren kennen die bidt en anderen leert bidden

♦ ***In klasrituelen, feesten, vieringsmomenten verbondenheid met hun eigen binnenkant beleven en uitdrukken.***

0 – 2,5

In rituelen stilte beleven

Vetrouwd worden met gebeden

Genieten van het deelnemen aan religieuze (snoezel)momenten, gebedsmomenten,... en hierdoor dichterbij zichzelf komen

Ervaren dat de leraar het ritueel van het bidden voorleeft en voorgaat in gebed

Lichamelijk en zintuigelijk meebeleven en/of nazeggen van het gebed van de vertrouwde volwassene*

2,5 – 6

Stil worden, tot innerlijke rust komen, rustig deelnemen aan momenten van bezinning en gebed

Stapsgewijs groeien in een bezinnende, vierende en/of biddende houding

Ontdekken dat je met je lichaam kan bidden, verschillende gebedshoudingen verkennen

Het eigen religieus aanvoelen kunnen uitdrukken met eenvoudige symbolische handelingen en voorwerpen

Zingend uitdrukken wat in je leeft

Via rituelen contact maken met je binnenkant

Vertrouwd worden met rituelen en symbolen die de mogelijkheid bieden om thuis te komen bij jezelf en/of God

Ervaren dat men in rituelen en gebed kansen krijgt om iets van zichzelf (gevoelens, behoeften, vragen ...) toe te vertrouwen aan God

ets aan God vertellen en dit ervaren als deugddoend, als een ervaring waarin vertrouwen in God kan groeien: persoonlijk bidden

Verscheidenheid ontdekken in vormen van bezinning en gebed

RKve2

Zich gedragen weten door, verbonden voelen met en aangesproken door de andere. Zich laten inspireren door de wijze waarop Jezus met anderen omgaat en oproept tot 'verandering'

● Kleuter: verbondenheid met anderen ervaren en beleven

- ◆ *Ervaren en beleven van verbondenheid met anderen: vriendschap, delen, luisteren, zorgen voor, tafelen, ...*

SErv3 Samenwerken met anderen en zo bijdragen aan het realiseren van een gemeenschappelijk doel

IKid3 Zichzelf worden in verbondenheid met anderen

0 – 2,5

Met ondersteuning stapsgewijs groeien in 'nabijheid verdragen' van (vertrouwde) volwassenen*, klasgenoten ...

Groeien in 'nabijheid' om tot participeren aan het groepsgebeuren te komen

Via modeling* ervaren dat verbondenheid kan groeien

Ervaren en beleven dat de vertrouwde volwassenen* van mij en van de andere leerlingen in de klas houden

Groeien in het samenleven met anderen in een vertrouwde en veilige omgeving

2,5 – 6

Zich engageren in relaties, daar deugd aan beleven en zich daarover uitdrukken

De verscheidenheid van mensen als een rijkdom ervaren en deze benutten

Groeien naar interesse voor elkaar

Verbondenheid ervaren door te spelen, te delen, te zorgen voor, te tafelen, te luisteren ...

Het anders-zijn van anderen ervaren, ontdekken en verdiepen

Vriendschap beleven en het 'wonder' daarin aanvoelen

Verbondenheid ervaren in de relatie met vertrouwde volwassenen*

Uitdrukken van het deugddoende van ontmoetingen

Ontdekken dat je in de verbondenheid met anderen iets diepers op het spoor kan komen

♦ ***In geloofsverhalen, geloofsbeelden, godsbeelden, Jezusbeelden ontdekken hoe mensen verbonden zijn en worden met elkaar.***

0 – 2,5

Via modeling*, doorheen beelden en verhalen beleven hoe Jezus de ander positief benadert zoals door nabij te zijn, te luisteren, tijd te maken, te troosten, blij te maken, warmte te geven, zorg te dragen, kansen te geven

In ervaringen van 'graag gezien worden door anderen' aanvoelen dat God van hen houdt

2,5 – 6

Symbolen, beelden, elementen uit (Bijbel)verhalen aangereikt krijgen die kansen bieden om je met de ander te verbinden

Vertrouwd worden met Bijbelverhalen, Bijbelpersonages die iets oplichten van de verbondenheid met de ander en ontdekken dat ze verbonden zijn met God

Het waardevolle ontdekken in de omgang van geloofsfiguren met andere mensen

Zich identificeren met inspirerende figuren die hun verbondenheid met anderen uitdrukken (Pater Damiaan, Moeder Teresa ...)

Vertrouwd worden met religieuze verscheidenheid: ervaren dat we op onze eigen manier ons geloof beleven en uitdrukken en dat we daarin toch verbonden zijn met de ander

Een religieuze verbondenheid met de Ander ervaren

Ontdekken dat waar mensen elkaar liefhebben God nabij komt

Zien hoe Jezus en geloofsfiguren in hun omgang met anderen Gods liefde zichtbaar maken

Jezus' omgang met anderen leren kennen en waarderen

Jezus leren kennen als een man die betrokken is op de gevoelens en noden van anderen

Het unieke van Jezus leren kennen die mensen opzoekt, de kleinen eerst

Ontdekken dat mensen veranderen als ze Jezus ontmoeten

De vrienden van Jezus leren kennen

Ontdekken dat Jezus beelden gebruikt om over God te spreken als een God die bij en in de ander is

Ervaren hoe vertrouwde volwassenen* (ouders, leerkracht ...) Jezus' omgang met anderen voorleven

♦ ***In klasrituelen, feesten, vieringsmomenten verbondenheid met anderen beleven en uitdrukken.***

0 – 2,5

Het bijzondere en betekenisvolle van 'iets samen beleven' ervaren in een warm onthaal, een deugddoend klasritueel, in gebed, ...

Meemaken dat verbondenheid met anderen groeit en versterkt wordt in en door (religieuze) rituelen, feesten, vieringen

Vertrouwd worden met religieuze verscheidenheid en respectvol leren omgaan met elkaar

2,5 – 6

In een ritueel vriendschap benoemen, uitdrukken en beleven

Ervaren dat verbondenheid met anderen groeit en versterkt wordt in en door rituelen, feesten en vieringen

Verbondenheid uitdrukken in symbolen, in gebed en meditatie

Participeren aan religieuze uitdrukkingvormen (gebaren, gebeden ...) die de verbondenheid met anderen uitdrukken en oproepen

God op het spoor komen in rituelen van verbondenheid

Vertrouwd worden met religieuze verscheidenheid en ervaren dat we daarin verbonden zijn met de ander

RKve3

Zich gedragen weten door, verbonden voelen met en aangesproken door gemeenschappen dichtbij en veraf; ontdekken hoe mensen (geloofs)gemeenschappen vormen

● Kleuter: verbondenheid met gemeenschappen ervaren en beleven

- ◆ *Ervaren en beleven van verbondenheid met gemeenschappen: gezin, familie, de klas, school, kerk, ...*

IKid3 Zichzelf worden in verbondenheid met anderen

0 – 2,5

Anderen opmerken in een groep

Genieten van de sfeer van het samenkomen

Groeien in de beleving van 'wij samen'

Zich uitgenodigd voelen deel uit te maken van een concrete groep

Ervaren dat eenvoudige symbolen de verbondenheid van de groep uitdrukken

2,5 – 6

Zichzelf worden in verbondenheid met anderen

Ervaren en beleven dat je met een groep verbonden kan zijn (een deel van een gezin, familie, grootouders, klas, school, sportclub)

Geleidelijk aan thuiskomen in een groep

Elkaar leren respecteren in een groep

Ervaren dat een groep dragend en ondersteunend kan zijn

Ervaren dat er in en tussen groepen levensbeschouwelijke verschillen zijn

Vanuit een groep levensvragen op het spoor komen

Ontdekken dat mensen in verbondenheid met een gemeenschap God kunnen ervaren

Ervaren dat tot een gemeenschap behoren mij tot 'iemand' maakt

♦ ***In geloofsverhalen, geloofsbeelden, godsbeelden, Jezusbeelden ontdekken hoe mensen verbonden zijn en worden met elkaar in gemeenschappen.***

0 – 2,5

Ervaren hoe mensen samenkomen om hun geloof te beleven

Meemaken hoe belangrijke gebeurtenissen in een (geloofs)gemeenschap worden gevierd

2,5 – 6

In Bijbel- en geloofsverhalen ontdekken dat groepen mensen zich verbonden weten met God

Aanvoelen dat een gemeenschap sterker kan worden door Bijbelverhalen samen te beleven

Ontdekken dat een gemeenschap groeit rond inspirerende figuren

Ervaren dat elke geloofsgemeenschap zijn geloof op een eigen manier beleeft en uitdrukt (religieuze feesten)

Ontdekken dat christenen rond Jezus samen komen (als geloofsgemeenschap)

Ontdekken dat God zich met (groepen) mensen steeds verbindt

Jezus leren kennen die een gemeenschap rond zich opbouwt (roeping)

Ontdekken dat Jezus tot een familie behoort

Ontdekken dat rond Jezus een gemeenschap groeit

- ♦ ***In klasrituelen, feesten, vieringsmomenten verbondenheid met een concrete gemeenschap beleven en uitdrukken.***

0 – 2,5

Via modeling* klasverbondenheid in rituelen beleven

Via modeling* Jezus leren kennen als iemand waarrond we (in rituelen) samenkomen

2,5 – 6

Klasverbondenheid in rituelen beleven

Ervaren dat verbondenheid in groep groeit en versterkt wordt in en door rituelen, feesten en vieringen

Ervaren dat eenvoudige symbolen de verbondenheid van de groep uitdrukken

Vertrouwd worden met christelijke gebruiken, rituelen en symbolen die christenen wereldwijd verbinden (kruisteken, zegenen, paaskaars, Onzevader, Weesgegroet ...)

Verbondenheid uitdrukken in stilte, gebed en meditatie

In levensbeschouwelijke verscheidenheid ervaren dat we verbonden zijn met elkaar

RKve4

Groeien in verbondenheid met natuur en cultuur, ontdekken wat de christelijke scheppingsspiritualiteit betekent in het leven van mensen en mogelijk in het eigen leven

● **Kleuter: verbondenheid met natuur en cultuur ervaren en beleven**

- ♦ ***Ervaren en beleven van de verbondenheid met natuur en cultuur: schoonheid, verwondering, bewondering, dankbaarheid, mysterie, ...***

IVds4 Zorgzaam omgaan met de schepping, zich inzetten voor een leefbare planeet

0 – 2,5

Via zintuiglijke ervaringen* genieten van de schepping en hier via modeling* taal aan geven

Positieve ervaringen opdoen rond natuur en cultuur

2,5 – 6

Zorgzaam omgaan met de schepping, zich inzetten voor een leefbare planeet

Leven als geschenk ervaren

De schepping met alle zintuigen* beleven

Ervaren dat je je verbonden kan voelen met de natuur

In verwondering en bewondering staan voor al het mooie om ons heen

Het mysterieuze aanvoelen en beseffen dat je dit niet altijd kunt uitleggen

Ervaren dat leven kwetsbaar is

Uitgenodigd worden om zorg te dragen voor natuur

Genieten van schoonheid in kunst, techniek, wetenschap ... en in bewondering staan voor wat mensen kunnen

Ontdekken dat in een gemeenschap een eigen 'cultuur' leeft (gebruiken en gewoontes, feesten, kledij ...)

Leren omgaan met culturele verschillen

Cultuurgebonden elementen in kerkelijke feesten ontdekken (chrysanten op een graf, kerstboom, paaseieren, palmtakken, paasboom ...)

Gebedshoudingen uit verschillende godsdiensten verkennen

- ♦ ***In geloofsverhalen, geloofsbeelden, godsbeelden, Jezusbeelden ontdekken hoe mensen verbonden zijn met natuur en cultuur: schepping en de scheppende kracht van de mens.***

0 – 2,5

Via zintuiglijke ervaringen* en expressievormen elementen van Bijbelse scheppingsverhalen meebeleven en via modeling* die beleving verwoorden

2,5 – 6

Elementen uit de scheppingsverhalen verkennen

Bijbel als boek leren kennen, als heilig boek van de christenen

Koran leren kennen, als heilig boek van moslims

Ontdekken dat in de Bijbel natuurelementen worden gebruikt om iets van God te verbeelden (licht, rots, arend, bron, water, vuur, zachte bries, brandende braamstruik ...)

Inspirerende figuren leren kennen die zich verbonden voelen met natuur. (Franciscus, Ecokerk ...)

Religieuze kunst ontdekken en op zoek gaan naar betekenis

De oerelementen (aarde, vuur, licht, water) verkennen in verschillende culturen, levensbeschouwingen

Bij schoonheidservaringen stil worden, tot innerlijke rust komen, tot dankbaarheid komen

Vanuit scheppingsgeloof geroepen worden om zorg te dragen voor de natuur

Ontdekken van de eigen verbeeldende scheppingskracht

Elementen van christelijke cultuur verkennen (religieuze feesten)

Ontdekken dat voor gelovigen 'leven' een geschenk is

Tot bewondering komen voor het scheppingswerk van God en mens

In ervaringen van schoonheid in de natuur God op het spoor komen

In bewondering voor wat mensen kunnen God op het spoor komen

Ontdekken dat Jezus in verbondenheid met natuur beelden gebruikt om over God te spreken (zaaiër, mosterdzaad, herder ...)

De cultuur van Jezus' tijd leren kennen

♦ ***In klasrituelen, feesten, vieringsmomenten verbondenheid met natuur en cultuur beleven en uitdrukken.***

0 – 2,5

Dankbaarheid om de schepping uitdrukken in rituelen en hier via modeling* een religieuze betekenis aan geven

Meebeleven van vormen van meditatie met elementen uit de natuur zoals natuurgeluiden, pluim, water, zand, licht

2,5 – 6

In eenvoudige rituelen dankbaarheid om 'Leven' uitdrukken

God als schepper danken voor al het mooie

Mediteren met elementen uit de natuur, cultuur

Symboolkracht van elementen uit de natuur verkennen en gebruiken in een ritueel

Ervaren dat verbondenheid groeit en versterkt wordt in en door rituelen, feesten en vieringen

In levensbeschouwelijke verscheidenheid verbondenheid uitdrukken

Stil worden, tot innerlijke rust komen

Gevoeligheid voor goed en kwaad (RKgk)

Ik ga bewust om met goed en kwaad. Ik laat me inspireren door Jezus en mensen die zoals Hem anderen liefhebben in hun kwetsbaarheid en kracht.

RKgk1

Zich aangesproken weten om goed te doen; gewetensvol in het leven staan en zich hierbij mogelijk laten inspireren door mensen die God ontdekken in de kwetsbare ander

● Kleuter: groeien in gevoeligheid voor goed en kwaad

- ◆ *Groeien in gevoeligheid voor goed en kwaad vanuit ervaringen en belevingen: delen, zorgen voor, vergeven, helpen, ...*

IKwn1 Gevoelig zijn voor wat zinvol, goed, schoon, waardevol ... is voor zichzelf én voor anderen. Een persoonlijk geweten ontwikkelen

IKwn2 Gewetensvol en verantwoord handelen

IKwn3 Ervaren hoe waarden en normen kunnen verschillen naar gelang de context en de levensbeschouwelijke traditie

0 – 2,5

Ervaren dat men positief bevestigd wordt als men iets goed doet of zegt

Ervaren dat men begrensd wordt als men veiligheid nodig heeft, als men iets fout doet of zegt

Meeleven met anderen in hun ervaringen van wat 'goed' is

Ervaren dat men samen met anderen (klasgroep) goed kan doen

2,5 – 6

Gevoelig zijn voor wat zinvol, goed, schoon, waardevol ... is voor zichzelf én voor anderen. Een persoonlijk geweten ontwikkelen

Gewetensvol en verantwoord handelen

Ervaren hoe waarden en normen kunnen verschillen naar gelang de context en de levensbeschouwelijke traditie

Ontdekken dat ervaringen van goed en kwaad je beroeren

Ervaren dat volwassenen grenzen aangeven en ontdekken dat er regels zijn

Interesse tonen voor wat mag en niet mag

Zich inleven in en zich identificeren met concrete mensen, rollen en zo ontdekken wat 'goed' is

Waardevol gedrag van volwassenen en andere kleuters overnemen

Geleidelijk aan leren om zich empathisch in te leven in anderen

Verbanden leren zien tussen eigen gedrag en de gevolgen ervan

Ontdekken wat goed en kwaad betekenen door zich in te leven in verhalen en/of door erover te communiceren met anderen

Ervaren dat je anderen blij kan maken door iets goed te doen

Mogen ervaren dat je positief bevestigd wordt als je iets goed doet, zegt ...

Ontdekken dat 'het goede' niet voor iedereen hetzelfde is

In concrete mensen ervaren dat ze graag gezien zijn en altijd opnieuw kunnen beginnen

Ervaren dat je een nieuwe kans kan krijgen of geven nadat het fout liep

Uit verschillende manieren kunnen kiezen om het terug goed te maken met iemand

Ervaren dat je zelf kan vergeven of vergeven kan worden

Groeien in gevoeligheid voor goed en kwaad vanuit geloofsverhalen, geloofsbeelden, godsbeelden, Jezusbeelden

0 – 2,5

Via modeling* in beelden en verhalen Jezus leren kennen als iemand die goed doet voor anderen zoals mensen samenbrengen, delen, troosten, helpen

2,5 – 6

In geloofsverhalen ervaren dat mensen goede, zinvolle dingen doen en zich uitgenodigd weten om zelf ook het goede te doen

In het werken met (geloofs-)verhalen kansen krijgen te groeien in moreel voelen, denken en handelen

In Bijbel- en geloofsverhalen God op het spoor komen die te ontdekken is in mensen die goed doen voor anderen. Waar mogelijk de eigen ervaringen daarmee verbinden

In Bijbel- en geloofsverhalen God op het spoor komen die te ontdekken is in mensen die onrecht aanklagen en het voor mensen opnemen. Waar mogelijk de eigen ervaringen daarmee verbinden

Levensvragen over goed en kwaad en mogelijke antwoorden herkennen in Bijbelverhalen en hierover communiceren

Zich stapsgewijs inleven in meerdere personages in een Bijbelverhaal en zich oriënteren op wat 'goed' is

Ervaren dat we vanuit een levensbeschouwing goed proberen te doen

Ontdekken dat voor christenen vergeving en verzoening mogelijk zijn als het fout loopt

Meemaken hoe een vertrouwde volwassene* Jezus' inspiratie om het goede te doen voorleeft

In concrete situaties mogen ontdekken hoe christenen willen bouwen aan Gods droom

God mogen ontdekken daar waar het goede gebeurt

God op het spoor komen in de manier waarop Jezus met mensen omgaat

Ontdekken dat Jezus in verhalen beelden aanreikt van een 'goede' Vader

Ontdekken dat Jezus in verhalen ons aanmoedigt om goed te doen voor anderen (Barmhartige Samaritaan ...)

Jezus, geloofsfiguren en gelovigen vandaag ontdekken als een inspirerend model om het goede te doen

Jezus leren kennen die goed doet voor anderen (die mensen opzoekt en samenbrengt, die gelooft in mensen, die mensen nieuwe kansen geeft en vergeeft, die deelt met anderen, die troost ...)

Jezus leren kennen die zich kwaad maakt als onrecht gebeurt

♦ ***In klasrituelen, feesten, vieringsmomenten het goede beleven en uitdrukken.***

0 – 2,5

Deugd beleven aan rituelen die het goede uitdrukken zoals een schouderklopje, aanraking, luisteren naar elkaar, een pluim krijgen, knuffel, duimen omhoog, zalven, een stap op de goede weg zetten, wat verkeerd loopt in zand stoppen

2,5 – 6

Meedoen met religieuze rituelen (gebaren, gebeden ...) die aanmoedigen om je in te zetten voor anderen, om samen iets goeds te doen, ...

Meedoen met religieuze rituelen (gebaren, gebeden ...) die spijt uitdrukken, uitnodigen om het terug goed te maken ...

In een verzoenend ritueel ervaren dat je 'nieuw' mag beginnen, dat we elkaar nieuwe kansen geven

Stil worden, tot innerlijke rust komen, rustig deelnemen aan momenten van bezinning en gebed die stimuleren om na te denken over mijn handelen

Vertrouwd worden met levensbeschouwelijke verscheidenheid. Ervaren dat we kiezen om samen iets goed te doen, vanuit een verschillende levensbeschouwing die we thuis beleven

Deugd beleven aan rituelen die het goede uitdrukken zoals een schouderklopje, aanraking, luisteren naar elkaar, een pluim krijgen, knuffel, duimen omhoog, zalven, een stap op de goede weg zetten, wat verkeerd loopt in zand stoppen

Openkomen voor geloofstaal, symboliek en rituelen (RKgs)

Ik word vertrouwd met symbolen, geloofstaal, Bijbelverhalen, rituelen en vieringen. Hierin kom ik een diepere dimensie van het leven op het spoor.

RKgs1

Openkomen voor symboliek in het leven van mensen; symbolen van de christelijke traditie ontdekken en er zich mogelijk mee verbinden

- **Kleuter: symbolen vanuit de christelijke traditie ontdekken en beleven**
  - ◆ ***In ervaringen en belevingen gevoelig worden voor symbolen en tweede taal: steen, licht, touw, ...***

0 – 2,5

Via basale stimulatie* vertrouwd worden met voorwerpen zoals kaars, brood, water, licht en handelingen zoals handoplegging, open handen, zalven, opstaan die symboolkracht hebben in de christelijke traditie

Symbolen uit de christelijke traditie zoals brood, water, vuur, licht, aarde met de zintuigen* verkennen in concrete situaties

2,5 – 6

Ervaren dat zichzelf en andere kinderen 'herkend' worden aan hun eigen symbool van de klas

Ervaren dat een symbool een ervaring oproept en uitdrukt (vriendschapsbandje, deel van een ketting roept vriendschap en verbondenheid op, een hart roept liefde op, licht roept 'warme' mensen op, een kaars voor iemand die gestorven is ...)

Meemaken dat volwassenen aan een voorwerp of handeling een symbolische betekenis geven omdat dit verwijst naar een specifieke persoon of gebeurtenis

Verkennen welke voorwerpen voor jezelf belangrijk zijn en verwoorden waarom (naar welke gebeurtenis of persoon verwijzen ze)

Eigen ervaringen met een symbool willen en/of kunnen uitdrukken

Eerste aanzetten van symboolgevoeligheid ervaren die opstap zijn voor tweede taal (mijn steen in een keitoffe groep, licht zijn, zich als jakhals of giraf voelen ...)

Creatief omgaan met water, brood, licht, aarde, adem ...

In het omgaan met water, brood, licht en donker, aarde ... aanvoelen dat iets waardevol is en dat volwassenen daar andere betekenissen in beleven

Aanvoelen dat voor volwassenen in symbolen iets van het 'heilige' wordt ervaren

♦ ***In geloofsverhalen, -beelden, godsbeelden en Jezusbeelden symbolen van de christelijke traditie verkennen: kruis, olie, water, handenoplegging, ...***

0 – 2,5

Ervaring opdoen met christelijke symbolen en er via modeling* betekenis aan geven

2,5 – 6

Symbolen in Bijbelverhalen verkennen (regenboog, brood, water, doopsel, duif, kruis, vuur, aarde, lucht en wolken ...)

Ontdekken dat christelijke symbolische handelingen een bijbelse oorsprong hebben: bidden, dopen met water, brood breken en delen, zalven met olie, in het zand schrijven, handoplegging, iemand roepen, tafelen ...

Ontdekken dat een aantal christelijke symbolische handelingen naar Jezus verwijzen: kinderen de handen opleggen, samen aan tafel met Jezus, brood delen

Ontdekken dat religieuze voorwerpen een persoon oproepen uit de bijbel (Mariabeeld, Jezus op het kruis ...)

Vertrouwd worden met religieuze verscheidenheid: ontdekken dat sommige symbolen (voorwerpen, handelingen ...) ook wortels hebben in andere levensbeschouwelijke tradities (licht, water, aarde ...)

Ontdekken dat voor volwassenen in een symbool iets van God aanwezig komt

Aanvoelen dat Jezus ook nu tot ons spreekt doorheen het omgaan met symbolen die naar hem verwijzen

Beelden verkennen uit de verhalen die Jezus vertelt (de herder, de zaai-er, de Barmhartige Vader, mosterdzaad dat groeit, huis gebouwd op zand en rotssteen ...)

♦ ***In klasrituelen, feesten, vieringsmomenten symboliek meebeleven.***

0 – 2,5

Genieten van de sfeer van een religieus ritueel

Kansen krijgen om in klasrituelen, feesten, vieringen symboliek mee te beleven

2,5 – 6

In een ritueel rustig en bewust omgaan met een kruis, water, aarde, brood, licht, adem, olie ...

God danken voor water, aarde, brood, licht, adem, regenboog, ster, herders ...

In een ritueel de ervaringen van de kinderen oproepen en beleven in een symbool, symboolhandeling: herders van mensen die voor hen zorgen, brood dat we samen delen, een touw dat ons verbindt, licht zijn voor een ander, elkaar zalven met olie, water dat iets draagt ...

Met een voorwerp een eigen ervaring uitdrukken in een (religieus) ritueel of viering in de klas

Met een symbool iets van jezelf, je eigen 'identiteit' uitdrukken

Vertrouwd worden met christelijke gebruiken, rituelen en symbolen

Participeren aan religieuze uitdrukkingvormen (gebaren, gebeden ...)

Symbolen uit andere levensbeschouwingen ontdekken

Het eigen religieus aanvoelen kunnen uitdrukken met eenvoudige symbolische handelingen en voorwerpen

In een vierend moment een religieuze verbondenheid beleven rond een gezamenlijk symbool

Willen meedoen met (religieuze) rituelen

Ervaren dat eenzelfde symbool een andere betekenis kan hebben vanuit een andere levensbeschouwing.

RKgs2

Openkomen voor de betekenis(sen) van en zich laten inspireren door Jezusbeelden, godsbeelden, Bijbel- en geloofsverhalen en andere levensbeschouwelijke verhalen

● **Kleuter: groeien in geloofs- en Bijbelverhalen, geloofstaal ontdekken en beleven**

- ◆ ***Elementen uit religieuze verhalen als betekenisvol ervaren en beleven: herder, regenboog, duif, tafel, zon ...***

0 – 2,5

Speels en onder begeleiding genieten van het omgaan met elementen uit geloofsverhalen

2,5 – 6

Een kerngedachte (of focus) uit een Bijbelverhaal beleven in al zijn ervaringskansen zoals de regenboog, herder, ster, water ...

Genieten van het luisteren naar en spelend omgaan met geloofsverhalen

Ervaren dat elementen uit religieuze verhalen betekenis hebben voor zichzelf en anderen

Aanvoelen dat mensen met verhalen uitdrukken wie ze zijn, wie ze willen worden, wat ze dromen, wat ze voelen

Ervaren dat elke traditie zijn verhalen heeft en er kennis mee maken

Beleven hoe geloofsverhalen spiegels en stof tot nadenken bieden

- ◆ ***Groeien in levensbeschouwelijke taal vanuit geloofsverhalen***

Vertrouwd worden met de naam en voorstellingen van Jezus / Maria

Jezus leren kennen via voorwerpen, beeld, drama, liederen, verhalen ...
- opbouwen van Jezusbeeld

2,5 – 6

Ontdekken dat mensen levensbeschouwelijke verhalen gebruiken om iets te vertellen over hoe ze zichzelf, de mensen om hen heen, de wereld of God ervaren

Stapsgewijs (aspecten van) geloofsverhalen 'ont-dekken'

0 – 2,5

Waar mogelijk eigen ervaringen verbinden met geloofservaringen die hen worden aangereikt vanuit de bijbel en geloofstraditie(s)

De eigen taal van de Bijbel leren kennen als een verzamelboek van geloofsverhalen, ervaringen, beelden, gelijkenissen, levensverhalen...

Ontdekken waarom mensen de Bijbel, Koran een heilig boek noemen

Kennismaken met beelden als lieve Vader, goede Herder, God als licht, vrede, liefde, ... die aansluiten bij hun eigen ervaringen

Verhalen over Maria leren kennen

Inspirerende geloofsfiguren leren kennen

Een Jezusbeeld stapsgewijs opbouwen vanuit evangelieverhalen

Ontdekken dat er verhalen zijn over Jezus en verhalen die Jezus heeft verteld

Ontdekken dat de vrienden van Jezus de verhalen over Jezus hebben opgeschreven

Ontdekken dat Jezus in verhalen iets over God vertelt

Aanvoelen dat Jezus ook nu tot ons spreekt doorheen de verhalen van toen

- ♦ ***In klasrituelen, feesten, vieringsmomenten zich uitdrukken met levensbeschouwelijke elementen***

0 – 2,5

Genieten van de sfeer van een Bijbelritueel telkens er een Bijbelverhaal aan bod komt

Tijdens Bijbelritueel (openen van Jezusdoos, Jezuspop, Jezuskaars, een betekenisvol lied ...) aanvoelen dat er over Jezus verteld zal worden

2,5 – 6

Een ritueel beleven telkens er een Bijbelverhaal wordt verteld

Een Bijbelverhaal vierend verdiepen met een lied, een gebed, een doe-activiteit, een symbool of ritueel

Het Bijbelboek in een rustig ritueel aan elkaar doorgeven

Vieren dat Jezus mensen samenbrengt rond de Bijbel

Kansen krijgen om de beeldtaal van verhalen persoonlijk uit te drukken, in muzische momenten, ritueel, inbreng in de godsdiensthoek, verwerking in de hoeken ...

Vertrouwd worden met christelijke gebruiken rond geloofsverhalen: rituelen en symbolen, gebaren, gebeden, kledij, feesten ...

Vanuit een geloofs- of Bijbelverhaal iets aan God vertellen: zingen, danken, denken aan, spijt hebben van, iets wat je mooi vindt ...

Ontdekken dat er verschillende rituelen, vieringsmomenten mogelijk zijn waarbij levensbeschouwelijke verhalen een plaats krijgen

RKgs3

Openkomen voor de symboliek, geloofstaal, rituelen en vieringen in het leven van mensen op het ritme van het liturgisch jaar en deze mee beleven

● Kleuter: het kerkelijk jaar ontdekken en mee beleven

- ◆ *Eigen ervaringen en belevingen van vieren, feesten verbinden met een element van een kerkelijk feest*

0 – 2,5

Via activiteiten, beelden, inrichten godsdiensthoek, klasinkleding, sfeer, ... het ritme van het kerkelijk jaar ervaren

Via modeling* taal geven aan de ervaringen met kerkelijke feesten

2,5 – 6

Ervaren dat elementen uit het dagelijks leven kunnen verwijzen naar kerkelijke feesten

Vertrouwd worden met kerkelijke feesten

Ervaren dat overledenen worden herdacht in gesprek en (religieuze) rituelen

Ontdekken dat christenen een adventskrans maken en er elke week een kaars meer op laten branden

Ontdekken dat mensen een groene kerstboom binnenplaatsen en hem ver-licht-en

De symboliek van licht en donker verkennen tijdens de adventsperiode

Ontdekken dat christenen zich voorbereiden op Kerstmis en Pasen

De advent- en veertigdagentijd ervaren als een periode van inzet voor anderen

Ontdekken dat ook andersgelovigen zich op een religieus feest voorbereiden en deze feesten vieren

De symboliek van nieuw leven verkennen tijdens de paastijd

Ervaren dat je op een verschillende manier thuis en in de klas een kerkelijk feest kan beleven

Cultuurgebonden elementen van christelijke feesten mee beleven (kledij, feesten, gebruiken ...)

♦ ***Kerkelijk jaar mee beleven vanuit geloofsverhalen, -beelden, godsbeelden en Jezusbeelden***

0 – 2,5

Verkennen van elementen en personages uit de Bijbel- en geloofsverhalen die verwijzen naar het liturgisch jaar

2,5 – 6

Verkennen van de Bijbel- en geloofsverhalen die verwijzen naar het liturgisch jaar

Verhalen van inspirerende figuren rond het liturgisch jaar verkennen

In de evangelies de geboorteverhalen verkennen

In het evangelie het verhaal van de opdracht in de tempel verkennen in de periode van Lichtmis

Geleidelijk aan in de evangelies de verhalen van de Goede Week verkennen

Ontdekken dat deze verhalen voor gelovigen belangrijk zijn en voor hen God nabij brengt

In liturgische feesten aanvoelen dat de verhalen over het leven van Jezus betekenis hebben

♦ ***In klasrituelen, feesten, vieringsmomenten het kerkelijk jaar mee beleven***

0 – 2,5

De sfeer aanvoelen van een liturgisch feest of periode zoals Allerzielen, advent en Kerstmis, Lichtmis, Paastijd, Mariamaand

Via modeling* meevieren van kerkelijke feesten

Via rituelen ervaren dat mensen naar een religieus feest toelevend

2,5 – 6

In de levensbeschouwelijke verscheidenheid in de klas samen rituelen beleven

Samen -al vierend- de kerkelijke feesten beleven

Vertrouwd worden met christelijke gebruiken, rituelen en symbolen

De voorbereidingstijd op Kerstmis en Pasen in een advents- of vasten-ritueel beleven

Een religieuze verbondenheid ervaren tijdens rituelen of vieringen in liturgisch sterke periodes

Genieten van de sfeer tijdens rituelen of vieringen in liturgisch sterke periodes

Met de klas deelnemen aan een sober maal, sponsoractie ...

De vreugde van Pasen mee beleven

Een religieus feest van kinderen in de klas meebeleven en -indien mogelijk- ook religieus vieren

Begrip	Omschrijving
Basale stimulatie	Basale stimulatie is het geconcentreerd werken met aanraking, beweging, trilling en ademhaling als middel om de persoon met een ernstig meervoudige beperking te helpen om zijn of haar lichaam te voelen op een veilige en warme manier.
Communicatie (0-2,5)	Uitwisseling van boodschappen tussen 2 of meer personen. Alles wat een persoon doet, intentioneel of niet-intentioneel, kan een boodschap overbrengen, mits er een ontvanger is die, intentioneel of niet-intentioneel, de boodschap ontvangt en hierop reageert. (Granlund & Olsson, 1997)
Externe regulatie	Leerlingen hebben hulp nodig (voorspelbaarheid, regelmaat, herkenbaarheid, duidelijkheid en begrenzing) van een vertrouwde volwassene om met de interne en externe prikkels en spanning om te kunnen.
Functioneel	Doelgericht , praktisch én toepasbaar voor de leerling in een voor hem/haar betekenisvolle situatie
Functionele grepen	Grepen die doelgericht, praktisch én toepasbaar zijn in het dagelijkse leven van leerlingen .
Hechting	Hechting is de manier waarop een kind een emotionele band opbouwt met ouders en andere belangrijke volwassenen in zijn omgeving.
Joint attention of gedeelde aandacht	Joint attention of gedeelde aandacht is een coördinatie van aandacht tussen een kind en een andere persoon en een voorwerp of een gebeurtenis, waarbij beide partijen zich bewust zijn van de aandachtsfocus van de andere. Bijvoorbeeld: moeder en kind kijken samen naar de eendjes in de vijver en zijn er zich beiden van bewust dat de ander naar hetzelfde kijkt. (Bron: website participate)
Modeling	Modelgedrag van de leraar met de bedoeling gewenst gedrag bij de leerling te bekomen (bv. hardop denkend voordoen)
Objectpermanentie - Persoonspermanentie	Het besef dat dingen, mensen, gebeurtenissen er (nog) zijn, ook al worden ze niet waargenomen op dit moment. Het is het vermogen om een beeld in het geheugen vast te houden, zonder het te zien.
Oog-handcoördinatie	Vaardigheid om de handen te sturen in functie van wat de ogen zien. Voorbeeld: prikken, schrijven, een redding van een keeper met een hand.
Oog-voetcoördinatie	Vaardigheid om de voeten te sturen in functie van wat de ogen zien. Voorbeeld: balcontrole, dribbelen.

<u>Opwinding en ontspanning</u>	Opwinding kunnen we begrijpen als overspoeld worden door of zich verliezen in ten gevolge van honger/dorst/ pijn/vermoeidheid/ te veel prikkels/gespannen sfeer... Opwinding kan veroorzaakt worden door positieve reacties (lust) of door negatieve reacties (onlust) op lichaamssensaties. De basale emoties zijn weinig gedifferentieerd, weinig genuanceerd.
<u>Primaire reflexen</u>	Iedereen wordt met primaire reflexen geboren. Deze horen vanzelf te verdwijnen. Als ze niet helemaal geïntegreerd worden, kunnen ze problemen veroorzaken.
<u>Sensorische informatieverwerking</u>	Het geheel van verwerken en organiseren van zintuigelijke prikkels
<u>Somatische stimulatie</u>	Somatische ervaringen ontstaan door aanraking en massage
<u>Stressregulatie</u>	Een stressreactie is een normaal fenomeen. Het stressnetwerk helpt een mens zich te beschermen tegen uitdagingen en bedreigingen en zich aan te passen aan veranderde omstandigheden. Het gevaar zit in frequente of langdurige hoge stress. Als het stresssysteem telkens weer geactiveerd wordt, of niet meer tot rust komt, ontstaat chronische stress
<u>Vertrouwde volwassene</u>	We bedoelen de volwassene zoals klasleraar, ouder, verzorgende die in de omgeving van de leerling werkt en leeft.
<u>Vestibulaire stimulatie</u>	Vestibulaire, of evenwichts- en bewegingservaringen laten iemand de plaats van zijn lichaam in de ruimte voelen.
<u>Vibratorische stimulatie</u>	Vibratorische ervaringen komen tot stand door trillingen dicht tegen het lichaam zoals zoemen, spreken, zingen en een trilvloer.
<u>Werkgeheugen</u>	Het werkgeheugen is een tijdelijke opslagplaats van taak-relevante informatie in de hersenen. Het speelt vooral een rol bij actieve denkprocessen.
<u>Zintuigen</u>	Via exteroceptieve waarneming (prikkels van buitenaf) waarbij de informatie vooral komt uit het contact met de buitenwereld.
<u>proprioceptieve waarneming</u>	De proprioceptieve waarneming verschaft informatie over het eigen lichaam (stand, beweging, spierspanning, zwaarte ...), deze informatie zorgt voor het lichaamsbesef